

O DUŽNOSTI GRAĐANINA DA BUDE NEPOSLUŠAN

i drugi eseji

Preveli
Zora Minderović
i
dr Predrag Novakov

Naslov originala
Henry David Thoreau
Civil Disobedience and Other Essays

NAPOMENA

Mada je tokom života bio relativno malo poznat, danas se smatra da je Henri Dejvid Toro (1817–1862) jedna od centralnih figura američke misli i književnosti. Njegovo najpoznatije delo, *Valden ili Život u šumi* (*Walden; or, Life in the Woods*, 1854) ostaje upečatljivo, ali ipak neostvareno zalaganje za jednostavnost i promišljenost u svakodnevnom životu; ono i dalje pleni ljude koji su svesni razlika između ideala i stvarnosti u kulturi okrenutoj ka materijalnom. U knjizi koju imate pred sobom sabrana su četiri Toroova najpoznatija eseja.

„O dužnosti građanina da bude neposlušan” može se povezati sa Toroovim protivljenjem Meksičkom ratu (1846–1848), kao i sa činjenicom da je Toro tokom jedne noći bio pritvoren zato što je (u znak protesta) odbio da plati glasačku taksu. Taj esej, prvobitno zamišljen kao govor, ovde se objavljuje u obliku koji je imao u prvom izdanju, u časopisu *Aesthetic Papers* (1849), gde se pojavio pod naslovom „Otpor građanskoj vlasti”. Sadašnji naslov prihvaćen je kada je to delo ponovo objavljeno u posthumnoj zbirci Jenki u Kanadi, sa člancima protiv ropstva i o reformama (*A Yankee in Canada, with Anti-Slavery and Reform Papers*, 1866); nije jasno odakle taj naslov potiče.

„Molba za kapetana Džona Brauna (Brown)” proistekla je iz jednog ključnog događaja borbe protiv ropstva: oružanog prepada na Saveznu oružarnicu u gradu Harpers Feri u Virdžiniji (sada u Zapadnoj Virdžiniji); prepad je vodio abolicionista Džon Braun kome je namera bila da podigne veliki ustanak robova. Taj esej sadrži govor koji je održan samo dve nedelje nakon Braunovog neuspelog poduhvata 16. oktobra 1859. i ponovljen nekoliko puta pre Braunovog pogubljenja 2. decembra iste godine. Tekst je preuzet iz antologije *Eho Harpers Ferija* (*Echoes of Harper's Ferry*) koja podržava Brauna i koja je objavljena početkom 1860.

„Šetanje” se ovde objavljuje prema prvom, posthumnom izdanju u broju časopisa *The Atlantic Monthly* iz juna 1862, a „Život bez principa”, prvi put objavljen u istom časopisu oktobra 1863, potiče iz Toroovih obimnih dnevnika i otkriva individualistu i ljubitelja prirode koji se može uočiti i u *Valdenu*. Ta dela, napisana u opuštenijem i manje zajedljivom tonu od Toroovih političkih spisa, obuhvataju poetske aluzije kao i originalne stihove, a pokazuju i interes autora za strane jezike i književnosti.

· Abolicionizam je bio pokret za ukidanje ropstva u SAD (*prim. prev.*)

O DUŽNOSTI GRAĐANINADA BUDE NEPOSLUŠAN

Od sveg srca prihvatam moto: „Najbolja je vlada koja najmanje vlada”, i voleo bih da vidim da se to ostvaruje brže i sistematski. Kad se taj princip sprovede, dobija se nešto u šta takođe verujem: „Da je najbolja vlada koja ne vlada.” A kad ljudi budu spremni za to, imaće takvu vladu. U najboljem slučaju, vlada je korisno sredstvo, no većina ih je obično nekorisna, a ponekad su sve nekorisne. Prigovori protiv postojanja stalne vojske mnogobrojni su i ozbiljni, i zaslužuju da prevagnu, a ti isti prigovori mogu se upotrebiti i protiv postojanja stalne vlade. Stalna vojska je samo produžena ruka stalne vlade. Vlada – u stvari, samo oblik koji je narod izabrao da vrši svoju volju – podložna je zloupotrebi i kvarenju pre no što narod uspe da deluje kroz nju. Pogledajte sadašnji rat sa Meksikom, delo relativno malog broja pojedinaca koji se koriste vladom kao oruđem, jer, pre svega, narod ne bi pristao na takvu meru.

Šta je današnja američka vlada – samo tradicija, mada skorašnjeg datuma, koja nastoji da se prenese na potomstvo nedirnuta, a svakog trenutka gubi svoj integritet. Ona nema vitalnost i snagu jednog jedinog čoveka, jer pojedinac je može savijati po svojoj volji. Za narod je ona neka vrsta drvene puške, a ako je ikad upotrebe kao pravu jedan protiv drugog, sigurno će se raspasti. No, zbog toga nije manje potrebna, jer ljudi moraju imati neku komplikovanu mašinu i slušati njenu buku da bi zadovoljili svoje predstave o vladi. Vlade na taj način pokazuju kako se s uspehom može podvaljivati ljudima, čak i kako oni sami sebi podvaljuju za spostveno dobro. Moramo priznati da je to izvrsno. Ova vlada nije nikada ničim pomogla neki poduhvat, samo ga je revnosno zaobilazila. Ne čuva slobodu zemlje. Ne sređuje stvari na Zapadu. Ne obrazuje. Sve što je postignuto učinjeno je zahvaljujući osobinama svojstvenim američkom narodu, a postiglo bi se i više da mu vlada nije ponekad smetala. Vlada je sredstvo pomoću kojeg ljudi pokušavaju da jedan drugog ostave na miru i, kao što je rečeno, kad je najefikasnija, ona ostavlja na miru one kojima vlada. Da trgovina i promet nisu elastični kao guma, nikad ne bi uspeali da savladaju prepreke koje im zakonodavci stalno stvaraju, i kad bi čovek sudio o tim ljudima samo po posledicama njihove delatnosti, a ne delimično i po njihovim namerama, zaslužili bi da budu svrstani u istu grupu sa štetočinama koje kvare železničke pruge, i da budu kažnjeni istom kaznom.

Govoreći praktično i kao građanin, za razliku od onih koji sebe nazivaju protivnicima svake vlade, ne tražim odmah da ne bude nikakve vlade, ali *tražim* odmah bolju vladu. Neka se svaki čovek izjasni kakva bi mu vlada ulivala poštovanje, pa će to biti korak bliže da se takvo što postigne.

Kad je vlast u rukama naroda, praktični razlog što je većini dopušteno da vlada za duži period nije u tome što je ona, najverovatnije, u pravu, niti što se to manjini čini najpravičnije, nego što je fizički jača. Ali vlada u kojoj većina još odlučuje ne može biti zasnovana na pravdi čak ni onoliko koliko ljudi shvataju pravdu. Zar ne može postojati vlada u kojoj o tome šta je pravedno, a šta ne odlučuje većina, već savest? – u kojoj većina odlučuje samo o onim pitanjima na koja se može primeniti pravilo efikasnosti? Mora li građanin, ma i na trenutak ili u najmanjoj meri, da prepušta svoju savest zakonodavcu? Čemu onda svakom čoveku savest? Treba da budemo prvo ljudi, pa tek onda podanici. Poželjnije je negovati poštovanje pravde no zakona. Jedina obaveza koju imam pravo da prihvatim jeste da uvek činim ono što smatram ispravnim. Istina je kad se kaže da korporacija nema savesti, ali korporacija savesnih ljudi jeste korporacija koja *ima* savesti. Zakon nije nikada činio ljude ni trunku pravednijim, a poštujući ga, čak i dobronamerni se svakodnevno stavljaju u službu nepravde. Opšti i prirodni rezultat preteranog poštovanja zakona jesu kolone vojnika, pukovnika, kapetana, kaplara, redova koji marširaju preko brda i dolina u ratove, protiv svoje volje, protiv svakog zdravog razuma i savesti, zbog čega je marširanje zaista naporno i izaziva lupanje srca. Oni dobro znaju da je prokleta rabota u kojoj učestvuju, svi su oni miroljubivi. Pa šta su onda oni? Ljudi? Ili male tvrđave i magacini u službi nekog bezobzirnog čoveka na vlasti? Posetite mornaricu i posmatrajte jednog mornara, čoveka kakvog može da napravi američka vlada, ili šta ona može da napravi od čoveka pomoću svojih mračnih veština – samo senku koja podseća na ljudsko biće, čoveka živog i u stojećem stavu opremljenog za pogreb, i već, moglo bi se reći, sahranjenog pod oružjem uz pogrebnu pratnju, iako se, možda:

„Ni doboš ne ču, ni pogrebna pesma,

Dok telo mu spuštamo u raku,

Nijedan vojnik ne ispali metak u znak pozdrava

Nad grobom našem junaku”.

Veliki broj ljudi služi državu, uglavnom ne kao ljudi, već kao mašine, svojim telima. Oni su stalna vojska, milicija, policija, naoružani građani i kompanija. U većini slučajeva nema slobodnog izražavanja mišljenja, ili moralne odgovornosti, nego se spuštaju na nivo drveta, zemlje i kamenja, a možda se mogu od drveta praviti ljudi koji će isto tako poslužiti cilju. Takvi ne izazivaju veće poštovanje no ljudi od slame ili šaka đubreta. Njihova je vrednost kolika i konja i pasa. A ipak, takve obično smatraju dobrim građanima. Ostali, većina zakonodavaca, političara, pravnika, ljudi na položajima, služi državu, uglavnom, glavom, a kako retko prave moralne distinkcije, služiće đavolu, *nenamerno*, kao bogu. Veoma mali broj, a to su heroji, rodoljubi, mučenici, reformatori u pravom smislu i ljudi služe državu i savešću, i zato joj se, uglavnom, i opiru, a ona postupa s njima kao sa neprijateljima. Mudar čovek će biti koristan samo kao čovek i neće pristati da bude „glina” da „zapuši rupu da ne uđe vetar”, nego će to ostaviti svom prahu:

„Suviše sam visokog roda nečija svojina
da budem,

Drugi po važnosti

Ili koristan sluga i oruđe

Bilo kojoj suverenoj državi na svetu”.

Ko se potpuno stavi u službu svojih bližnjih, čini im se nekoristan i sebičan, a ko se delimično posveti bližnjima, proglašavaju ga dobrotvorom i čovekoljupcem.

Kako dolikuje čoveku da se ponaša prema današnjoj američkoj vladi? Odgovaram da on ne može imati veze s njom a da se ne osramoti. Ni za trenutak ne mogu priznati tu političku organizaciju kao *svoju* vladu, jer je istovremeno i vlada *robova*.

Svi ljudi priznaju pravo na revoluciju, to jest pravo da se otkáže poslušnost vladi i da joj se pruži otpor kad njena tiranija ili efikasnost postanu neizdrživi. No gotovo svi kažu da današnja vlada nije takva. Smatra se da je takva bila vlada u vreme revolucije 1775. Ako neko hoće da mi kaže da je to bila loša vlada zato što je oporezivala neke strane proizvode u svojim lukama, najverovatnije je da neću dizati veliku galamu zbog toga, jer mogu bez te strane robe: sve mašine imaju neku falinku i možda je to protivteža zlu koje čine. U svakom slučaju, veliko je zlo dizati prašinu zbog toga. Ali kad falinka stvori svoju mašinu i kad su ugnjetavanje i pljačka organizovani, onda, kažem, nemojmo više podnositi takvu mašinu. Drugim rečima, kada šestinu stanovništva naroda koji je preuzeo na sebe da bude pribežište slobode sačinjavaju robovi, a celu jednu zemlju neopravdano osvaja i pokorava strana vojska, i nameće joj vojni zakon, mislim da za poštene ljude nije rano da se pobune i dignu revoluciju. Tu dužnost čini neodložnijom činjenica što ta opustošena zemlja nije naša, nego je naša osvajačka vojska.

Pejli (Paley), autoritet za mnoge u pitanjima morala, u svom poglavlju o „Dužnosti pokoravanja građanskoj vladi”, svodi sve građanske dužnosti na probitačnost i kaže: „sve dok je to u interesu celog društva, to jest, sve dok se postojećoj vladi ne može pružiti otpor ili se ona ne može promeniti a da se pri tom javnost ne dovede u nepriliku, volja je božja da se postojeća vlada poštuje, i nikako više”. „Ako se prihvati ovaj princip, opravdanost svakog pojedinačnog otpora svodi se na izračunavanje opasnosti i nezadovoljstva, na jednoj strani, i mogućnosti i cene da se to ispravi, na drugoj.” To će, kaže on, svaki čovek za sebe da proceni. No čini se da Pejli nije nikad razmišljao o slučajevima na koje se ne može primeniti zakon probitačnosti, kad jedan narod ili pojedinac moraju po svaku cenu učiniti ono što je pravo. Ako sam neopravdano istrkao dasku iz ruku davljenika, moram mu je doturiti pa makar se sam udavio. Po Pejliju, to bi bilo nezgodno. A u tom slučaju izgubiće život neko ko se mogao spasti. Ovaj narod mora prestati da drži robove i ratuje s Meksikom, pa makar ga to stajalo opstanka.

Narodi se u svojoj praksi slažu sa Pejlijem. No misli li iko da država Masačusets u sadašnjoj krizi čini ono što je pravo?

„Država je bludnica, u srebrno ruho

obučena drolja

Čiji šlep nose, a duša joj se po blatu vuče”.

Istinu govoreći, protivnici reforme u državi Masačusets nisu stotinu hiljada političara s juga, nego stotinu hiljada ovdašnjih trgovaca i farmera, koje više interesuju trgovina i agrikultura no humanost, i koji nisu spremni da se po *svaku cenu* pošteno odnose prema robovima u Meksiku. Ne sporim se ja sa dalekim neprijateljima, nego s ovima ovde, kod kuće, koji saraduju s njima i pomažu te iz daleka koji bi bez njih bili bezopasni. Mi imamo običaj da kažemo kako je masa ljudi nespremna. No, napredak je spor zato što manjina nije, uglavnom, ni mudrija ni bolja od većine. Nije važno da mnogi budu dobri kao vi, ali je važno da negde postoji apsolutna dobrota, jer će to podstaći celinu. Postoje hiljade ljudi koji se ne slažu s ropstvom i ratom, a u stvari ne čine ništa da ih okončaju, koji sebe smatraju decom Vašingtona (Washington) i Franklina, a sede skrštenih ruku, govore da ne znaju šta da čine, i ne čine ništa, koji čak daju prednost slobodnoj trgovini nad sobom i posle večere mirno čitaju spisak tekućih cena zajedno sa vestima iz Meksika i, možebiti, uspravaju se čitajući. Kakva je današnja cena poštena čoveka i rodoljuba? Oni oklevaju, kaju se, a ponekad pišu peticije, ali ne čine ništa ozbiljno i efikasno. Oni će blagonaklono čekati da drugi izleče zlo kako oni ne bi morali da osećaju žaljenje. U najboljem slučaju glasaju. Pruže malokrvnu podršku i poželes uspeh pravednoj stvari. Ima devet stotina devedeset devet čuvara vrline jednog vrlog čoveka. No lakše je izaći na kraj sa pravim vlasnikom nego s privremenim čuvarom.

Svako glasanje je neka vrsta igre, kao igra „dame” ili „trik-traka”, s primesom morala; igranje istinom i neistinom, moralnim problemima i, naravno, uz to ide i klađenje. Karakter glasača nije ulog. Dajem svoj glas, može biti, za ono što mislim da je pravo, ali nisam životno zainteresovan da to što smatram za pravo i pobedi. Voljan sam da ostavim to većini. Zato njihove obaveze nikad ne prevazilaze probitačnost. Čak i glasanje za *ono što je pravo* znači *ne raditi* ništa za to. Samo mlako izražavanje želje da pravedna stvar prevlada. Mudar čovek neće ostaviti pravednu stvar na milost i nemilost sučaju, niti će želeti da ona pobedi kroz vlast većine. Malo je vrline u akciji masa. Kad većina bude najzad glasala za ukidanje ropstva, biće to zato što su ravnodušni prema ropstvu, ili zato što je ostalo malo ropstva koje treba ukinuti njihovim glasom. Oni će tada biti jedini robovi. Ukidanje ropstva može ubrzati samo glas onoga koji svojim glasanjem brani sopstvenu slobodu.

Čujem da će se održati konferencija u Baltimoru ili u nekom drugom mestu, da se izabere kandidat za Predsedništvo, a da će joj prisustvovati, uglavnom, urednici listova i profesionalni političari. No kakvog značaja ima odluka koju će oni doneti, za nezavisnog, inteligentnog i uglednog čoveka? Zar se bez toga ne bismo mogli koristiti njegovom mudrošću i poštovanjem? Zar ne možemo računati na neke nezavisne glasove? Zar nema mnogo pojedinaca koji ne posećuju konferencije? Ali ne. Takozvani ugledan čovek odmah napušta svoje mišljenje i očajava zbog svoje zemlje, dok ta njegova zemlja ima više razloga da očajava zbog njega. On prihvata jednog od kandidata izabranih na taj način, kao jedinog koji je na *raspolaganju* dokazujući time da je on sam na potpunom *raspolaganju* demagogu. Njegov glas ne vredi više no što bi vredeo glas nekog neprincipijelnog stranca ili domaćeg plaćenika, koji se mogu kupiti. Dajte mi čoveka koji je *čovek* i koji, kao što moj sused kaže, ima kičmu koju niko ne može saviti. Naše statistike su pogrešne: kažu da je stanovništvo suviše brojno. Koliko ima ljudi na hiljadu kvadratnih milja u ovoj zemlji? Teško da ima jedan čovek. Zar Amerika ne podstiče ljude da je naseljavaju? Amerikanac se sveo na čudnog svata – koji može biti poznat po tome što je razvio potrebu da živi u grupi, i kome očigledno nedostaju intelekt i veselo samopouzdanje i čija je prva i glavna briga, kad dođe na ovaj svet, da se pobrine da se sirotinjski domovi dobro oprave i, pre no što obuče odelo odraslog, skuplja pare za pomoć udovicama i siročadi i ubrzo počinje da živi samo od pomoći zajedničkog osiguravajućeg društva koje obećava da će ga pristojno sahraniti.

Nije čovekova dužnost da se posveti iskorenjivanju nekog, makar i najvećeg zla; mogu ga zaokupljati druge brige. No dužnost mu je da bar pere ruke od zla, a ako više o njemu ne misli, da ga i ne pomaže. Ako se posvećujem drugim poslovima i razmišljanjima, moram se najpre pobrinuti da bar to ne činim jašući na tuđoj grbači. Najpre moram da sjašem s tuđih leđa, da bi onaj na čijim sam leđima bio mogao da se bavi svojim razmišljanjima. Pogledajte kakva se golema nedoslednost dopušta. Čuo sam kako neki moji sugrađani kažu: „Neka samo pokušaju da mi naredе da idem i gušim pobunu robova ili da

odmarširam u Meksiko – pa da vidite hoću li”, a ipak ti isti ljudi, svaki ponaosob, neposredno, svojom odanošću ili, posredno, novcem, čine to na drugi način. Čoveku koji neće da ide u nepravedan rat pljeskaju oni što ne odbijaju da pomažu nepravednu vladu koja vodi rat, pljeskaju mu oni čije postupke i autoritet on ne poštuje i ne obazire se ni na šta. Kao da se država kaje tek toliko da iznajmljuje nekog ko će je bičevati dok greši, ali se ne kaje dovoljno da bi prestala da greši ma i za trenutak. I tako, pod imenom reda i građanske vlade, najzad svi ukazujemo počast sopstvenoj niskosti i podržavamo je. Nakon što je prvi put pocrveneo, greh postaje ravnodušan i od amoralnog pretvara se takoreći u nemoralan, i ne baš nužan za život kakav smo stvorili.

Najraširenijoj i često grešci treba potpora najnesebičnije vrline. Površan prekor koji se obično upućuje vrlini patriotizma najverovatnije će navući na sebe plemeniti ljudi. Oni koji ne odobravaju karakter i mere vlade, a verni su joj i podržavaju je, svakako su njene najsavejnije pristalice i stoga često najozbiljnija prepreka reformi. Neki šalju peticije državi da raspusti Uniju, da se ne osvrće na zahteve Predsednika. Zašto sami ne raspuste Uniju – uniju između sebe i države – i ne odbiju da plaćaju kvotu njenoj blagajni? I zar nisu oni prema državi u istom odnosu kao i država prema Uniji? I zar isti razlozi koji su sprečili državu da se odupre Uniji ne sprečavaju i njih da se odupru državi?

Kako može čovek biti zadovoljan time što ima neko mišljenje, i zar mu je to dosta? Ima li ikakvog zadovoljstva u tome što misli da mu je učinjeno nažao? Ako vas vaš sused prevvari samo za jedan dolar, vi se ne zadovoljavate saznanjem da ste prevareni, ili izjavom da vas varaju, čak ni zahtevom da vam on vrati dug, nego smesta preduzimate efikasne korake da vam se odmah isplati ceo iznos i da vas više niko nikad i ne pokuša prevariti. Delati na osnovu principa, naime, uočavati ono što je pravo i postupati na osnovu toga, menja stvari i odnose. To je u suštini revolucionarno, i ne podudara se potpuno ni sa čim što je bilo. Ne samo da razjedinjuje države i crkve nego deli porodice, *deli ličnost*, odvaja đavolsko od božanskog u njoj.

Nepravedni zakoni postoje. Hoćemo li se zadovoljiti time da im se pokoravamo, ili ćemo nastojati da ih popravimo i pokoravati im se samo dok u tome ne uspemo, ili ćemo ih odmah kršiti? Pod vladom kakva je sadašnja ljudi obično misle da treba da čekaju dok ne ubede većinu da ih izmeni. Oni misle da će, ako im se opiru, lek biti gori od samog zla. Ali greška je same vlade što lek *jeste* gori od zla. Ona ga čini gorim. Zašto nije spremna da pripremi i izvrši reformu? Zašto ne neguje svoju mudru manjinu? Zašto zapomaže i opire se pre nego što je ranjena? Zašto ne podstiče svoje građane da joj ukazuju na greške i bude bolja od njih? Zašto uvek raspinje Hrista, ekskomunicira Kopernika i Lutera (Luther), a Vašingtona i Franklina proglašava pobunjenicima?

Čovek bi pomislio da je namerno i praktično osporavanje njene vlasti prekršaj o kome vlada nije nikada razmišljala, jer zašto inače nije za to odredila jasnu, odgovarajuću i srazmernu kaznu? Ako čovek bez imanja odbije samo jednom da zaradi za državu devet šilinga, njega hapse, a meni nije poznat zakon koji određuje koliko će vremena provesti u zatvoru, već je prepušten na milost i nemilost onih koji su ga zatvorili. No ako od društva ukrade dvadest puta devet šilinga, brzo ga puštaju na slobodu.

Ako je nepravda deo nužnog škripanja vladine mašine, pustite je – neka radi. Škripanje će možda prestati – mašina će svakako izandati. Ako nepravda ima sopstvenu oprugu, čekrk, konopac ili polugu, možda ćete razmisliti da li je lek gori od samog zla; ali ako je priroda nepravde takva da traži od vas da činite nepravdu drugome, onda, kažem, prekršite zakon. Posvetite život zaustavljanju mašine. U svakom slučaju, ne treba da služim zlu koje osuđujem.

Ne poznajem načine koje je vlada odredila za ispravljanje zla. Potrebno im je dugo vreme, a ljudski vek je kratak. Imam i drugih poslova. Došao sam na ovaj svet ne da ga načinim dobrim za život, nego da živim u njemu bio on dobar ili loš. Čovek ne mora da učini sve, već *nešto*, a pošto ne može da učini *sve*, nije nužno da čini *nešto* loše. Nisam dužan da pišem molbe guverneru ili zakonodavnom telu ništa više no što su oni dužni da pišu molbe meni. A ako neće ni da saslušaju moju molbu, šta onda da činim? Za takav slučaj država nema rešenja, sam njen ustav je zlo. Ovo što kažem može se činiti oštro, tvrdoglavo i nepomirljivo. No to je ukazivanje najveće ljubaznosti i pažnje duhu koji to ume da ceni ili to zaslužuje. Takva je svaka promena na bolje, kao rođenje ili smrt, od kojih se telo grči.

Ne ustežem se da kažem da svi koji se nazivaju abolicionistima treba odmah da prestanu, lično i materijalno, da pomažu vladu države Masačusets, umesto što čekaju na većinu od jednog glasa da bi stekli

pravo na akciju. Mislim da je dovoljno ako je bog na njihovoj strani, i da ne čekaju onog drugog. Štaviše, svaki čovek koji je više u pravu od svog suseda već je većina od jednog glasa.

Sa ovom američkom vladom ili sa njenim predstavnikom, vladom države Masačusets, dolazim u dodir, licem u lice, samo jednom godišnje, preko poreznika. Jedino se na taj način sreće s vladom čovek u mom položaju, i ona mu tad jasno kaže – priznaj me; a pri sadašnjem stanju stvari jedini, najefikasniji i najjednostavniji način da pokažete koliko ste malo zadovoljni njom i koliko je volite, jeste da je osporite. Moj učtivi sused, skupljač poreza, čovek s kojim se srećem – jer ja se svađam s ljudima, a ne s papirom – dobrovoljno je pristao da bude vladin posrednik. Kako će on, kao vladin službenik, ili kao čovek, ipak saznati šta je i šta čini ako ne bude morao da razmisli da li će se prema meni, svom susedu koga poštuje, ponašati kao prema susedu i dobrom čoveku ili kao prema manijaku i narušitelju mira, i da vidi može li da savlada smetnju koja se isprečila njegovom dobrosusedskom osećanju, bez grube i nagle misli ili reči? Dobro znam, ako bi hiljadu, ako bi stotinu, ako bi deset ljudi koje bih mogao imenovati – ako bi samo deset *poštenih ljudi* – avaj, ako bi se *jedan* POŠTEN čovek u državi Masačusets, *prestavši da drži robove*, stvarno povukao iz tog ortakluka, i zbog toga bio stavljen u opštinski zatvor, to bi bilo ukidanje ropstva u Americi. Nije važno koliko se početak može činiti skromnim – dobro učinjeno jednom, učinjeno je zauvek. No mi više volimo da pričamo o tome – da govorimo kako je to naša misija. Reforma ima mnoge listove u svojoj službi, a nijednog čoveka. Kad bi meni cenjeni sused, ambasador države, koji će posvetiti svoje dane rešavanju pitanja ljudskih prava u Savetu, umesto što se grozi zatvora Karoline postao zatvorenik države Masačusets, koja žudi da greh ropstva prebaci na svoju sestru – mada sad može otkriti da je osnova za svađu s njom samo čin negostoljublja – zakonodavna vlast ne bi potpuno preneglegla to pitanje iduće zime.

Pod vladom koja nepravедno uhapsi makar jednog čoveka, za pravednog čoveka je jedino mesto – takođe zatvor. Dolično mesto danas, jedino mesto koje je država Masačusets obezbedila svojim slobodnijim i manje utučenim duhovima, jeste – u njenim zatvorima, da ih svojim činom protera, izdvoji iz države, kao što su se već i sami izdvojili svojim principima. Tu, na tom mestu treba da ih nađu odbegli rob, meksički zarobljenik ili Indijanac, kad dođe da se žali na nepravde učinjene njegovom narodu, treba da ih nađu na tom izdvojenom, ali slobodnijem i časnijem mestu, gde država stavlja one koji nisu s njom, *nego* protiv nje – u jedinjoj kući u robovlasničkoj državi u kojoj slobodan čovek može živeti časno. Ako neki misle da bi im u tom slučaju uticaj bio sveden na nulu, a glasovi im ne bi više dopirali do uha države, da neće biti ništa drugo do neprijatelji u njenim zidovima – oni ne znaju koliko je istina jača od zablude, niti koliko se rečitije i efikasnije može boriti protiv nepravde onaj ko je tu nepravdu lično iskusio. Dajte svoj glas ceo, ne samo komadić papira, nego sav uticaj koji imate. Manjina je nemoćna dok se prilagođava većini, tad nije čak ni manjina, ali je neodoljiva kad pretegne svom težinom. Ako država treba da bira: ili da sve ispravne ljude drži u zatvoru ili da se odrekne rata i ropstva, ona neće oklevati šta da izabere. Ako ove godine hiljadu ljudi ne bi platilo porez, to ne bi bila nasilna i krvava mera kao što će biti ako plate porez i omoguće državi da vrši nasilje i proliva nevinu krv. To je, u stvari, definicija mirne revolucije, ako je takva revolucija moguća. Ako me poreznik ili neki drugi državni službenik zapita, što je jedan i učinio, „A šta ja da činim?“ – moj odgovor je: „Ako zaista želiš da učiniš nešto, daj ostavku.“ Kad podanik otkaže poslušnost, a službenik dâ ostavku, revolucija je izvršena. Pretpostavimo čak i da se prolje krv. Zar krv ne teče kad je savest ranjena? Kroz tu ranu otiču čovekova srčanost i besmrtnost, i on iskrvari do trajne smrti. Vidim da takva krv teče sada.

Više sam razmišljao o zatvaranju prestupnika no o zapleni njegove imovine – mada će i jedno i drugo poslužiti istom cilju – zato što oni koji brane najčistiju pravdu, i zbog toga su najopasniji za korumpiranu državu, obično ne troše mnogo vremena na gomilanje imovine. Takvima je država od srazmerno male koristi i zato im se i niski porez može činiti preteran, naročito ako ga moraju zarađivati posebnim radom svojih ruku. Kad bi postojao čovek koji živi bez ikakvog novca, i sama država bi se ustezala da mu ga traži. Ali bogat čovek – da ne pravimo nikakva uvredljiva poređenja – uvek je prodan instituciji koja ga čini bogatim. Iskreno govoreći – što više novca, to manje vrline; jer novac se postavlja između čoveka i njegovih predmeta i nabavlja ih za njega, a svakako nije bila velika vrlina steći novac. On ostavlja na miru mnoga pitanja na koja bi čovek inače morao da odgovori. A jedino novo pitanje koje novac postavlja teško je, ali suvišno: kako ga potrošiti? Tako se čoveku izmiče ispod nogu moralno tlo. Životne šanse smanjuju se s povećanjem onoga što se naziva „sredstvima“. Najbolje što bogat čovek može da učini za svoju kulturu jeste da ostvari planove koje je imao dok je bio siromašan. Isusov odgovor Irodovim podanicima je u skladu s prilikama pod kojima su živeli. „Pokažite mi novac harački“, i jedan izvadi novčić iz svog džepa. – Ako se služite novcem na kome je česarov lik, novac koji je on uveo u

promet i dao mu vrednost, to jest ako ste *državni ljudi* i rado se koristite preimućtvima ćesarove vlade, onda mu vratite deo onog što je njegovo, kad on to zahteva. „Dajte caru carevo, a Bogu Božje”, i tako ih ostavi u nedoumici ćije je ćije, jer oni to nisu želeli da znaju.

Kad razgovaram sa svojim najslobodnijim susedima, primećujem da, bez obzira na to šta oni kažu o velićini i ozbijnosti ovog pitanja, o svojoj zabrinutosti za javni mir, sve u svemu ispada da ne mogu bez zaštite postojećee vlade, i da se boje posledica po svoju imovinu i porodice ako joj otkazu poslušnost. Što se mene tiće, ne volim ni da pomislim da ću se ikad oslanjati na zaštitu države. Ako osporim vlast kad mi podnese svoj poreski račun, ubrzo će mi oduzeti i potrošiti svu imovinu i na taj način mućiti mene i moju decu u nedogled. To je teško, i onemogućava ćoveka da živi pošteno i u isto vreme udobno. Ne vredi gomilati imovinu, jer isto bi se sigurno ponovilo. Morate unajmiti zemlju ili se šćućuriti negde, sejati malo i odmah sve pojesti. Morate živeti u okviru svojih mogućnosti i oslanjati se na sebe, uvek spakovani i spremni za nov početak, i ne upuštati se u mnogo poslova. Ćovek se može obogatiti ćak i u Turskoj ako je dobar podanik turske vlade u svakom pogledu. Konfućije je rekao – „Ako se država rukovodi principima razuma, siromaštvo i nesreća su sramota; ako se država ne rukovodi principima razuma, bogatstvo i počast su sramota”. Ne – dokle god mi ne treba zaštita države Masaćusets u nekom dalekom pristaništu na jugu, gde mi sloboda može biti ugrožena, ili dok se bavim samo podizanjem imanja kod kuće mirnim pregalaštvom, mogu sebi dopustiti otkazivanje poslušnosti državi Masaćusets i osporavati joj pravo na moje imanje i moj život. U svakom pogledu košta me manje da navućem kaznu zbog otkazivanja poslušnosti državi, no da je slušam. Kad bih je slušao, osećao bih se manje vrednim.

Pre nekoliko godina država mi se obratila u ime crkve, i naredila mi da platim određenu sumu svešteniku ćijim je propovedima prisustvovao moj otac, a ja nikad. „Plati”, rekla je država, „ili ćeš biti uhapšen.” Nisam hteo da platim. No, na nesreću, neki drugi ćovek je smatrao da on treba da plati. Nisam uvićao zašto oporezivati ućitelja da pomaže sveštenika, a ne sveštenika da pomaže ućitelja; jer ja nisam bio državni ućitelj, nego sam se izdržavao dobrovoljnim priložima. Ne vidim zašto licej ne bi raspisao svoj porez, pa da država i crkva podrže njegove zahteve. Mećutim, na zahtev zvanićnika udostojio sam se da napišem ovakvu izjavu: „Neka je svima znano da ja, Henri Toro, ne želim da budem smatran ćlanom ijedne korporacije u koju se nisam upisao.” Tu izjavu sam dao gradskom ćinovniku, i ona je kod njega. Kako je država na taj naćin obaveštena da ne želim da me smatraju pripadnikom te crkve, od tada mi nije više postavljala takve zahteve, mada je rekla da se ovaj put mora držati svoje ranije pretpostavke. Da sam im znao imena, tad bih se ispisao iz svih društava u koja se nisam nikad ni upisao; ali nisam znao gde da naćem potpuni spisak.

Šest godina sam plaćao glavarinu. Zbog toga sam proveo jednu noć u zatvoru. I dok sam stajao i posmatrao ćvrste kamene zidove debele gotovo jedan metar, vrata od drveta i gvoźđa, debela trideset santimetara, i gvozdene šipke koje su propuštale svetlost, nisam se mogao oteti misli da je glupa ta institucija koja se ponaša prema meni kao da sam sastavljen samo od mesa, kostiju i krvi i kao da me mogu zatvoriti. Pitao sam se da nisu najzad došli do zakljućka da je to najbolje što mogu ućiniti sa mnom, da im ne mogu biti koristan ni na koji drugi naćin. Uvideo sam da, ako izmeću mene i mojih sugraćana postoji kameni zid, postoji još jedan na koji će se još teže uspeti ili probiti ga da bi bili slobodni kao što sam ja. Ni za trenutak se nisam osećao zatvoren, a zidovi su mi se ćinili kao veliko traćenje kamena i maltera. Osećao sam se kao da sam ja jedini od svih graćana platio porez. Oni prosto nisu znali kako da postupaju sa mnom, pa su se ponašali kao nevaspitani ljudi. U svakoj pretnji i u svakoj pohvali bila je jedna velika greška. Mislili su da je moja najveća želja da budem s druge strane zida. Nisam mogao a da se ne smešim kad sam video kako savesno zakljućavaju vrata za mojim razmišljanjima, koja su izašla za njima bez prepreka, a u stvari su samo *ona* bila opasna. Kako nisu mogli da uhvate mene, odlućili su da kazne moje telo, baš kao dećaci koji, kad ne mogu da se doćepaju osobe na koju su kivni, muće njenog psa. Video sam da je država glupa, da je plašljiva kao usamljena žena koja se boji za svoje srebrne kašike, i da ne razlikuje prijatelje od neprijatelja, i izgubio sam i ono malo poštovanja prema njoj i sažaljevaio je.

Država se nikad namerno ne suprotstavlja ćovekovom intelektualnom i moralnom osećanju, nego samo njegovom telu, njegovim ćulima. Ona nije naoružana snažnijim duhom ili većim poštenjem, nego većom fizićkom snagom. Nisam roćen da me na silu nateraju na to. Disaću na svoj naćin. Da vidim ko je jaći. Kakvu snagu ima mnoštvo? Samo ljudi koji poštuju zakon viši od onoga koji poštujem ja mogu me prisiliti na to. Teraju me da postanem ono što su oni. Nisam ćuo da mase *nateruju ljude* da žive na ovaj ili onaj naćin. Kakav je to naćin života? Kad se suoćavam sa vladom koja mi kaže, „Pare ili život”, zašto bih se žurio da dam svoj novac? Ona može biti u velikom škrilpcu i ne znati šta da ćini – ja tu ništa ne

mogu. Mora se sama pomoći – činiti što ja činim. Ne vredi sliniti zbog toga. Nisam odgovoran za uspešno funkcionisanje mašinerije društva. Vidim da žir i kesten, kad padnu jedan pored drugog, ne ustupaju mesto jedan drugom, nego se oba pokoravaju svojim zakonima, rastu i napreduju što bolje mogu dok jedan, slučajno, ne naraste i uništi suseda. Ako se biljci uskrati da živi u skladu sa svojom prirodom, ona umire, a tako je i sa čovekom.

Noć u zatvoru je bila nešto novo i zanimljivo. Kad sam ušao, zatvorenici su na ulazu, u košuljama, ćaskali i uživali u večernjem vazduhu. No tamničar viknu: „Hajde, momci, vreme je da se zaključa”, i oni se razidoše, a ja sam slušao odjek njihovih koraka dok su se vraćali u pusta staništa. Tamničar mi je predstavio mog sobnog druga kao „prvoklasnog momka i pametnog čoveka”. Pošto su zaključali vrata, on mi pokaza gde da obesim šešir, i kako se on snalazi. Sobe kreće jednom mesečno, a naša je bila najbelja, sasvim skromno nameštena i verovatno najuredniji stan u gradu. On je, prirodno, hteo da zna odakle sam i zašto sam u zatvoru. A kad sam mu rekao, zapitao sam ga kako je on ovamo dospelo, pretpostavljajući, naravno, da je pošten čovek, što je, izgleda, i bio. „Pa, optužuju me da sam zapalio ambar, a nisam”. Koliko sam razumeo, verovatno je pijan otišao u ambar da spava, a pušio je lulu, i tako se ambar zapalio. Uživao je glas pametnog čoveka, čekao suđenje već tri meseca, i moraće da čeka još toliko. Potpuno se odomaćio i bio zadovoljan što dobija stan i hranu besplatno, i smatrao je da s njim dobro postupaju.

Zauzeli smo svaki po jedan prozor, i ja sam shvatio da je čoveku, ako ostane tamo duže, glavni posao da gleda kroz prozor. Ubrzo sam pročitao sve što je bilo ispisano po zidovima, video gde su zatvorenici prestrugali rešetke i pobegli, i čuo istorije raznih stanovnika te sobe. Otkrio sam da i ovde postoje priče i ogovaranja koja nikad ne dopiru izvan zatvorskih zidova. Verovatno je to jedina kuća u gradu u kojoj se sastavljaju stihovi koji se posle štampaju u obliku cirkulara, ali se nikad ne objavljuju kao knjiga. Pokazali su mi veliki broj stihova koje su napisali neki mladići, a kad su ih otkrili u pokušaju bekstva, pevali su svoje stihove u znak osvete.

Iscedio sam iz svog sobnog druga sve što sam mogao, jer sam se bojao da ga više nikad neću videti. Na kraju mi je pokazao svoju postelju i ostavio da ja ugasim lampu.

Noć u zatvoru činila mi se kao putovanje u neku daleku zemlju, koju nisam nikad očekivao da vidim. Činilo mi se da nikad ranije nisam čuo otkucavanje gradskog časovnika, niti večernje zvuke sela. Spavali smo pored otvorenih prozora zaštićenih rešetkama. Video sam svoje rodno mesto u svetlosti srednjeg veka. Naša reka Konkord pretvorila se u Rajnu, a prividenja vitezova i zamkova ređala su mi se pred očima. S ulice sam čuo glasove starih burgera. Protiv svoje volje video sam i čuo sve što se događa u susednoj seoskoj krčmi – za mene sasvim novo i retko iskustvo. Posmatrao sam svoj rodni grad sasvim izbliza. Bio sam gotovo usred grada. Nikad ranije nisam video njegove institucije. Ovo je jedna od njegovih specifičnih institucija, jer grad je središte oblasti. Počeo sam da shvatam njegove stanovnike.

Ujutru su nam kroz rupe u vratima doturili doručak u malim četvrtastim limenim posudama, zaobljenih ivica da bi mogle proći kroz otvor. U njima je bila čokolada, crni hleb i gvozdена kašika. Kad su ponovo došli da pokupe prazno posuđe, budući neiskusni, hteo sam da vratim hleb koji nisam pojeo. No moj drug ga je šćepao i rekao mi da ga ostavim za ručak i večeru. Odmah posle doručka pustili su ga napolje, da ide i skuplja seno na susednom polju, kuda je odlazio svakog dana i nije se vraćao do podneva. Zato se pozdravio sa mnom rekavši kako sumnja da ćemo se opet videti.

Kad sam izašao iz zatvora – neko je intervenisao i platio moj porez – nisam primetio velike promene na javnim mestima i sastajalištima kakve primećuje onaj koga zatvore u mladosti, i puste kao sedokosog čoveka nesigurna hoda. No ipak sam video promenu u gradu, državi, zemlji – veću od svake koju samo vreme izaziva. Video sam još jasnije državu u kojoj živim, video sam koliko se može verovati ljudima među kojima živim, kao dobrim susedima i prijateljima. Video sam da njihovo prijateljstvo vredi samo u letnje vreme, da se baš ne trude da čine dobro, da su mi zbog svojih predrasuda u sujeverica daleki kao Kinezi ili Malajci, da u žrtvovanju za čovečanstvo ne izlažu nikakvim rizicima sebe, čak ni svoju imovinu. Da nisu baš plemeniti, nego se ponašaju prema lopovu kao što se on ponaša prema njima, a nadaju se da će nekolikim spoljnim gestovima i molitvama i povremenim sleđenjem nekog naročito ispravnog, mada nekorisnog, puta spasti svoje duše. Možda je ova ocena o mojim susedima suviše oštra, ali verujem da većina njih nije svesna da u njihovom selu postoji institucija koja se zove zatvor.

U našem selu je nekad postojao običaj da nekog jadnog dužnika, tek puštenog iz zatvora, poznanici pozdravljaju gledajući kroz ukrštene prste, koji su predstavljali zatvorske rešetke. Moji susedi nisu mene tako pozdravljali, nego bi me prvo pogledali, a onda bi se zagledali kao da sam se vratio s nekog dugog putovanja. Uhapšen sam dok sam išao obučaru da uzmem svoje opravljene cipele. Kad sam pušten, sutradan ujutru, otišao sam tamo kuda sam se bio uputio prethodnog dana i, pošto sam obuo opravljene cipele, pridružio sam se grupi koja je išla u berbu borovnica i jedva čekala da je povedem. Kroz pola sata – jer su ubrzo upregli konje – bio sam usred borovnica, na jednom od naših najviših brda, udaljenom dve milje, a odatle se država nije nikako videla.

To je cela priča o „Mojim zatvorima”.

Nisam nikad odbio da platim porez na puteve, jer želim da budem dobar sused kao što želim da budem loš podanik. A što se tiče pomaganja škola, odužujem svoj deo obrazujući sugrađane. Svoje odbijanje da platim porez ne zasnivam na nekom određenom paragrafu poreskog zakona. Želim jedino da ne budem lojalan državi, da se povučem i budem zaista daleko od nje. Neću, i kad bih mogao, da pratim svoj dolar na putu do kupovine čoveka ili puške kojom se ubija čovek – dolar je nevin – ali hoću da pratim posledice svoje lojalnosti. U stvari, objavljujem tihi rat državi, na svoj način, mada ću uvek gledati da se koristim njom koliko mogu, kao što je uobičajeno u takvim slučajevima.

Ako, iz saosećanja s državom, drugi plate porez koji je trebalo da platim ja, čine ono što su već učinili sa sobom ili, bolje reći, zalažu se za nepravdu više nego što to država zahteva. Ako plate porez zbog pogrešnog interesovanja za oporezovanu osobu, da bi je spasli zatvora, to je zato što nisu dobro razmislili do koje mere dopuštaju svojim privatnim osećanjima da se upliću u opšte dobro.

To je moj sadašnji stav. No čovek ne može nikad biti suviše oprezan u takvom slučaju, inače će na njegove postupke uticati tvrdoglavost, ili obaziranje na mišljenje drugih. Neka uvidi da čini samo ono što pripada njemu i određenom trenutku.

Ponekad mislim – pa ovi ljudi imaju dobre namere, samo su neznalice. Činili bi bolje kad bi znali kako. Zašto zadavati bol svojim susedima time što im dopuštate da se ponašaju prema vama onako kako ne žele. Ali, opet, pomislim da to nije razlog da se ponašam kao oni, ili da pustim da drugi podnose jači i drugačiji bol. Ponekad kažem sebi, kad milioni ljudi bez ljutnje, zle volje i ličnog osećanja traže od tebe samo nekoliko šilinga, bez mogućnosti (jer takav im je ustav) da povuku ili promene svoj zahtev, i kad ti sa svoje strane nemaš mogućnosti da apeluješ na druge milione ljudi, zašto se izlažeš toj slepoj sili? Tako tvrdoglavost se ne opireš zimi i gladi, vetrovima i talasima, čutke se prepuštaš hiljadama sličnih nevolja. Ne stavljáš glavu u vatru. Ali baš zato što na to ne gledam kao na potpuno slepu, već delimično ljudsku silu, i što smatram da sam povezan s tim milionima kao i sa tolikim drugim milionima ljudi, a ne samo sa slepim i mrtvim stvarima, vidim da je priziv moguć, najpre i odmah Tvorcu koji ih je stvorio, a zatim sebi samima. Ali ako svoju glavu stavim namerno u vatru, ne može se apelovati na vatru ili na Tvorca vatre. U tom slučaju moram sam sebe da okrivim. Kad bih mogao sebe da ubedim kako imam pravo da budem zadovoljan ljudima onakvim kakvi jesu i da se shodno tome ophodim, a ne, u izvesnom smislu, na osnovu svojih zahteva i očekivanja kakvi oni i ja treba da budemo, onda, kao dobar musliman i fatalist, nastojao bih da budem zadovoljan stvarima kakve jesu, i rekao bih da je to božja volja. A, iznad svega, postoji razlika između opiranja ljudskoj sili i slepoj ili prirodnoj sili, a ona je u tome što se ljudskoj sili mogu odupreti s nekim uspehom, ali ne mogu očekivati, kao Orfej, da izmenim prirodu stenja, drveća i zveri.

Ne želim da se svađam ni sa kim, ni s pojedincem ni s narodom. Ne želim da cepidlačim, da pravim tanane razlike, da se postavljám kao da sam bolji od svojih suseda. Pre će biti da tražim izgovor da se povinujem zakonima zemlje. Suviše sam spreman da im se povinujem. Ima zaista razloga što sumnjičim sebe u tom pogledu, i svake godine kad se pojavi skupljač poreza raspoložen sam da razmotrim položaj i dela savezne vlade i vlada pojedinih država, kao i duh naroda, ne bih li otkrio izgovor za povinovanje.

„Moramo voleti svoju zemlju kao roditelje,

A ako ikad naša ljubav i rad ne služe njoj

na čast,

Moramo prihvatiti posledice i učiti dušu

Savesti i religiji, a ne želji za vlašću i korišću.”

Uveren sam da će država ubrzo naći načina da mi oduzme ovakav rad, i onda neću biti ništa bolji rodoljub od svojih sugrađana. Posmatran s niže tačke gledišta, ustav je, i pored svih nedostataka, vrlo dobar, zakoni i sudovi su vredni poštovanja. Čak i ova država i ova američka vlada su retkosti dostojne poštovanja, kao što su ih mnogi opisali, i zbog čega treba da smo zahvalni. No, posmatrani s malo više tačke gledišta, oni su onakvi kakve sam ih ja opisao. Viđeni s još više i najviše tačke – ko bi znao šta su i da li su iole vredni da se u njih gleda ili da se o njima razmišlja.

Međutim, vlada me se mnogo ne tiče i na nju ću misliti što je moguće manje. Retki su trenuci kad živim pod vladom, čak i u ovakvom svetu. Ako su čovekove misli i mašta slobodni, ono što ne postoji ne može mi se zadugo činiti da postoji. Nemudri vlastodršci ili reformatori ne mogu mi sudbonosno smetati.

Znam da većina misli drugačije, no oni koji su po profesiji posvetili svoje živote proučavanju ovih ili sličnih predmeta ne zadovoljavaju me više od ostalih. Državnici i zakonodavci, budući potpuno u instituciji, ne vide nikad jasno kakva ona jeste. Oni govore o menjanju društva, a jedino se u njemu osećaju spokojno. Oni su, možebiti, ljudi s izvesnim iskustvom i ugledom, i bez sumnje su izmislili ingeniozne i čak korisne sisteme, za šta iskreno zahvaljujemo; no sva njihova mudrost i korisnost su u određenim, ne baš širokim okvirima. Skloni su da zaborave da svetom ne vladaju metod i efikasnost. Webster ne zalazi nikad u suštinu vladanja i zato ne može o tome govoriti s autoritetom. Njegove reči su mudrost za zakonodavce koji ne nameravaju suštinski da reformišu postojeći način vladanja. Ali za mislioce i za one koji donose zakone za sva vremena, on se čak i ne dotiče predmeta. Znam da postoje ljudi čija će pribrana i mudra razmišljanja na tu temu uskoro otkriti ograničenost njegovog duha i uma. Ipak, u poređenju s jeftinim izjavama većine reformatora i još jeftinijom mudrošću i rečitošću političara, njegove reči su gotovo jedino razborite i vredne, te hvala nebesima što ga imamo. On je, relativno, uvek jak, originalan i iznad svega praktičan. Advokatova istina nije istina, nego doslednost ili dosledna ekspeditivnost. Istina je uvek u skladu sa samom sobom i nije joj glavni cilj da otkrije pravdu, koja može biti na strani zla. On zaslužuje da ga zovu kako ga zovu – branilac ustava. U stvari, on zadaje samo odbrambene udarce. On nije vođa, nego pristalica. Njegovi vođi su ljudi iz 1787. On kaže: „Nisam se nikad naprezao, niti nameravam da to činim, nisam nikad podsticao niti nameravam da podstičem pokušaj da se poremeti prvobitni sporazum po kome su se razne države priključile Uniji.” Mислеći na to što ustav sankcioniše ropstvo, on kaže: „Zato što je to deo prvobitnog sporazuma neka tako ostane.” I pored posebne oštroumnosti i sposobnosti, on nije u stanju da izdvoji činjenicu iz njenog čisto političkog aspekta i da je posmatra samo intelektom – šta je, na primer, dužnost čoveka da čini ovde danas u Americi kad je reč o ropstvu – već se upušta, ili ga guraju, u takve očajničke odgovore kao što je sledeći, izjavljujući da govori nezavisno i kao privatno lice – a kakav se nov i jedinstven pravilnik o društvenim dužnostima može iz toga izvesti? On kaže: „Način na koji će vlade država u kojima postoji ropstvo rešavati to pitanje jeste njihova stvar i spada u njihovu odgovornost pred biračima, pred opštim zakonima o svojini, humanosti i pravdi, kao i pred bogom. Asocijacije nastale iz osećanja humanosti ili iz nekog drugog uzroka, nemaju s tim nikakve veze. Nikad ih nisam podržavao niti ću ih podržavati.”¹

Oni koji ne znaju za čistije izvore istine, koji ne prate njene tokove dalje od Biblije i Ustava, drže se, i mudro je što se drže, Biblije i Ustava i piju odatle s poštovanjem i poniznošću. A oni koji vide odakle ona kaplje u ovo jezero ili u onaj potok pritežu kaiš i nastavljaju hodočašće ka izvoru.

U Americi se nije pojavio čovek s genijem za zakonodavstvo. Takvi su retki u istoriji sveta. Ima govornika, političara i rečitih ljudi na hiljade. No još nije otvorio usta onaj ko je sposoban da reši najmučnije probleme današnjice. Mi volimo rečitost radi nje same, a ne radi bilo koje istine koju od nje možemo čuti, ili radi heroizma koji može izazvati. Naši zakonodavci nisu još shvatili relativnu vrednost slobodne trgovine i slobode, jedinstva i ispravnosti, za jednu zemlju. Nemaju ni genija ni talenta za relativno neznatne probleme kao što su oporezivanje i finansije, trgovina i manufaktura, i zemljoradnja. Kad bismo bili ostavljeni da nas vodi samo blagolagoljivost zakonodavaca u Kongresu, neispravljena blagovremenim iskustvom i uspešnim žalbama naroda, Amerika ne bi zadugo zadržala svoje mesto među narodima. Osamnaest stoleća – mada, možda, nemam pravo da to kažem – pisan je Novi zavet, a gde je zakonodavac sa dovoljno mudrosti i praktičnog talenta da vidi svetlost koju on baca na nauku zakonodavstva?

¹ Ovi navodi su ušli u tekst pošto je predavanje pročitano [Toroova napomena]

Vlast državne uprave je još neopravdana, čak i one kojoj bih se i ja pokorio, jer hoću rado da slušam one koji znaju više i mogu bolje no ja, a u mnogim stvarima čak i one koji niti znaju niti mogu koliko ja. Da bi bila strogo opravdana, mora da ima odobrenje i pristanak onih kojima vlada. Ona ne može polagati pravo na moju ličnost i moje imanje, osim ako ja ne pristanem na to. Progres od apsolutne do ustavne monarhije, od ustavne monarhije do demokratije, jeste progres ka istinskom poštovanju pojedinca. Čak je i kineski filozof bio dovoljno mudar da pojedinca smatra za osnovu carstva. Da li je demokratija koju mi poznajemo najbolji moguć oblik vladavine? Nije li moguće koraknuti napred ka priznavanju i organizovanju prava čoveka? Neće biti zaista slobodne i prosvetene države sve dok država ne shvati da je pojedinac viša i nezavisna sila iz koje proizlazi njena moć i vlast, i dok se ne bude ponašala prema njemu u skladu s tim shvatanjem. Nalazim zadovoljstvo u zamišljanju države koja će se ponašati prema pojedincu s poštovanjem kao prema susedu, koja neće smatrati da joj se narušava spokojstvo što nekolicini žive daleko od nje, što se ne mešaju u njene poslove, što ne pripadaju njoj, a ispunjavaju sve dužnosti prema svojim susedima i ostalim ljudima. Država koja odgaji takav plod i dopusti da on otpadne čim sazri, utrće put još savršenijoj i veličanstvenijoj državi kakvu takođe zamišljam, ali je još nisam video.

MOLBA ZA KAPETANA DŽONA BRAUNA

Nadam se da mi nećete zameriti što sam ovde. Ne želim da vam namećem svoje ideje, ali osećam obavezu da nešto kažem. I pored toga što znam malo o kapetanu Braunu, rado ću preuzeti obavezu da korigujem ton i izjave iz novina, kao i uopšte stavove svojih zemljaka, poštujući njegov karakter i njegove postupke. Ništa nas ne košta da budemo pravedni. Barem možemo izraziti saosećanje i divljenje prema njemu i njegovim saborcima, i to je ono što sada predlažem da uradimo.

Prvo, nešto o njegovoj životnoj priči. Trudiću se da, što je više moguće, izostavim ono što ste već pročitali. Ne treba da vam opisujem njegovu ličnost, jer ga je većina vas verovatno videla i neće ga brzo zaboraviti. Kažu mi da je njegov deda, Džon Braun, bio oficir tokom Revolucije; da je njegov unuk rođen u Konektikatu početkom ovog veka, ali je rano sa ocem prešao u Ohajo. Čuo sam ga kako kaže da je njegov otac bio liferant koji je tamošnju vojsku snabdevaio goveđim mesom tokom rata 1812. godine; da je pratio oca do vojnih logora i pomagao mu u tom poslu, upoznavajući se dosta sa životom vojske, možda i više nego da je bio vojnik, jer je često prisustvovao savetovanjima oficira. Posebno je lično upoznao način snabdevanja i opskrbljivanja vojske na ratištu – posao koji, primetio je, zahteva barem isto toliko iskustva i veštine kao i vođenje ljudi u bitku. Rekao je da malo ljudi ima predstavu o ceni, čak i o ceni u novcu, ispaljivanja jednog metka u ratu. U svakom slučaju video je dovoljno da mu se ogadi život vojske; u stvari, da se u njemu javi snažan prezir prema tom životu – u tolikoj meri da, mada je razmišljao o ponudi da prihvati neko manje važno mesto u vojsci kada mu je bilo oko osamnaest godina, ne samo da je tu ponudu odbio već je odbio i da ide na obuku kada je na nju pozvan, zbog čega je platio globu. Zatim je odlučio da nikada ne bude umešan ni u kakav rat, osim ako to ne bude rat za slobodu.

Kada su počeli nemiri u Kansasu, poslao je tamo nekoliko svojih sinova da bi ojačao partiju Države slobodnih ljudi, opremajući ih onakvim oružjem kakvo je imao; rekao im je da će, ako se nemiri prošire i ukaže se potreba za njegovom pomoći, doći da im pomogne svojom rukom i savetom. To je, kao što znate, ubrzo i učinio; i njegovim zalaganjem, mnogo više nego zalaganjem drugih, Kansas je oslobođen.

Neko vreme bio je nadzornik, a malo je trgovao vunom, pa je išao u Evropu kao posrednik u tom poslu. Tamo je, kao u uvek, širom otvarao oči i zapazio je mnogo toga. Na primer, rekao je da je shvatio zašto je zemlja u Engleskoj tako plodna, a ona u Nemačkoj (mislim da je bila ta država) tako loša, i razmišljao je da nekim krunisanim glavama piše o tome. Razlog je bio taj što u Engleskoj seljaci žive na zemlji koju obrađuju, a u Nemačkoj se noću sakupljaju u selima. Šteta je što svoja zapažanja nije pretočio u knjigu.

Trebalo bi da kažem da je on bio staromodan čovek po svom poštovanju Ustava i po svojoj veri u postojanost ove Unije. Smatrao je da je ropstvo potpuno u suprotnosti sa njima, pa je zato bio odlučan protivnik ropstva.

Po poreklu i rođenju bio je farmer iz Nove Engleske, čovek zdravog razuma, odmeren i praktičan, kakvi već i jesu ljudi tog sloja, i još deset puta više od toga. Bio je onakav kakvi su bili najbolji ljudi koji su nekada stajali kod mosta u Konkordu, na polju kod Leksingtona i na brdu Banker¹, samo što je bio odlučniji i principijelniji od svih za koje sam ja čuo da su bili tamo. Nije ga preobratio neki zagovornik abolicionizma. Itan Alen (Allen) i Stark, sa kojima se po nečemu može porediti, bili su rendžeri i njihovo bojno polje bilo je uže i manje važno. Oni su se hrabro suočavali sa dušmanima svoje zemlje, ali on je imao smelosti da se suoči sa samom zemljom kada ona nije bila u pravu. Jedan pisac sa američkog zapada kaže, objašnjavajući njegov uspešan prolaz kroz tolike opasnosti, da je bio sakriven ispod „seljačke spoljašnjosti“; kao da u toj preriji heroj, po pravilu, treba da nosi samo građansko odelo.

On nije išao u koledž zvani Harvard, dobru staru *alma mater*² koju taj koledž i predstavlja. On se nije hranio kašom koja se tamo služi. Sam je priznao da „Ne zna ništa više o gramatici od nekog teleta“. Ali on je išao na veliki univerzitet na zapadu gde je marljivo proučavao slobodu prema kojoj je rano pokazao

¹ Mesta gde su se vodile prve veće bitke u Američkoj revoluciji 1775 (*prim. prev.*).

² *Alma mater* je izraz koji označava univerzitet ili koledž kao duhovnu majku studenata (*prim. prev.*).

sklonost; pošto je stekao mnoge diplome, konačno je počeo javnu praksu humanosti u Kanzasu, kao što svi vi znate. To su bile njegove društvene nauke, a ne nekakvo proučavanje gramatike. On bi grčki kosi akcenat postavio u pogrešnom pravcu, ali je zato uspravio posrnulog čoveka.

On je spadao u grupu ljudi o kojima čujemo puno, ali koje uglavnom uopšte ne vidamo – u puritance. Bilo bi nepotrebno ubiti ga. On je umro nedavno, u vreme Kromvela (Cromwell), ali se ponovo pojavio ovde. A zašto i ne bi? Priča se da su neki puritanci prešli okean i naselili se u Novoj Engleskoj. Puritanci su predstavljali klasu koja je uradila još ponešto osim što je slavila dan svojih predaka i jela prženi kukuruz u sećanje na prošla vremena. Oni nisu bili ni demokrate ni republikanci, već ljudi jednostavnih navika, otvoreni i skloni molitvi; nisu imali lepo mišljenje o vladarima koji se nisu bojali Boga, koji nisu pravili kompromise i nisu tražili valjane kandidate.

„Na svom posedu”, kao što je neko nedavno napisao, a i ja sam ga čuo da to kaže, „on nije dozvoljavao nikakvo bogohuljenje; nijedan čovek lošeg morala nije mogao tamo da boravi osim ako nije bio ratni zarobljenik. „Pre bih”, rekao je, „na svoje imanje pustio zajedno velike boginje, žutu groznicu i koleru nego čoveka bez principa. Naši ljudi, gospodine, greše kada misle da su siledžije najbolji borci i prave osobe koje mogu da se suprotstave tim južnjacima. Dajte mi ljude sa dobrim principima – bogobojažljive ljude – ljude koji poštuju sebe, i sa desetinom takvih ja ću se suprotstaviti bilo kojoj stotini ljudi kakve su bitange iz Bjuforda.”³ Rekao je da bi on, ako bi neko poželeo da bude vojnik pod njegovom komandom i pri tome odmah pobrojao šta bi mogao ili želeo da uradi kada bi samo ugledao neprijatelja, imao vrlo malo poverenja u takvu osobu.

On nikada nije mogao da nađe više od dvadesetak regruta koje bi prihvatio, a bilo je samo desetak onih, među njima behu i njegovi sinovi, u koje je imao potpuno poverenje. Kada je pre nekoliko godina bio ovde, nekolikima je pokazao malu beležnicu sa ispisanim tekstom – mislim da ju je zvao „knjiga saboraca” – koja je sadržala imena njegovih saradnika u Kanzasu i pravila koja su oni prihvatili; i rekao je da su neki od njih taj ugovor već zapečatili svojom krvlju. Kada je neko primetio da bi to, ako joj se pridoda kapelan, bila savršena kromvelovska trupa, on je rekao da bi rado pridodao kapelana na spisak kada bi mogao da nađe nekoga ko bi to mesto časno popunio. Lako je naći kapelana za vojsku Sjedinjenih Država. Ipak verujem da su se u njegovom logoru molitve čitale i ujutru i uveče.

On je bio čovek spartanskih navika i u šezdesetoj je pazio na jelo na svom stolu, izvinjavajući se da mora da jede malo i navikne se na oskudicu, kao što i priliči vojniku ili nekome ko se sprema za naporene poduhvate, nekome ko će biti izložen čudima prirode.

Čovek retkog zdravog razuma i neposrednog govora, kao i čovek akcije; pre svega transcendentalist, čovek ideja i principa – to je ono što ga je odlikovalo. Nije se predavao hiru ili trenutnom impulsu, već je postojano sledio svoj životni cilj. Primetio sam da nikada nije preterivao u govoru, već je govorio odmereno. Posebno se sećam kako je u svom govoru ovde pomenuo šta je njegova porodica pretrpela u Kanzasu, a da nijednom nije pao u vatru. Bio je to vulkan sa običnim dimnjakom. A u vezi sa postupcima nekih nitkova sa granice, rekao je, govoreći staloženo kao iskusan vojnik koji ostavlja rezervu i u snazi i u izrazu, „Bilo je sasvim u redu da ih obese”. On uopšte nije bio dobar retoričar, nije govorio Bankomu (Buncombe) niti zastupnicima svoje regije; nije imao potrebu da bilo šta izmišlja, već je samo govorio prostu istinu i izražavao svoj stav; zato je delovao neuporedivo moćnije, a govorancije u Kongresu i drugim mestima nisu mu bile ravne. Kao kad bismo Kromvelove govore uporedili sa govorima običnog kralja.

Što se tiče njegove taktičnosti i mudrosti, reći ću samo da u vreme kada gotovo niko iz slobodnih država nije mogao da stigne do Kanzasa nijednim direktnim putem a da mu pri tome barem ne oduzmu oružje, on je, noseći osrednje puške i ostalo oružje koje je uspeo da sakupi, bez skrivanja i polako vozio volovska kola kroz Misuri, očito u svojstvu nadzornika i sa jasno istaknutim oznakama nadzornika; tako je prošao bez problema, a imao je puno prilika da prouči namere neprijatelja. Neko vreme po dolasku bavio se tom profesijom. Kada je, na primer, video grupu bandita u preriji kako, naravno, razgovaraju o jedinoj temi koja je tada zaokupljala njihove umove, on bi, obično, uzeo svoju nadzorničku značku i zajedno sa jednim od svojih sinova krenuo nekim izmišljenim povodom sve do mesta na kome se ta grupa sastala; kada bi stigao do njih, ležerno bi zastao i porazgovarao sa njima upoznavajući se sa novostima i, konačno, svim

³ Grad u centralnom delu Džordžije (*prim. prev.*).

njihovim planovima; pošto je tako obavio svoje pravo nadziranje, nastavio bi ono izmišljeno i kretao se u određenom pravcu dok ne bi izašao iz njihovog vidokruga.

Izrazio sam iznenađenje što je uopšte mogao da živi u Kansasu pošto je za njegovu glavu raspisana nagrada, a tako veliki broj ljudi, uključujući i vlast, bio je ogorčen na njega; sve je to objasnio rekavši: „Sasvim je razumljivo što me nisu uhvatili.” Godinama je morao je da se skriva po šikarama, mučeći se zbog oskudice i bolesti, što je bila posledica izlaganja klimi, i družeći se samo sa Indijancima i sa nekoliko belaca. Iako se možda znalo da se on krije u nekoj određenoj šikari, njegovi dušmani obično nisu želeli da krenu na njega. Mogao je čak i ući u grad u kojem je bilo više bitangi sa granice nego pritalica Slobodnih država; tamo bi bez puno odlaganja obavio neki posao i niko mu ne bi naudio jer, kako je rekao, „Šačice ljudi nisu bile spremne da se u to upuste, a velike grupe ljudi nisu se mogle okupiti za kratko vreme”.

Što se tiče njegovog nedavnog neuspeha, mi ne znamo sve činjenice u vezi sa tim. To očito nije bio ni blizu sulud i očajnički pokušaj. Njegov neprijatelj, g. Volandingem (Vallandingham) morao je da prizna da je „to bila jedna od najbolje planiranih i izvedenih zavera među zaverama koje nisu uspele.”

Ne moramo pominjati njegove druge uspehe; možemo se samo upitati da li je to bio neuspeh ili primer dobrog rukovođenja: on je oslobodio ropstva dvanaestak ljudskih bića i otišao sa njima usred bela dana; išao je sa njima nedeljama, ako ne i mesecima, umerenom brzinom od jedne do druge države kroz pola teritorije severa, sumnjiv za sve strane, sa ucenjenom glavom; ili je neuspeh to što je, kada je ušao u sudnicu i ispričao šta je učinio, ubedio Misuri da ne vredi držati robove u njegovom susedstvu? – sve to je uspeo ne zato što su vladine sluge bile blage, već zato što su ga se bojale.

Pa ipak, on svoj uspeh nije nerazumno pripisao „svojoj srećnoj zvezdi” ili nekoj čaroliji. Rekao je iskreno da je razlog zašto je toliko veliki broj ljudi drhtao pred njim, kao što je jedan od njegovih zarobljenika priznao, to što oni *nisu imali cilj* – vrstu oružja koja njegovoj družini nikada nije nedostajala. Kada je za to došlo vreme, vrlo malo ljudi bilo je voljno da položi život u odbranu nečega što je, znali su, pogrešno; nije im se svidelo da to bude njihovo poslednje delo na ovome svetu.

Ali da se vratimo *njegovom* poslednjem delu i posledicama koje je ono proizvelo.

Izgleda da novine ignorišu, ili možda zaista ne znaju činjenicu da postoje barem dva ili tri pojedinca u svakom gradu na severu koji o Braunu i njegovom poduhvatu misle isto što i vaš govornik. Ne oklevam da kažem da takvi ljudi čine važnu i sve veću i veću grupaciju. Mi težimo da budemo nešto više od glupih i pokornih ćutljivaca koji se pretvaraju da čitaju istoriju i Bibliju, ali skrnave svaku kuću i svaki dan koji osvane. Možda uporni političari mogu da dokažu da je u taj poslednji poduhvat bilo uključeno samo sedamnaest belaca i pet crnaca; ali upravo njihova potreba da to dokažu može im pokazati da time nije sve rečeno. Zašto oni još prikrivaju istinu? Toliko su uporni jer nemaju jasnu predstavu, ne vide jasno činjenicu da bi se barem milion slobodnih stanovnika Sjedinjenih Država radovalo da je poduhvat uspeo. Ti ljudi bi u najgorem slučaju samo kritikovali korišćenu taktiku. Mada ne nosimo crni flor, pomisao na položaj tog čoveka i njegovu moguću sudbinu mrači dane mnogih ljudi ovde na severu kada o svemu tome razmišljaju. Ako neka osoba koja ga je srela ovde može spokojno da gaji drugačije misli, ja ne znam od čega je ona sazdana. Ako postoji takva osoba koja može mirno da spava, garantovaću joj da će lako napredovati u svim uslovima koji ne ugrožavaju njeno telo ili njen novčanik. Ja pod svoj jastuk stavljam parče papira i olovku, pa kada ne mogu da spavam, pišem u mraku.

Sve u svemu, moje poštovanje za svoje zemljake, osim za oko milion njih, nije se ovih dana povećalo. Zapažam da novinari i ljudi uopšte govore o tom događaju hladnokrvno, kao da je uhvaćen i da će biti obešen običan zlotvor, mada neobičnog „soja”; ili, kao što je guverner Virdžinije navodno rekao, koristeći jezik iz borilišta za petlove – „najkočeperniji čovek koga je ikada video”. Braun nije razmišljao o svojim dušmanima u trenutku kada je guverner rekao da izgleda tako smelo. Radost se pretvara u žuč kada čujem ili mi ispričaju opaske nekih mojih suseda. Kada smo čuli da je mrtav, jedan od mojih sugrađana primetio je da je „umro kao što umiru budale”; oprostite mi, ali tada mi se učinilo da život toga mog suseda liči na takvu smrt. Neki drugi, kukavnog srca, rekli su potcenjivački da je „proćerdao život”, jer je pružio otpor vladi. A kako oni, moliću vas, ćerdaju *svoj* život? – Takvi bi hvalili čoveka koji je sam napao običnu bandu lopova ili ubica. Čujem kako neko drugi pita, u jenkijevskom stilu, „Šta će time postići?”, kao da Braun očekuje da mu taj poduhvat napuni džepove. Takva osoba ne zna za drugi dobitak osim materijalnog. Ako se poduhvat ne okonča uspehom zasedom, ako se ne dobije novi par čizama ili ne

zadobije opšte odobravanje, on je neuspeo. „Ali time ništa neće postići.” Pa, ne verujem da bi dobio četiri dolara i šest centi na dan za to da visi, makar to radio i celu godinu; ali ima veliku šansu da spase dobar deo svoje duše – i to *kakve* duše! – dok *vi* tu šansu nemate. Na pijaci se, bez sumnje, može dobiti više za litru mleka nego za litru krvi, ali to nije pijaca na koju junaci nose svoju krv.

Takvi ne znaju da, kao što je seme plod, tako i u moralnom svetu, kada se poseje dobro seme, mora uslediti dobar plod – i to ne zavisi od zalivanja i obrade zemlje; tako će, kada zasejete ili sahranite junaka na njegovom polju, svakako nići usev junaka. To je seme takve snage i vitalnosti da od nas ne traži dozvolu da proklja.

Ishitreni juriš na Balaklavu⁴, kada su vojnici poslušali pogrešnu komandu, dokazuje kakva je savršena mašina vojnik; taj juriš je, sasvim zaslužno, slavio pesnik ovenčan lovorovim vencem⁵; ali postojan i u najvećem delu uspešan višegodišnji juriš toga čoveka protiv legija ropstva, na poziv bezmerno više komande, mnogo je vredniji pamćenja, isto kao što je i inteligentan i savestan čovek nadmoćan u odnosu na mašinu. Mislite li da će taj juriš ostati neopevan?

„Tako mu i treba” – „Opasan čovek” – „On je, bez sumnje, lud”. A oni samo nastavljaju da žive razumno i mudro, sve u svemu, vode život koji zaslužuje divljenje, čitajući pomalo Plutarha, ali uglavnom se zadržavajući na slučaju Patnama (Putnam), koji se našao u vučjoj jazbini; i na taj način oni se kale za smela i patriotska dela u nekom budućem vremenu. *Tract Society* moglo je sebi priuštiti da štampa tu priču o Patnamu. U okružnim školama možete početi školsku godinu čitajući to štivo, jer u njemu nema ničega o ropstvu ili crkvi; osim ako se nekom čitaocu ne učini da su neki pastori *vukovi* u jagnjećoj koži. „Američki zastupnički odbor za inostrane misije” čak se može usuditi da protestuje protiv *ovog* vuka. Čuo sam za odbore i za američke odbore, ali sve donedavno nikada nisam čuo takva umovanja. Pa ipak slušam o muškarcima, ženama i deci sa severa koji za svoje porodice kupuju „doživotno članstvo” u udruženjima poput toga; – doživotno članstvo, do groba! Moguće je naći i jevtiniju sahranu od te.

Naši dušmani su u našoj okolini i svuda oko nas. Teško da postoji kuća koja nije podeljena iznutra, jer naš dušmanin je upravo opšta umrtvljenost, kako glave tako i srca, nedostatak vitalnosti ljudi koja je rezultat našeg poroka; i zato se javljaju strah, praznoverje, dvoiličnost, progoni i ropstvo svih vrsta. Mi smo samo figure, trup sa jetrom umesto srca. Obožavanje idola je prokletstvo koje na kraju i samog obožavaoca pretvara u kamenu statuu; a stanovnik Nove Engleske je isto idolopoklonik koliko i Indijac. Ovaj čovek bio je izuzetak, jer nije postavio čak ni politički oblikovanog idola između sebe i svoga boga.

Crkva koja ekskomunicira pravog sledbenika Hrista! Ostavite svoje široke i niske crkve, kao i svoje uske i visoke crkve! Učinite korak napred i izmislite nov tip nusprostorija. Izmislite lekovitu so koja će vam pomoći i poštediti naše nozdrve.

Savremeni hrišćanin je čovek koji će pristati da izgovori sve molitve u liturgiji ako mu dozvolite da odmah potom ode u krevet i mirno zaspi. Sve njegove molitve počinju sa „Sada idem da spavam”, i on neprekidno misli na vreme kada će otići na svoj „*dugi* odmor”. U izvesnoj meri pristao je i na određena stara, ustaljena milosrdna dela, ali ne želi da čuje za novotarije; on ne želi da doda nikakve nove odredbe u svoj ugovor da bi ga prilagodio sadašnjem vremenu. On pokazuje svoje beonjače tokom Sabata, a svoje crne misli tokom ostatka nedelje. Zlo nije samo u stagniranju krvi, već i u stagniranju duha. Mnogi, bez sumnje, imaju dobru volju, ali su lenji po prirodi i navici, pa ne mogu da zamisle čoveka koji sledi uzvišenije motive od motiva koje slede oni sami. Stoga proglašavaju toga čoveka ludim, jer znaju da *oni* nikada ne bi mogli da postupaju kao on, sve dok ostaju takvi kakvi su.

Mi maštamo o stranim zemljama, o drugim vremenima i rasama ljudi, zamišljajući istorijski i prostorni razmak između nas i njih; ali kada se neki važan događaj kao ovaj desi u našoj najbližoj okolini, često otkrivamo taj razmak i tu različitost između nas i naših najbližih suseda. *Oni* su naše Austrije i Kine i ostrva južnih mora. Naše prenaseljeno društvo odjednom postaje prostrano, čisto i privlačno za oko, grad na nekog ogromnoj razdaljini. Otkrivamo zašto sa tim susedima nikada nismo stigli dalje od površnih komplimentata; postajemo svesni da između nas i njih postoji isto toliko hvati kao i između Tatara lualice i kineskog grada. Misleni čovek postaje pustinjač u gužvi među pijačnim tezgama. Nepremostiva mora odjednom se postavljaju između nas ili se tu pojave prostrane stepe. Razlike u prirodi, inteligenciji i veri, a

⁴ Luka na Krimu, gde je engleska konjica 1854. jurišala na englesku vojsku (*prim. prev.*).

⁵ Engleski pesnik Alfred Tenison (Tennyson), u pesmi „Juriš lake brigade” (*prim. prev.*).

ne reke i planine, čine prave i nepremostive međe između pojedinaca i između država. Niko osim istomišljenika ne može postati opunomoćenik na našem dvoru.

Pročitao sam sve novine koje sam mogao da nabavim tokom prvih nedelju dana nakon toga događaja, a ne sećam se da sam u njima našao i jedan jedini izraz saosećajnosti za te ljude. Nakon toga sam zapazio jednu plemenitu izjavu, u nekim bostonskim novinama, ali to nije bio članak urednika. Neki obimni časopisi odlučili su da ne objave puni izveštaj o Braunovim rečima da ne bi izostavili neke druge teme. To je kao da je izdavač odbio rukopis Novog zaveta, a objavio poslednji Vilsonov (Wilson) govor. Ostali stupci jednog časopisa koji je objavio tu značajnu vest bili su uglavnom ispunjeni izveštajima sa političkih skupova koji su tada bili održani. Ali prelaz ka njima bio je suviše nagao. Te skupove je trebalo poštediti takvog kontrasta, pa je izveštaje o njima trebalo štampati barem u vanrednom izdanju. Preći sa reči i potupaka iskrenih ljudi na *kokodakanje* političkih skupova! Na pretendente na položaje i vajne oratore što ne uspevaju sami da snesu ni jedno pošteno jaje, već jaja nabavljaju na veresiju! Njihova velika igra se igra slamčicama ili, još bolje, ona je kao igra urođenika sa bubnjem tokom koje Indijanci dižu veliku *graju!* Izostavite izveštaje sa verskih i političkih skupova i objavite reči jednog živog čoveka.

Ali ja ne zameram toliko onome što su izostavili koliko onome što su ubacili. Čak i *Liberator* je taj poduhvat okarakterisao kao „nepromišljen, vratoloman i očito sulud – pokušaj”. U svoj toj gomili novina i časopisa u našoj zemlji, zaista ne znam urednika koji bi svojevolejno štampao nešto ako bi znao da će to u krajnjoj instanci dugoročno smanjiti broj njegovih pretplatnika. Oni smatraju da to ne bi bilo uputno. Kako onda mogu da štampaju istinu? Kažu da, ako ne štampaju prijatne stvari, niko neće obraćati pažnju na njihove novine. I zato zaista liče na putujuće prodavce koji opevaju skarednu pesmu da bi oko sebe okupili gomilu. Republikanski urednici, obavezni da svoje rečenice pripreme za jutarnje izdanje i sa navikom da na sve gledaju kroz prizmu politike, ne izražavaju nikakvo divljenje, pa čak ni iskrenu tugu, već te ljude nazivaju „zabludelim fanaticima” – „ljudima koji greše” – „ludacima” ili „pomahnitalima”. To samo pokazuje sa kakvom *razumno* gomilom urednika smo blagosloveni mi, a *ne* ti „ljudi koji greše”; oni barem dobro znaju koja je strana parčeta hleba namazana buterom.

Čovek učini hrabro i humano delo, i smesta, na sve strane, čujemo ljude i stranke kako izjavljuju: „Ja to nisam uradio i ni na koji način ne odobravam što je *on* to uradio. To se jasno vidi iz moje dosadašnje karijere.” Mene, na primer, ne zanima da čujem kako vi određujete svoju poziciju. Nikada me nije ni zanimalo, niti će me zanimati. Mislim da je to čisti egoizam ili drskost. Ne treba da se toliko trudite da perete ruke u odnosu na njega. Nijedan inteligentan čovek nikada neće pomisliti da ste ga vi stvorili. On je sve započeo i okončao, kako nas sam obavestava, „pod pokroviteljstvom Džona Brauna i nikoga drugog”. Republikanska partija ne shvata koliko mnogo ljudi će njegov *neuspeh* shvatiti kao podsticaj da glasaju drugačije nego što bi ta stranka htela. Oni su prebrojali glasove Pennsylvania & Co., ali nisu pravilno prebrojali glas kapetana Brauna. On je preuzeo vetar iz njihovih jedara, ono malo vetra što su imali, tako da sada mogu samo da stanu i odu na popravku.

Pa šta ako on nije pripadao vašoj klikli! Mada možda ne odobravate njegov metod ili njegove principe, priznajte njegovu velikodušnost. Zar ne biste voleli da budete u srodstvu sa njim po tome, mada on ni na koji drugi način nije poput vas niti vam je sličan? Mislite li da biste tako izgubili reputaciju? Ono što istekne kroz česmu sačuva se u bokalu.

Ako oni, u stvari, ne misle tako, onda ne govore istinu i ne govore ono što misle. Još se jednostavno služe svojim starim trikovima.

„Uvek se priznavalo”, kaže jedna osoba koja ga zove *ludim*, „da je savestan čovek, vrlo odmerenog ponašanja, sasvim dobroćudan, sve dok se ne bi pomenula tema ropstva, jer bi tada izražavao svoje krajnje gnušanje.”

Brod za prevoz robova je na putu, natovaren žrtvama koje umiru; novi tovari se ubacuju usred okeana; mala posada vlasnika robova, kojoj podršku pruža veliki broj putnika, guši četiri miliona ljudi u utrobi broda, pa ipak političar tvrdi da je jedini ispravan način da se nešto promeni „mirno širenje ljudskih osećanja”, bez bilo kakvih „izgreda”. Kao da ljudska osećanja ne treba da budu praćena delima i kao da osećanja možete prosto razasuti, proizvesti po porudžbi kao običnu robu, kao što se voda sipa iz kantice za zalivanje da bi se slegla prašina. Šta to čujem da se baca sa palube? Tela mrtvih koja su se konačno oslobodila. Tako mi „širimo” humanost i ljudska osećanja zajedno sa njom.

Istaknuti i uticajni urednici, naviknuti na saradnju sa političarima, sa ljudima znatno lošijeg kova, kažu, u svom neznanju, da je on postupio „po principu osvete”. Oni ne poznaju toga čoveka. Moraju da uveličaju sebe da bi mogli da ga shvate. Ne sumnjam da će doći vreme kada će početi da razumeju kakav je. Oni moraju da sagledaju čoveka od vere i religijskih principa, a ne političara niti Indijanca; čoveka koji nije čekao da sam bude napadnut ili da neki njegov pošten posao bude ugrožen da bi dao život za ugnjetene.

Ako se Voker (Walker) može smatrati predstavnikom juga, voleo bih da kažem da je Braun predstavnik severa. On je bio izuzetan čovek. Nije stavljao u prvi plan telesne prohteve, već je mislio na ideale. Nije priznavao nepravedne zakone ljudi, već im se suprotstavljao kako je umeo. Bar na kratko se izdizemo iz trivijalnosti i prašine politike i ulazimo u predeo istine i čovečnosti. Nijedan čovek u Americi nikada nije tako uporno i delotvorno zastupao dostojanstvo ljudskog bića, polazeći od toga da je i sam čovek i da je jednak svakom drugom u svim vladama. U tom smislu, on je bio najviše Amerikanac od svih nas. Nije mu bio potreban brbljiv advokat koji bi ga branio izvrtnjem činjenica. On je bio više nego ravan svim sudijama koje američki glasači ili zvaničnici na bilo kom nivou mogu da stvore. Nije mu mogla suditi porota njemu ravnih ljudi, jer njemu ravni nisu postojali. Kada čovek stoički podnosi osudu i osvetu ljudi, izdižući se iznad njih doslovno *celom visinom*, – mada ga odnedavno smatraju za najpodlijeg ubicu koji treba da plati za svoje grehe – prizor je uzvišen – zar to niste znali, vi, oslobodioci, zastupnici, republikanci? – i mi postajemo kriminalci u poređenju sa njim. Učinićete sebi čast ako mu priznate zasluge. Njemu vaše poštovanje nije potrebno.

Časopisi Demokratske partije nisu dovoljno humani da bi me uopšte doticali. Zato i ne osećam gađenje ni prema čemu što bi oni mogli da kažu.

Svestan sam da možda malo trčim pred rudu, jer je on, dok ja govorim, još živ u rukama svojih dušmana; pošto se već nalazi u takvoj situaciji, ja sve vreme razmišljam i govorim o njemu kao da je fizički mrtav.

Ne verujem u podizanje kipova onima koji još žive u našim srcima, čije kosti još nisu istrunule u zemlji oko nas, ali bih radije video kip kapetana Brauna u dvorištu većnice države Masačusets nego bilo kog drugog čoveka kojeg poznajem. Radujem se što živim u ovom dobu – što sam njegov savremenik.

Kakva suprotnost u odnosu na tu političku stranku koja tako nestrpljivo gura dalje od sebe njega i njegovu zaveru, a traži, možda, nekog vlasnika robova za svog kandidata, barem za mesto onoga ko će primenjivati Zakon o odbeglim robovima i sve druge nepravedne zakone koje je on želeo da poništi oružjem!

Lud! Otac i šest sinova, jedan zet, a uz to i još nekoliko ljudi – barem dvanaest kao dvanaest apostola, – svi su odjednom dobili napad ludila; dok normalni tiranin drži svojih četiri miliona robova još čvršće stisnutom pesnicom, a hiljade normalnih urednika, njegovih ortaka, spasavaju svoju zemlju i svoju stražnjicu! Isto tako su ljudi bili i njegovi poduhvati u Kanzasu. Upitajte tiranina ko je njegov najopasniji dušmanin, normalan čovek ili taj ludak. Da li hiljade koje ga najbolje poznaju, koje su se radovala njegovim delima u Kanzasu i koje su mu tamo pružale materijalnu pomoć, misle da je on lud? Tu reč mnogi koriste samo kao praznu frazu i ne sumnjam da je velik broj njih već prećutno povukao svoje reči.

Pročitajte njegove izuzetne odgovore Mejsonu (Mason) i drugima. Kako oni deluju patuljasto i kako ih poražava upoređivanje sa njim! Na jednoj strani, polugrubo, polublago ispitivanje; na drugoj, istina, blistava kao munja koja se obrušava na njihove sramne hramove. Oni su takvi da stoje pored Pilata, Geslera i inkvizicije. Kako su jalovi njihov govor i njihovi postupci! a kako je besmisleno njihovo ćutanje! Oni su samo bespomoćna oruđa u tom velikom delu. Sila viša od ljudske okupila ih je oko ovog propovednika.

Zašto su Masačusets i sever poslali onih nekoliko *normalnih* predstavnika u Kongres poslednjih godina? – da upečatljivo izraze koja osećanja? Svi njihovi govori proučeni zajedno – to će verovatno i oni sami priznati – ne mogu ni prineti smeloj otvorenosti i snazi, kao i jednostavnoj istini onih nekoliko uzgrednih opaski ludog Džona Brauna na podu u ložionici u Harpers Feriju; – to je čovek koga ćete ubrzo obesiti, poslati na drugi svet, ali ne da tamo predstavlja *vas*. Ne, on nije bio naš predstavnik ni u kom smislu reči. On je bio suviše dobar primerak čoveka da bi predstavljao ljude poput nas. Koga, onda, on *zastupa*? Ako pažljivo pročitate njegove reči, shvatićete. U njegovom slučaju nema prazne elokvencije, ni izmišljotina ni okolišanja, kao ni ulagivanja ugnjetavačima. Istina ga je inspirisala, a iskrenost je izglacala

njegove rečenice. Mogao je sebi dopustiti da izgubi „šarpove” puške, jer je zadržao svoju veštinu govora, „šarpovu” pušku beskrajno pouzdanijeg i većeg dometa.

A *New York Herald* prenosi taj razgovor „*verbatim*”!⁶ Nije ni svestan za kakve je besmrtno reči postao medijum.

Sumnjam u razboritost svakog čoveka koji pročita izveštaj o tom razgovoru i još naziva njegovog protagonistu ludim. Taj razgovor pokazuje veće mentalno zdravlje od zdravlja koje pružaju uobičajena disciplina i životne navike, ustaljena organizacija. Uzmite bilo koju rečenicu iz njega – „Odgovoriću na svako pitanje na koje mogu da odgovorim časno; u protivnom, neću. Što se mene tiče, sve sam rekao istinito. Ja držim do svoje reči, gospodine.” Oni malobrojni koji govore o njegovom osvetničkom duhu dok se zaista dive njegovom heroizmu, nemaju merilo na osnovu kojeg bi otkrili plemenitog čoveka, nemaju amalgam koji bi uporedili sa njegovim čistim zlatom. Oni sa njim porede svoju sopstvenu kaljugu.

Olakšanje je preći sa tih izmišljotina na svedočenja iskrenijih, ali uplašanih tamničara i dželata. Guverner Vajz (Wise) govori o njemu pravednije i sa više poštovanja od bilo kog urednika sa severa ili političara ili javne ličnosti koja je meni poznata. Znam da ćete rado ponovo čuti šta on kaže o ovome. On kaže: „Varaju se oni koji smatraju da je on ludak... On je hladnokrvan, pribran i nesalomiv, i pravično je reći za njega da je bio human prema svojim zatvorenicima... I pokazao se kao čovek od principa i istine. On je fanatik, umišljen i brbljiv” (to misli g. Vajz), „ali čvrst, iskren i inteligentan. I njegovi ljudi, oni koji su preživeli, isti su kao on... Pukovnik Vašington kaže da je on najhladnokrvniji i najčvršći čovek koga je ikada video kako prkosi opasnosti i smrti. Dok je jedan njegov sin ležao mrtav pored njega, a drugi imao tešku ranu, on je jednom rukom opipavao puls sina koji je umirao, drugom držao pušku i pri tom komandovao svojim ljudima krajnje pribrano, podstičući ih da budu čvrsti i da svoj život prodaju što skuplje. Nije bilo lako proceniti koji je od tri zatvorenika belca, Brauna, Stevensa (Stephens) i Kopika (Coppic) bio najčvršći.”

Gotovo prvi čovek sa severa kojeg je vlasnik robova počeo da poštuje!

Svedočenje g. Volandingema, mada manje važno, ima isti smisao, da „ne treba potcenjivati ni tog čoveka ni njegovu zaveru... On nije baš nimalo nalik na običnog bandita, fanatika ili ludaka”.

„Sve je mirno u Harpers Feriju”, kažu časopisi. Kakva je priroda te tišine koja usledi nakon što zakon i vlasnik robova dobiju prevagu? Smatram da je taj događaj iskušenje koje treba da poput bleska iznese na videlo narav ove vlade. Trebalo nam je pomoći da je sagledamo u svetlu istorije. Trebalo je da i ona sama sebe sagleda. Kada vlada svoju moć stavi na stranu nepravde, kao što naša čini da bi se održalo ropstvo i ubijali oslobodioci robova, ona se pokazuje kao obična brutalna sila, ili gore, kao demonska sila. Ona je slika i prilika nepoštenja. Sada se više nego ikada pre pokazalo da vlada tiranija. Vidim da se ova vlada efikasno udružuje sa Francuskom i Austrijom u ugnjetavanju čovečanstva. Postoji tiranin koji drži četiri miliona okovanih robova i to dovodi do pojave njihovog smelog oslobodioca. Ova najlicemernija đavolska vlada gleda sa svog trona četiri miliona koji jedva dišu i pita glumeći naivnost: „Zašto me napadate? Zar ja nisam od poštenih ljudi? Prestanite da pokrećete to pitanje jer ću i od vas napraviti robove ili ću vas obesiti.”

Mi govorimo o *predstavničkoj vladi*; ali kakav je to monstrum od vlade kada u njoj nisu *predstavljene* najplemenitije sposobnosti uma i celo srce. Poluočovečeni tigar ili vo koji se vuče po zemlji, sa odstranjenim srcem i vrhom mozga koji mu je raznesen metkom. Junaci kojima bi razneli noge dobro su se borili na svojim patrljcima, ali ja nikada nisam čuo da je ovakva vlada učinila išta dobro.

Jedina vlada koju priznajem – a, pri tome, nije važno ako je na njenom čelu mali broj ljudi niti koliko mala je njena vojska – jeste ona snaga koja uspostavlja pravdu u zemlji, nikada ona koja uspostavlja nepravdu. Šta da mislimo o vladi za koju istinski smeli i pravedni ljudi u zemlji predstavljaju neprijatelje, pošto stoje između nje i onih koje ona ugnjetava? Vlada koja pretenduje da bude hrišćanska, a razapinje na krst milion Hristova svakoga dana!

Zavera! Odakle izvire takva zavera? Ne mogu a da ne mislim o vama, vladama, onako kako zaslužujete. Možete li da isušite fontane misli? Velika zavera, kada predstavlja otpor tiraniji, potiče iz one

⁶ Od reči do reči (*prim. prev.*).

sile koja stvara i neprekidno obnavlja čoveka, jer ta sila prva začne zaveru. Kada pohvatate i povećate sve te pobunjenike, ne postizete ništa osim što postajete krivi, jer niste udarili na sam izvor. Vi se hvatate u koštac sa neprijateljem protiv koga ne stoje kadeti iz Vest Pointa i protiv koga nisu *usmereni* naši topovi. Da li umeće topolivca stvara proizvod koji se okreće protiv svoga tvorca? Da li je kalup u koji livac izliva topove važniji od materijala i od njega samog?

Sjedinjene Države imaju karavan od četiri milina robova u lancima. One žele da robovi ostanu u tom položaju; a Masačusets je jedan od federalnih čuvara koji treba da spreče njihovo bekstvo. Nisu svi stanovnici Masačusetsa takvi, ali takvi su oni koji vladaju i koje tamo slušaju. Masačusets i Virdžinija su ugušili ustanak u Harpers Feriju. Oni su tamo poslali svoje marince i moraće da plate cenu njihovih greha.

Pretpostavimo da u Državama postoji udruženje koje iz svoga džepa i zbog velikodušnosti spase sve odbegle robove koji pobegnu kod nas i zaštiti naše sopstvene obojene sugrađane, a ostale poslove prepusti takozvanoj vladi. Zar takva vlada ne gubi brzo svoj smisao i zar ne izaziva nezadovoljstvo ljudi? Ako civili moraju da obavljaju vladine poslove, da štite slabe i brane pravdu, tada vlada postaje samo najamnik ili službenik koji treba da obavlja fizičke ili sporedne poslove. Naravno, to je samo senka vlade i zbog toga mora da se formira Odbor za red i zakon. Šta bi trebalo da mislimo čak i o orijentalnom kadiji iza koga radi tajni Odbor za red i zakon? Ali takav je opšti karakter naših severnih država; svaka od njih ima svoj odbor za red i zakon. U izvesnoj meri te sulude vlade priznaju i prihvataju takav položaj. One praktično kažu, „Rado ćemo raditi za vas pod tim uslovima, samo nemojte praviti buku zbog toga”. I tako se vlada, čija je plata obezbeđena, povlači u stražnju sobu, noseći sa sobom ustav i veći deo svojih napora ulaže u njegovu doradu. Kada ponekad uzgred čujem kako radi, vlada me u najboljem slučaju podseća na one farmere koji zimi pokušavaju da zarade poneki peni baveći se bačvarskim poslom. A kakvo to piće treba njihova burad da sadrži? Oni špekulišu deonicama i buše rupe u planinama, ali nisu sposobni da izgrade ni poštenu drum. Jedini *slobodni* put, podzemnu železnicu, poseduje Odbor za red i zakon, i on njome i upravlja. *Oni* su napravili podzemne tunele po celoj zemlji. Takva vlada gubi moć i ugled kao što vodu koja ističe iz probušene posude prihvata onaj ko može da je zadrži.

Čujem da mnogi osuđuju te ljude zato što ih ima tako malo. Kada su dobri i smeli bili u većini? Zar bi trebalo da čekaju dok ne dođe to vreme? – dok im se vi i ja ne pridružimo? Već i sama činjenica da nije imao gomilu ili trupu plaćenika za sobom izdvaja ga od običnih heroja. Njegova družina je zaista bila mala, jer su malobrojni zadovoljavali njegove kriterijume. Svako ko je na tom mestu položio život za siromašne i ugnjetene bio je pažljivo odabran čovek, izabran među hiljadama, ako ne i milionima drugih; očito je bio čovek od principa, retke hrabrosti i iskrene humanosti; spreman da svakog trenutka žrtvuje život za dobrobit svojih bližnjih. Može se sumnjati da je u celoj zemlji bilo još toliko ljudi ravnih njima – govorim samo o njegovim sledbenicima – jer je njihov vođa, bez sumnje, temeljno pretražio zemlju uzduž i popreko, želeći da popuni svoju trupu. Samo oni su bili spremni da stanu između ugnjetavača i ugnjetenih. Oni su doista bili najbolji ljudi koje ste mogli izabrati za vešanje. To je bio najveći kompliment koji ova zemlja može da im dá. Oni su bili zreli za njena vešala. Ova zemlja je to već dugo praktikovala, znatan broj je i obesila, ali do sada nikada nije pronašla prave ljude.

Kada pomislim na njega, njegovih šest sinova i njegovog zeta – da ne nabrajamo ostale – koji su odabrani za tu borbu, kako nastupaju hladnokrvno, dostojanstveno, humano; kako rade mesecima, ako ne i godinama, spavajući i budeći se sa mislima o zadatku i leti i zimi, ne očekujući nikakvu nagradu osim čiste savesti, dok je gotovo cela Amerika stajala postrojena sa druge strane – opet kažem da me se to doima kao uzvišeni prizor. Da je imao časopis koji bi zastupao „*njegovu stvar*”, neki instrument, kako se to kaže, koji bi monotonno i uporno svirao jednu istu poznatu melodiju, a da je zatim pružio šešir za milostinju, to bi bilo pogubno za njegovu efikasnost. Da je postupao tako da ga vlada ostavi na miru, možda bi bio sumnjiv. Činjenica da je ili tiranin njemu ili on tiraninu morao ustupiti mesto izdvajala ga je od svih reformatora ovoga vremena koje znam.

Verovao je u doktrinu po kojoj čovek ima pravo da prema robovlasniku primeni silu da bi se oslobodili robovi. Ja se slažem sa njim. Oni koje ropstvo neprestano zgražava imaju izvesno pravo da se zgražavaju i nad nasilnom smrću robovlasnika, ali ne i drugi ljudi. Više zgražava život robovlasnika nego njegova smrt. Osoba koja prva uspe da oslobodi roba, po mom mišljenju, ne može imati pogrešan metod. Govorim u ime robova kada kažem da više volim filantropiju kapetana Brauna od filantropije koja me ne ubija niti me oslobađa. U svakom slučaju, ne smatram da treba provesti život govoreći ili pišući samo o ovoj temi, osim ako niste neprestano nadahnuti da to činite; zato ja to i nisam činio. Čovek može imati i

druge poslove o kojima treba da vodi računa. Ja ne želim da ubijam niti da budem ubijen, ali mogu da zamislim okolnosti u kojima bi i jedno i drugo za mene bilo neizbežno. Svakoga dana čuvamo takozvani mir svoje zajednice delima koja podrazumevaju izvesno nasilje. Pogledajte samo pendrek i lisice policajca! Pogledajte zatvor! Pogledajte vešala! Pogledajte kapelana u nekom puku! Mi samo težimo da živimo bezbedno u okrilju *te* provizorne vojske. Tako branimo sebe i svoje kokošinjce, a zadržavamo ropstvo. Znam da velik broj mojih zemljaka misli da se „šarpove” puške i pištolji mogu opravdano upotrebiti samo u dvobojima, zatim u slučaju da nas druge nacije uvrede, da bi se lovili Indijanci ili da bi se pucalo na odbegle robove i slično. Mislim da „šarpove” puške i pištolje treba bar jednom upotrebiti za pravu stvar. U ovom slučaju to oruđe bilo je u rukama onoga koji je znao kako da ga upotrebi.

Isto ogorčenje koje je prema priči jednom raščistilo hram raščistiće ga ponovo. Suština problema nije u samom oružju, već u tome za šta se oružje koristi. U Americi se još nije pojavio čovek koji je toliko voleo svoje bližnje i bio toliko pažljiv prema njima. On je živeo za njih. Ponudio je svoj život i položio ga pred njih. Kakvo je to nasilje za koje se ne zalažu vojnici, već miroljubivi građani, ne svetovni ljudi, već propovednici jevanđelja, ne ratoborne sekte, već kvekeri, i ne toliko muškarci kvekeri koliko žene kvekeri?

Taj događaj me uverava da postoji ono što zovemo smrt – mogućnost da čovek umre. Izgleda kao da nijedan čovek nikada pre nije umro u Americi, jer da biste umrli, prvo morate živeti. Ne verujem u mrtvačka kola, pokrov za mrtvaca i sahrane koje su mnogi ljudi imali. U tom slučaju nije bilo smrti, jer nije bilo ni života; oni su prosto istrulili ili izvetrili, slično kao što su trulili i vetrili ranije. Nema posvećenog odra u hramu, samo je negde iskopana rupa. Neka mrtvi sahrane svoje mrtve. Najbolji od njih su polako usporavali poput časovnika. Frenklin (Franklin) – Vašington – oni su otišli bez smrti; samo je jednoga dana prosto primećeno da nedostaju. Čujem da znatan broj ljudi smatra da umire ili da je, ko zna, možda već i umro. Glupost! Izazivam ih da to učine. Nemaju oni dovoljno života u sebi. Oni će se razložiti kao gljive i ostaviti za sobom stotinu hvalilaca koji će okititi mesto sa kojeg su otišli. Od početka sveta umrlo je samo pola tuceta ljudi ili otprilike toliko. Mislite li da ćete umreti, gospodine? Nećete! za vas nema nade. Još niste naučili lekciju. Morate ostati na dopunskoj nastavi. Pravimo nepotrebnu buku oko smrtne kazne – oduzimanja života, a, u stvari, nema života koji bi se mogao uzeti. *Memento mori!*⁷ Mi ne razumemo tu uzvišenu rečenicu koja je, po želji nekih valjanih ljudi, urezivana na nadgrobne spomenike. Mi smo je protumačili na podao i licemeran način; mi smo potpuno zaboravili kako da umremo.

Ali pobrinite se da ipak umrete. Prionite na svoj posao i dovršite ga. Ako znate kako da počnete, znaćete i kada da se zaustavite.

Ti ljudi, učeći nas kako da umremo, u isto vreme su nas učili kako da živimo. Ako dela i reči ovoga čoveka ne dovedu do osveščivanja, biće to najgrublje moguće ruganje delima i rečima koje uče. To je najbolja vest koju je Amerika ikada čula. Ona već ubrzava slabašan puls severa i ubacuje sve više i više velikodušne krvi u vene i srce, više nego što se ubaci tokom bilo kojeg broja godina privrednog i političkog prosperiteta. Koliko samo ljudi koji su nedavno razmišljali o samoubistvu sada ima razlog za život!

Jedan pisac kaže da je zbog svoje čudne monomanije Braun „izazivao strah kod stanovnika Misurija gotovo kao neko natprirodno biće”. I zaista, junak među kukavicama uvek izaziva takav strah. On je nešto više. Pokazuje da je nadmoćan u odnosu na prirodu. U sebi ima božansku iskr.

„Ako se iznad sebe ne izdigne, Kako je slabašan čovek!”

Urednici novina takođe smatraju da njegovu *ludost* dokazuje i to što je mislio da ima zadatak da uradi to što je uradio – što nije ni trenutka sumnjao u sebe! Oni govore kao da u naše vreme nije moguće da čovek dobije „zadatak od boga” da uradi neki posao; kao da se religijski zaveti ne mogu povezati sa svakodnevnim poslovima čoveka – kao da osoba koja će ukinuti ropstvo može da bude samo neko koga postavi predsednik ili neka politička stranka. Oni govore kako je čovekova smrt poraz, a nastavak života, ma kakav bio, uspeh.

Kada razmislim o cilju kojem se ovaj čovek sa toliko religijskog zanosa posvetio, a zatim razmislim kakvom se cilju posvećuju njegove sudije i svi oni koji ga tako ljuto i rečito osuđuju, vidim da je među njima razdaljina koliko i između neba i zemlje.

⁷ Pomišljaj na smrt (*prim. prev.*).

Sve u svemu, naši „*rukovodeći ljudi*” su bezopasan soj i *dovoljno dobro* znaju da *oni* nisu dobili zadatak od boga, već su izabrani glasovima svoje stranke.

Čija to bezbednost zahteva da se kapetan Braun obesi? Da li je to neophodno zbog bilo koga čoveka na severu? Zar nema drugog načina osim da se ti ljudi bace Minotauru? Ako to ne želite, recite jasno. Dok se rade takve stvari, lepota stoji pod velom, a muzika je odurna laž. Pomislite na njega – na njegove nesvakidašnje kvalitete! Čovek kakav se javlja u nekoliko vekova, pa su potrebni vekovi da bi se on razumeo; ne lažni junak, niti predstavnik neke stranke. Takav čovek poput sunca možda se neće ponovo roditi u ovoj mračnoj zemlji. On je sazdan od najskupljeg materijala, najfinijeg dijamanta; poslat je da bude spasilac porobljenih; a vi ne znate šta drugo da učinite sa njim osim da ga okačite o konopac! Vi koji kažete da poštujete Hrista razapetog na krst, razmislite o tome šta ćete upravo uraditi njemu koji je ponudio sebe za spasioca četiri miliona ljudi.

Svaki čovek zna kada je u pravu i svi umovi ovoga sveta ne mogu mu reći ništa novo na tu temu. Ubica uvek zna da je pravedno kažnjen; ali kada vlada oduzme život čoveku bez saglasnosti njegove savesti, ta vlada je drska i čini korak ka svom sopstvenom uništenju. Zar nije moguće da je pojedinac u pravu, a da vlada greši? Da li se zakoni primenjuju samo zato što su napisani? da li neki ljudi izjavljuju da su zakoni dobri, čak i ako *nisu pravedni*? Da li čovek može da bude oruđe za izvođenje nekog čina koji bolji deo njegove ličnosti ne odobrava? Da li je namera zakonodavaca da *dobri* ljudi doveka vise na vešalima? Da li sudije treba da tumače samo slovo zakona, a ne i njegov duh? Kakvo pravo imate *vi* da se dogovorite sa samim sobom da *uradite* ovo ili ono, protivno svetlu u sebi? Da li *vi* treba da *odlučite* – da donesete bilo kakvu odluku – i da ne prihvatite stavove koje vam drugi nameću ako oni nisu u skladu sa vašim pogledima? Ja ne verujem u advokate, u takav način napadanja i odbrane čoveka, jer tada pristajete da se sretnete sa sudijom na njegovom terenu; sem toga, u najvažnijim slučajevima nije važno da li čovek prekrši neki ljudski zakon ili ne. Neka advokati rešavaju trivijalne slučajeve. Poslovni ljudi mogu se među sobom dogovoriti. Da oni primenjuju večite zakone koji pravično obavezuju čoveka, bila bi sasvim druga stvar. Fabrika za falsifikovanje zakona sa nadležnostima i u robovskoj zemlji i u slobodnoj zemlji! Kakve zakone za slobodne ljude možete očekivati od nje?

Ja sam ovde da zastupam njegov slučaj pred vama. Ne govorim o njegovom životu, već o njegovom karakteru – njegovom besmrtnom životu; stoga i ovaj slučaj u potpunosti postaje vaš, ni najmanje ne samo njegov. Pre nekih hiljadu osamsto godina Hrist je razapet na krst; ovog prepodneva, sticajem okolnosti, obešen je kapetan Braun. To su dva kraja lanca koja nisu nepovezana. On više nije stari Braun; on je anđeo svetlosti.

Sada shvatam da je bilo neophodno da se najsmelij i najhumaniji čovek u celoj zemlji obesi. Možda je i on sam to shvatio. *Gotovo se bojim* da ću čuti da je oslobođen, pošto sumnjam da nastavak života, život uopšte, može da učini toliko dobrog koliko njegova smrt.

„Zaveden”! „Brljiv”! „Lud”! „Osvetoljubiv”! Tako vi pišete u svojim foteljama, a on odgovara ranjen sa poda oružarnice, jasno kao vedro nebo, istinito kao glas prirode: „Niko me nije ovde poslao; to je bila zamisao moja i moga Tvorca. Ne priznajem gospodara u ljudskom obliku.”

I kako samo nastavlja lepim i plemenitim tonom, obraćajući se onima koji su ga uhapsili i koji stoje iznad njega: „Mislim, prijatelji, da ste krivi za veliku nepravdu prema Bogu i ljudskom rodu, pa bi bilo dobro da vam neko objasni da treba da oslobodite one koje tvrdoglavo i bezbožno držite u ropstvu.”

A govoreći o svom pokretu, rekao je: „Ovo je, po mome mišljenju, najviše što čovek može učiniti za Boga.”

„Žao mi je siromaha u ropstvu kojima nema ko da pomogne; zato sam ovde; ne zbog lične uvrede, osvete ili ratobornog duha. Ja samo saosećam sa ugnjetenima i obespravljenima koji su isti kao i vi, i u oku Boga isto toliko vredni kao vi.”

Ne spoznajete svoju obavezu čak ni kada vam je pred nosom.

„Želim da razumete da ja poštujem prava najsiromašnijih i najslabijih obojenih ljudi, koje ugnjetava moć robovlasnika, isto kao što poštujem prava najbogatijih i moćnih.”

„Uz to, želim da kažem da je bolje da svi vi, ljudi sa juga, počnete da se spremate za rešavanje toga pitanja, jer će se ono morati rešiti i pre nego što vi budete sasvim spremni za to. Što pre budete

spremni, tim bolje. Mene se vrlo lako možete osloboditi. Već ste me se gotovo i oslobodili; ali to pitanje još ostaje da se reši – mislim, to crnačko pitanje; to još nije dovedeno do kraja.”

Zamišljam vreme kada će slikar naslikati tu scenu i neće ići u Rim da tamo pronade temu za svoje slike; pesnik će je opevati; istoričar zabeležiti, a zajedno sa dolaskom prvih doseljenika i Deklaracijom nezavisnosti, to će biti ornament u nekoj budućoj nacionalnoj galeriji, kada barem sadašnji oblik ropstva ovde više ne bude postojao. Tada ćemo moći da oplakujemo kapetana Brauna. Tada, i ne pre toga, mi ćemo dobiti satisfakciju.

ŠETANJE

Želim da kažem nešto o prirodi, o apsolutnoj slobodi i divljini koja se razlikuje od građanske slobode i kulture – želim da sagledam čoveka kao stanovnika prirode, kao nekoga ko je njen neraskidivi deo, a ne kao člana društva. Želim da ponudim jedan upečatljiv prikaz i da na taj način skrenem pažnju na tu temu, jer postoji dovoljno zagovornika civilizacije: ministri, školski odbori, i svako od vas će se već pobrinuti za to.

Tokom života sreo sam samo jednu ili dve osobe koje su razumele umetnost šetanja, to jest odlaska u šetnju – koje su imale, da se tako izrazim, talenat za *sauntering*¹: ta reč se vrlo lepo može povezati sa pričom o „besposlenim ljudima koji su se u srednjem veku kretali zemljom i tražili milostinju, govoreći da idu 'à la Sainte Terre' u Svetu zemlju; deca bi za njima vikala, „Evo ide jedan Sainte-Terrer, „Saunterer” – putnik u Svetu zemlju. Oni koji su se šetali, ali nisu išli ka Svetoj zemlji, mada su to tvrdili, zaista su bili samo besposličari i skitnice; ali oni koji su tamo zaista išli jesu „saunterers” u pravom smislu te reči, onako kako je ja shvatam. Međutim, neki tu reč izvode iz izraza *sans terre*, bez zemlje ili doma, što, u stvari, znači nemati određen dom, već se osećati svugde kao kod kuće. Jer to je tajna uspešne šetnje („sauntering”). Onaj ko sve vreme mirno sedi u kući možda je veća lutalica od svih; ali šetač („saunterer”), u pravom smislu te reči, nije nimalo veća skitnica od krivudave reke koja sve vreme neumorno traži najkraći put do mora. Ali ja više volim prvi način izvođenja, pošto je zaista i najverovatniji. Jer svaka šetnja je neka vrsta krstaškog pohoda na koji nas poziva pustinjač u nama, zahtevajući da krenemo i ponovo preuzmemo tu Svetu zemlju iz ruku nevernika.

Tačno je da smo danas samo malodušni krstaši, uključujući i šetače, jer ne preduzimamo smeće, trajne poduhvate. Naše ekspedicije su samo kratke ture i mi se uveče vraćamo starom ognjištu od kojeg smo krenuli. Polovinu šetnje provedemo prateći vlastite stope. Možda bi trebalo da pođemo u vrlo kratku šetnju puni avanturističkog duha, bez namere da se vratimo – spremni da svojim udaljenim kraljevstvima pošaljemo natrag samo svoja balsamovana srca kao relikvije. Ako ste spremni da ostavite oca i majku, brata i sestru, ženu, decu i prijatelje, da ih više nikada ne vidite, – ako ste isplatili svoje dugove, sačinili testament, doveli u red svoje poslove i ako ste slobodan čovek, tada ste spremni za šetnju.

Da se vratimo mome iskustvu; moj drugar i ja (jer ja često šetam sa nekim) volimo da zamišljamo sebe kao vitezove novog, ili možda starog reda – ne reda konjanika ili kavaljera, niti ritera ili jahača, već šetača, po meni još starijeg i časnijeg soja. Izgleda da viteški i herojski duh koji je nekada pripadao jahaču sada obitava u šetaču ili se čak možda stopio sa njim – nije više u lutajućem vitezovstvu, već u lutajućem šetaču. Šetač je neka vrsta četvrtog staleža, uz crkvu, državu i ljude.

Imamo utisak da ovde gotovo samo mi primenjujemo tu plemenitu veštinu; mada, iskreno govoreći, većina mojih sugrađana kaže da ponekad kao i ja rado šeta, ali njihove izjave ne treba uzimati zdravo za gotovo. Nikakvo bogatstvo ne može kupiti tako potrebno opuštanje, slobodu i nezavisnost, što je kapital u ovoj profesiji. Sve to dobijamo samo milošću božjom. Da bi neko postao šetač, potreban je dar sa Neba. Morate se roditi u porodici Šetača. *Ambulator nascitur, non fit.*² Tačno je da neki moji sugrađani mogu da se sete svojih šetnji u koje su išli pre deset godina i da mi ih opišu; šetnji tokom kojih su se osećali tako blagosloveni da su pola sata lutali po šumi; ali vrlo dobro znam da su se od tada držali širokih puteva, ma koliko želeli da pripadaju ovom odabranom soju. Tada su se, bez sumnje, na tren osetili uzvišeno, kao da se sećaju nekog prethodnog postojanja, kada su čak i oni bili šumari i odmetnici.

„Kada jednog vedrog jutra

U šumu zelenu stiže,

Tamo ču ptice koje pevahuve bliže i bliže.

Dosta je prošlo, Robin³ reče,

¹ Engleska reč koja znači neobavezno, opušteno šetanje (*prim. prev.*).

² Šetač se rađa, a ne postaje (*prim. prev.*).

³ Robin Hud (*prim. prev.*).

Od kad posetih ove gore;
Zato bih rado barem malo
Lovio divljač u osvit zore.”

Mislim da ne mogu da sačuvam zdravlje i dobro raspoloženje ako ne provedem barem četiri sata na dan – a obično i više od toga – neobavezno šetajući kroz šumu i preko brda i polja, potpuno slobodan od svih svetovnih poslova. Tada mi možete ponuditi peni ili hiljadu funti da biste čuli šta mislim bez opasnosti po svoj džep. Kada me ponekad podsete da mehaničari i prodavci ostaju u svojim radnjama ne samo celo prepodne, već i celo popodne, mnogi od njih sedeći prekrštenih nogu, – kao da su noge stvorene da bi se na njima sedelo a ne stajalo ili hodalo, – ja kažem da oni zaslužuju pohvalu zato što još davno nisu izvršili samoubistvo.

Ne mogu da ostanem u svojoj sobi ni jedan dan a da ne zarđam; kada se ponekad iskradem u šetnju u „minut do dvanaest”, u četiri sata popodne, suviše kasno da bi se spasao dan, kada senke noći već počinju da se mešaju sa svetlošću dana, osećam kao da sam počinio neki greh koji treba da okajem; priznajem da sam zadivljen izdržljivošću i moralnom neosetljivošću svojih komšija koji se nedeljama i mesecima zatvaraju u prodavnice i kancelarije po sav dan – kada se sve to sabere, dobijaju se gotovo godine. Ne znam od kakvog su to materijala stvoreni – sede tamo sada, u tri sata popodne, kao da je tri sata ujutru. Bonaparta može da priča o hrabrosti koju čovek ima u tri sata ujutru, ali to nije ništa prema hrabrosti onih koji mogu spokojno da sede u ovaj popodnevni sat i štete svome biću koje je presedelo celo prepodne; oni iznuruju sopstvenu posadu sa kojom su povezani tako prisnim vezama. Čudi me da se u ovo vreme, između četiri i pet sati popodne, kada je previše kasno za jutarnje novine, a previše rano za večernje, i uz ulicu i niz ulicu ne začuje velika eksplozija koja bi raznela na sve četiri strane sveta, na provetranje, legiju zastarelih, kućevnih stavova i hirova – kako bi se zlo moglo izlečiti.

Kako žene, koje su vezane za kuću još više nego muškarci, to podnose, nije mi jasno; ali imam razloga da sumnjam kako većina njih sve to uopšte i ne *podnosi*. Kada smo, u rano letnje popodne, stresali seosku prašinu sa skutova svoje odeće, brzo prolazeći pored kuća sa izrazitim dorskim ili gotskim fasadama koje deluju tako usnulo, moj drugar mi je šapnuo da su svi stanovnici tih kuća u to vreme verovatno već otišli na spavanje. Ja sam tada osetio divljenje prema lepoti i veličanstvenosti arhitekture koja sama nikada ne odlazi na počinak, već neprekidno stoji uspravno i čuva spavače.

Bez sumnje, temperament i, pre svega, godine, puno utiču na sve to. Kako čovek stari, povećava se njegova sposobnost da sedi mirno i da radi svoj posao u zatvorenom prostoru. Njegove navike poprimaju odlike večeri dok se približava veče njegovog života, sve dok čovek ne počne da izlazi neposredno pre zalaska sunca i dok mu ne bude dovoljno pola sata šetnje.

Ali šetanje o kojem ja govorim nema ništa zajedničko sa onim što se zove rekreacija i što liči na potrebu bolesnih da uzimaju lek u određeno vreme – ili na dizanje tegova ili gimnastiku; šetnja je sama po sebi poduhvat dana i avantura. Ako želite da se rekreirate, idite u potragu za izvorima života. Pomislite samo da čovek diže tegove da bi sačuvao zdravlje, a ti izvori žubore na dalekim pašnjacima koje on uopšte ne traži!

Štaviše, morate šetati kao kamila za koju se kaže da je jedina životinja koja preživa dok šeta. Kada je neki putnik zamolio Vordsvortovu (Wordsworth) sluškinju da mu pokaže radnu sobu svoga gospodara, ona je odgovorila: „Ovde je njegova biblioteka, ali njegova radna soba je napolju.”

Duži boravak napolju, na suncu i vetru, bez sumnje će stvoriti određenu čvrstoću karaktera – tako da izraste deblja pokožica preko nekih suptilnijih delova našeg tela, na primer po licu i rukama, isto kao što zbog teškog fizičkog rada šaka gubi nešto od finoće dodira. A ostajanje kod kuće, s druge strane, može da stvori mekoću i glatkoću, da ne kažemo tankoću kože, uz povećanu osetljivost na određene utiske. Možda zato postajemo više podložni uticajima koji su važni za naš intelektualni i moralni rast ako sunce umereno sija na nas, a vetar malo manje duva; a svakako je dobro uspostaviti i pravu ravnotežu između debele i tanke kože. Ali ja mislim da je to ljuštura koja će brzo otpasti – prirodan lek se može naći u ravnoteži kakva postoji između noći i dana, zime i leta, misli i iskustva. Tada će biti mnogo više vazduha i sunca u našim mislima. Žuljeviti dlanovi težaka bolje se slažu sa finijim tkivima samopoštovanja i junaštva

čiji dodir ushiti srce nego slabašni prsti besposlenosti. Želja da se danju leži u postelji i razmišlja do usijanja obična je sentimentalnost koja ljude odvaja od preplanulosti i žuljeva iskustva.

Kada šetamo, idemo naravno u polja i šume: šta bi se desilo sa nama kada bismo šetali samo po vrtovima ili šetalištima? Čak su i neke filozofske sekte osetile potrebu da šume približe sebi, pošto sami nisu išli do šuma. „Sadili su platane stvarajući šumarke i aleje”, gde su odlazili u *subdiales ambulationes*⁴ na čistom vazduhu, pod zasvođenim stubovima. Naravno da ne vredi usmeravati korake ka šumi ako nas oni ne nose tamo. Nije dobro da telom prošetam kilometar u šumi, a da duhom nisam prisutan. U popodnevnoj šetnji potpuno zaboravim na svoje prepodnevne poslove i svoje obaveze prema društvu. Ali ponekad se desi da ne mogu lako da se odvojim od grada. Misao na neki posao vrti mi se po glavi, pa duhom nisam tu gde mi je telo – ja sam van sebe. U šetnjama se potpuno vraćam sebi. Šta tražim u šumama ako razmišljam o nečemu što se nalazi izvan šuma? Vodim računa o tome i ne mogu a da ne zadrhtim kada uhvatim sebe kako se tokom šetnje bavim čak i nečim što se zove dobar posao – jer to se ponekad dešava.

Priroda u mojoj okolini pruža puno prilika za dobre šetnje; i mada već mnogo godina šetam skoro svakoga dana, a ponekad i po nekoliko dana, još ih nisam sve istražio. Potpuno novi pejzaž predstavlja za mene veliku sreću i još ga mogu pronaći bilo kog popodneva. Šetnja od dva ili tri sata odvede me do nekog neobičnog predela koji prija mome oku. Usamljena seljačka kuća koju pre nisam video ponekad je isto toliko zanimljiva kao i odaje kralja Dhomeja. U stvari, može se zapaziti izvesna sličnost između onoga što može da ponudi pejzaž u krugu od desetak kilometara, što je domet popodnevne šetnje, i onoga što može da pruži sedamdeset godina ljudskog života. Ni u jednom ni u drugom slučaju nikada nećete potpuno iscrpeti sve mogućnosti.

Ono što danas zovemo razvoj podrazumeva izgradnju kuća za gotovo sve ljude, pa se seku šume i veliko drveće; tako se kviri pejzaž koji postaje sve pitomiji i običniji. Kad bi ljudi samo počeli da ruše ograde i kad bi ostavili šume na miru! Jednom sam usred prerije ugledao poluzarasle ograde i nekog prepredenog škrticu koji je sa nadzornikom premeravao svoje imanje; nebo je ispunjavalo prostor oko njega, ali on nije video anđele kako se kreću tamo-amo, već je usred toga raja tražio tragove starih ivičnjaka. Pogledao sam malo bolje i video ga kako stoji usred blata, usred paklenih močvara, okružen đavolima, kako pronalazi svoje ivičnjake, tri mala kamena na mestu gde je nekada bio stub, a kad sam pogledao pažljivije, video sam da je njegov nazornik sam Princ Tame.

Lako mogu da prepešačim deset, petnaest, dvadeset, bilo koji broj kilometara, krećući od svojih vrata, bez svraćanja u neku kuću, bez izlaska na put osim tamo gde to čine lisica i kuna: prvo uz reku, zatim uz potok, pa dolinom i pored šume. U mojoj okolini u rasponu od nekoliko kvadratnih kilometara nema stanovnika. Sa mnogih brda mogu da vidim udaljenu civilizaciju i ljudske nastambe. Farmeri i njihove zgrade ne vide se ništa bolje nego mrmoti i njihove jazbine. Čovek i njegove aktivnosti, crkva i država i škola, trgovina i poslovanje, fabrike i poljoprivreda, čak i politika, najopasnija od svih njih – zadovoljan sam kada vidim koliko malo mesta oni zauzimaju u pejzažu. Politika je samo jedno usko polje, a do njega vodi još uža saobraćajnica. Ponekad neki putnik zatraži da ga usmerim ka njoj. Ako želite da odete u svet politike, sledite prometan put – sledite tog čoveka sa tržišta, zadržite njegovu prašinu u svojim očima i ona će vas odvesti pravo do politike; jer i ona ima svoje mesto i ne zauzima ceo postojeći prostor. Pogledom prelazim preko tog mesta kao što bih prešao preko polja sa pasuljem ili preko šume, a zatim ga zaboravljam. Za pola sata mogu da opešačim do nekog dela zemljine površine u koji čovek ne kroči po godinu dana; stoga tamo nema politike, jer ona je kao dim cigarete nekog čoveka.

Selo je mesto do koga vode putevi, ono je neka vrsta proširenja puta, poput jezera u odnosu na reku. Ono je telo čije ruke i noge predstavljaju putevi – mesto sa tri ili četiri kraka, raskrsnica i odmorište za putnike. Reč „selo” potiče od latinske reči *villa*⁵ koju, zajedno sa rečju *via*, put, ili starijim oblikom *ved* i *vella*, Varon⁶ izvodi od reči *veho*, nositi, jer je selo bilo mesto u koje su i iz kojeg su nošene stvari. Oni koji su zarađivali za život radeći seoske poslove nazivali su se *vellaturam facere*. Otuda, očito, dolazi i latinska reč *vilis* i naša *vile*; isto tako i *villain*⁷. To pokazuje kakvim su nevaljalstvima seljaci bili skloni. Oni su svedoci putovanja koja se dešavaju oko njih, mada sami ne putuju.

⁴ Dnevne šetnje (*prim. prev.*)

⁵ Engleska reč za selo je „*village*” (*prim. prev.*)

⁶ Varon, latinski gramatičar iz prvog veka pre nove ere (*prim. prev.*)

⁷ U savremenom engleskom jeziku „*vile*” znači „podao, zao”, a „*villain*” znači „nitkov, hulja” (*prim. prev.*)

Neki ljudi uopšte ne šetaju; drugi šetaju samo putevima; mali broj šeta po imanjima. Putevi se prave za konje i poslovne ljude. Ja ih uglavnom ne koristim mnogo, jer ne žurim da stignem u neku krčmu ili piljarnicu ili konjušnicu ili magacin do kojih oni vode. Ja dobro podnosim put, ali nisam običan putnik. Slikar pejzaža koristi figure ljudi da obeleži put. U tu svrhu ne bi mogao da iskoristi moju figuru. Ja šetam po prirodi kao što su šetali stari proroci i pesnici Menu⁸, Mojsije, Homer i Čoser (Chaucer). Tu prirodu možete nazvati Amerika, ali to nije Amerika: nisu je otkrili ni Amerigo Vespući, ni Kolumbo niti ostali istraživači. U mitologiji je to tačnije opisano nego u bilo kojoj, meni poznatoj istoriji takozvane Amerike.

Međutim, postoji nekoliko starih puteva kojima se može hoditi sa zadovoljstvom, mada oni sada ne vode nikuda jer su skoro napušteni. Tako postoji stari put za Marlboro koji sada, čini mi se, ne vodi u Marlboro, osim ako Marlboro nije svako mesto do kojeg me on dovede. Imam želju da ga ovde pomenem zato što pretpostavljam da u svakom gradu postoji jedan ili dva takva puta.

STARI PUT ZA MARLBORO

Gde su nekad blago kopali,
Al, nikad ništa nisu našli;
Gde se put poput mreže
Miljama u daljinu proteže,
I gde je Elijina šuma sada,
Čovek se ničemu dobrom ne nada;
Nema nijednog drugog druškana,
Osim Eliše Dugana, –
O, navika divljih on je čovek,
Prepelice i zečeve lovi navek,
Za drugo on ne mari
Osim da životinjske zamke tovari,
Sasvim sam on živi,
Pravoj prirodi se divi,
I gde živeti je najbolje
On ostaje do mile volje.
Krv mi se uzburka proleće kad zablista,
Poriv da putujem dobijam, polazim,
I dovoljno oduška nalazim
Na starom putu za Marlboro, odista.
Niko ga ne čisti,
Jer ga niko i ne koristi;
Taj put sve putnike hrani,
Kao što rekli bi hrišćani.
Malo ljudi pomeri kosti
Na tom putu s puno krivina,

⁸ Menu ili Manu, po indijskoj tradiciji začetnik ljudskog roda i prvi kralj (*prim. prev.*)

Tuda prolaze samo gosti
Irca Kvina.
Šta je, šta je to tamo,
Znak na putu koji vrluda,
Da li mogućnost postoji samo
Da se tim pravcem ode nekuda?
Ploče kamene tu su ceo vek,
Al' putnika više nema ni za lek;
Imena mrtvih iz gradova
Gledaju sa kamenih vrhova.
Vredi otići i videti
Gde i vi *možete* dospeti.
Koji kralj je naredbu dao
I te ploče doneti mogao,
Baš sam radoznao;
Kako su postavljene sve,
Kada i ko odabra ploče te,
Gurgas ili Li,
Klark ili Darbi?
To beše poduhvat veliki
Pa treba pamtiti trud toliki;
Ploče kamene prazne, bez reči,
Gde putnik može da otkleči,
I jednu rečenicu urezbari
Da kaže zašto svet ječi;
To neko drugi pročitati može,
Ako mu je stalo do sopstvene kože.
Znam jedan ili tri
Stiha koja cene svi,
Književnost koja vrednost ima,
Koja u zemlji prija svima,
I koju će čovek pamtiti moći;
Vreme će do sledećeg decembra proći,
Pa će ih opet čitati u proleće,
Kad topljenje snega otpočeće.
Ako se vaša mašta rascveta,
I napustite svoj dom srca čista,

Možete krenuti na put oko sveta
Starim putem za Marlboro, odista.

Sada, u ovoj regiji, najbolji deo zemlje nije u privatnom vlasništvu; ovaj predeo niko ne poseduje i šetač uživa u znatnoj slobodi. Ali možda će doći dan kada će zemlja biti podeljena na takozvana mesta za zabavu u kojima će samo mali broj ljudi naći zabavu za sebe, – kada se ograde umnože, izmisle zamke za ljude i druge naprave koje čoveka treba da zadrže na *javnom* putu, šetanje po površini Božje zemlje shvataće se kao povreda poseda nekog džentlmena. Oni koji u nečemu sebično uživaju, obično sebe lišavaju pravog uživanja. Bolje je stoga osmisлити ono što imamo pre nego što dođu loši dani.

Zašto je ponekad tako teško odlučiti kuda da šetamo? Verujem da u prirodi postoji suptilni magnetizam koji nas, ako mu se nesvesno prepustimo, uputi u pravom smeru. Za nas nije nevažno kojim putem šetamo. Postoji pravi put; ali mi vrlo lako možemo zbog nemara ili gluposti izabrati pogrešan. Mi obično odaberemo onaj put kojim nikada pre nismo išli u ovom stvarnom svetu, a koji savršeno simbolizuje put kojim volimo da se krećemo u svom unutrašnjem, idealnom svetu; a ponekad nam je, bez sumnje, teško da odaberemo pravac zato što još nije jasno izražen u našem svetu ideja.

Kada izađem iz kuće u šetnju, još ne znajući kuda će me koraci odvesti, prepustim instinktu da to odluči umesto mene i zapažam, ma kako to čudno i hirovito delovalo, da konačno i neizbežno krenem na jugozapad, prema nekoj određenoj šumi ili dolini ili napuštenom pašnjaku ili brdu koje se nalazi u tom pravcu. Tačno je da se moja igla sporo zaustavlja, – varira po nekoliko stepeni i ne pokazuje uvek na jugozapad; postoje dobri razlozi za takva odstupanja, ali se uvek zaustavlja između zapada i juga-jugozapada. Moja budućnost leži u tom pravcu, a zemlja na toj strani deluje svežije i plodnije. Linija koja bi sledila moju šetnju ne bi bila krug, već parabola ili bi bila poput orbita onih kometa za koje se smatra da su krive bez kraja, u ovom slučaju otvorene ka zapadu gde moja kuća zauzima mesto pod suncem. Ponekad se četvrt sata vrtim neodlučan dok po hiljaditi put ipak ne odlučim da krenem na jugozapad ili zapad. Na istok idem samo kada sam na to prisiljen; ali na zapad idem svojom voljom. Tamo me ne vodi nikakav posao. Teško mi je da poverujem da ću pod istočnim horizontom naći lepe pejzaže ili dovoljno divljine i slobode. Ne ushićuje me pomisao da tamo šetam; ali verujem da se šuma koju vidim na zapadnom horizontu prostire beskonačno, sve do zalazećeg sunca i da tamo nema gradova niti naselja dovoljno značajnih da mi zasmetaju. Dopustite mi da živim gde želim, sa ove strane je grad, sa one divljina, i ja sve više i više napuštam grad i povlačim se u divljinu. Ne bih toliko naglašavao tu činjenicu da ne verujem kako je ona prevladajuća tendencija među mojim sunarodnicima. Moram da šetam prema Oregonu, a ne prema Evropi. U tom pravcu se kreće nacija, i ja moram konstatovati da čovečanstvo napreduje od istoka ka zapadu. Već nekoliko godina svedoci smo pojave da ljudi odlaze na jugoistok – to je naseljavanje Australije; ali ta selidba deluje kao pokret unazad, i, sudeći po moralnim i fizičkim odlikama prve generacije Australijanaca, još se nije dokazala kao dobar eksperiment. Tatari na istoku misle da ne postoji ništa zapadno od Tibeta. „Svet se završava tamo”, kažu oni; „iza toga nema ničega osim mora bez obale”. Oni žive na nepatvorenom istoku.

Mi idemo na istok da bismo proučili istoriju i dela umetnosti i književnosti, prateći prošle korake svoje rase; kad idemo na zapad, idemo u budućnost, sledimo duh preduzetništva i avanture. Atlantik predstavlja tok Lete, i kada smo ga prešli, dobili smo priliku da zaboravimo Stari svet i njegove institucije. Ako ovaj put ne uspemo, možda za našu rasu postoji još jedna prilika pre nego što stignemo do obala reke Stiks; nju nudi Leta u obliku Pacifika, koja je tri puta šira od prethodne.

Ne znam koliko je činjenica da pojedinac usklađuje svoje najsitnije poslove sa opštim pokretom rase važna i u kojoj meri je dokaz jedinstva rase; ali znam da nešto slično selidbenom instinktu ptica i četvoronožaca utiče i na narode i na pojedince, bilo stalno bilo s vremena na vreme. Zna se da je taj instinkt u nekim slučajevima uticao na pleme veriverica, podstičući ih na opšti i tajnovit pokret tokom kojeg su, kažu neki, viđene kako prelaze najšire reke, svaka na posebnom komadu drveta, sa izdignutim repom kao jedrom i premošćujući uže potoke svojim mrtvima, – što liči na *mahnitost* koja obuzima domaću stoku u proleće kada kažemo da je „stoka dobila pundravce”. Iznad našeg grada prolete mnoga jata divljih gusaka, a to u izvesnoj meri utiče na vrednost ovdašnjih nekretnina; da sam posrednik u prodaji nekretnina, verovatno bih taj činilac uzeo u obzir.

„Tad ljudi žude da odu na hodočašće,
I hadžije traže nepoznate obale.”

Svaki zalazak sunca koji vidim budi u meni želju da odem na zapad, tako dalek i tako lep kakvo je i mesto gde sunce zalazi. Izgleda da ono svakoga dana putuje na zapad i poziva nas da ga sledimo. Ono je veliki pobornik zapada koga slede mogli narodi. Mi svu noć sanjamo planinske grebene na horizontu, mada su oni možda sačinjeni samo od isparenja što su sunčevi zraci pozlatili. Izgleda da su ostrvo Atlantida, kao i ostrva i vrtovi Hesperida, neke vrste zemaljskog raja, bili za drevne ljude veliki zapad, obavijen tajnom i poezijom. Ko nije u mašti video, gledajući u nebo u vreme zalaska sunca, vrtove Hesperida i zasnovanost svih tih bajki?

Kolumbo je osetio poriv da krene na zapad jače nego bilo ko drugi. Povinovao mu se i otkrio novi svet za Kastilju i Leon⁹. U to vreme, čovekovo pleme je osetilo miris svežih pašnjaka u daljini.

„Sunce je upravo prešlo preko brda,
A zatim zašlo u zaliv na zapadu;
On je ustao i uzeo svoj ogrtač plavi;
Sutra ka drugim šumama i rosnoj travi.”

Gde se na kugli zemaljskoj može naći oblast iste veličine kao ona koju zauzima prostranstvo naših Država, a koja je tako rodna i bogata i raznolika po plodovima, u isto vreme tako pogodna za Evropljane? Mišo (Michaux), koji je poznavao samo jedan njen deo, kaže da „u Severnoj Americi ima mnogo više vrsta velikog drveća nego u Evropi; u Sjedinjenim Državama postoji više od sto četrdeset vrsta čija visina premašuje trideset stopa; u Francuskoj postoji samo trideset vrsta koje dostižu tu visinu”. Kasniji botaničari više nego povrđuju njegova zapažanja. Humbolt (Humboldt) je došao u Ameriku da ostvari svoje mladalačke snove o tropskoj vegetaciji i video ju je u savršenom obliku u prašumama Amazona, najvećoj divljini na zemlji, koju je tako rečito opisao. Geograf Gijo (Guyot), takođe Evropljanin, ide još dalje, – dalje nego što sam ja spreman da ga sledim; ali ga sledim kada kaže – „Kao što biljke postoje za životinje, kao što biljni svet postoji za životinjski svet, tako i Amerika postoji za čoveka iz Starog sveta... Čovek iz Starog sveta kreće na put. Ostavljajući visove Azije, on se spušta od postaje do postaje ka Evropi. Svaki od tih koraka označava stvaranje nove civilizacije, nadmoćnije od prethodne, i sve veću sposobnost za dalji razvoj. Kad je stigao do Atlantika, čovek je zastao na obali nepoznatog okeana čije granice nije znao i za trenutak ostao na tom mestu.” Kada je iscrpeo bogato evropsko tlo i ojačao se, „krenuo je u svoj avanturistički pohod na zapad, kao što je činio i u najstarijim vremenima”. Tako govori Gijo.

Tokom tog pokreta na zapad i susreta sa preprekom kod Atlantika stvoreni su trgovina i preduzetništvo savremenog doba. Mlađi Mišo u svojoj knjizi *Putovanja na zapad od Alighenskih planina*¹⁰ 1802. godine (*Travels West of the Alleghanies in 1802*) kaže da uobičajeno pitanje na novonaseljenom zapadu glasi „Iz kog dela sveta dolazite?, Kao da su te prostrane i plodne regije prirodno mesto sastanka i zajednička država za sve stanovnike zemljine kugle.”

Koristeći staru latinsku izreku, mogao bih reći *Ex Oriente lux; ex Occidente FRUX*. Sa istoka svetlo; sa zapada plod.

Ser Frensis Hed (Head), engleski putnik i generalni guverner Kanade, govori nam da „i na severnoj i na južnoj hemisferi Novog sveta priroda ne samo da je svoje delo ocrtala upečatljivije već je i celu sliku oslikala svetlijim i jačim bojama od onih koje je koristila da iscrta i ulepša Stari svet... Nebeski svod Amerike deluje neuporedivo više, nebo je plavlje, vazduh svežiji, hladnoća je jača, mesec izgleda krupnije, zvezde su sjajnije, grmljavina je glasnija, munja je življa, reke su duže, šume veće, doline šire.”

⁹ Tadašnje kraljevine na teritoriji današnje Španije (*prim. prev.*)

Ako ništa drugo, ova konstatacija se može barem postaviti nasuprot Bifonovom (Buffon) opisu ovog dela sveta i njegovih plodova.

Line (Linnaeus) je davno rekao „Nescio quae facies *laeta, glabra* plantis Americanis: Ne znam šta to američke biljke čini tako životnim i lepim”; a ja dodajem da u ovoj zemlji nema, ili ih barem ima malo, *Africanæ bestiae*, afričkih zveri, kako su ih zvali Rimljani, da je i po toj odlici posebno pogodna za nastanjivanje čoveka. Kažu nam da u rasponu od tri milje od centra istočnoindijskog grada Singapura stanovnike svake godine odnose tigrovi; ali skoro svuda u Severnoj Americi putnik može ležati noću u šumi bez straha od divljih životinja.

Takva svedočenja ohrabruju. Ako mesec deluje krupniji ovde nego u Evropi, verovatno sunce takođe deluje krupnije. Ako nebeski svod Amerike deluje neuporedivo viši, a zvezde sjajnije, smatram da te činjenice simbolično pokazuju visine do kojih se filozofija i poezija i religija stanovnika Amerike mogu jednog dana uzvisiti. Možda će vremenom i za sam američki um nematerijalna nebesa delovati mnogo viša, a zvezde mnogo sjajnije. Jer, ja verujem da klima utiče na čoveka, – kao da postoji nešto u planinskom vazduhu što hrani i nadahnjuje duh. Neće li se zbog takvih uticaja čovek uzvisiti do većeg intelektualnog i fizičkog savršenstva? Ili nije važno koliko maglovitih dana postoji u nečijem životu? Smatram da ćemo biti maštovitiji, da će naše misli biti jasnije, svežije i eteričnije, poput našega neba, – naše poimanje potpunije i šire, poput naših dolina, – naš intelekt po pravilu impresivniji, poput našeg groma i naše munje, naših reka, planina i šuma, – a naša srca će uvek po širini i dubini i veličini odgovarati našim kopnenim morima. Možda će putnik primetiti nešto od *laeta* i *glabra*, od životnosti i lepote, i u našim licima, ne znajući tačno šta je to. U kom bi pravcu inače svet išao i zašto bi Amerika bila otkrivena?

Amerikancima gotovo i ne moram da kažem –

„Ka zapadu zvezda imperije kreće na put.”

Kao istinski rodoljub, trebalo bi da se postidim kad pomislim da je Adamu u raj u bilo bolje nego osvajačima divljine u ovoj zemlji.

U Masačusetsu, naše simpatije nisu usmerene samo ka Novoj Engleskoj; mada smo se možda otuđili od juga, imamo simpatije za zapad. Tamo je dom naših potomaka, koji kao da se, po starom običaju Skandinavaca, upućuju na more da traže svoje nasleđstvo. Suviše je kasno da se uči hebrejski; mnogo je važnije da se razume čak i današnji žargon.

Pre nekoliko meseci otišao sam da vidim panoramu Rajne. Sve je delovalo kao srednjovekovni san. Plovidba tim istorijskim tokom prevazišla je i moju maštu; plovio sam ispod mostova koje su sagradili Rimljani, a dograđivali kasniji heroji, pored gradova i zamkova čija su i sama imena bila najlepša muzika za moje uši, a svako od njih bilo je povezano i sa nekom legendom. Tamo su bili Erenbrajtštajn i Rolandsek i Koblenc, za koje sam saznao proučavajući istoriju. Tamošnje ruševine su me najviše zanimale. Izgledalo je kao da iz vode, brežuljaka sa vinovom lozom i dolina izvire prigušena muzika krstaša što odlaze u Svetu zemlju. Plovio sam dalje, omađijan, kao da me je neko preneo u herojsko doba i kao da sam udahnuo atmosferu viteštva.

Ubrzo nakon toga išao sam da vidim panoramu Misisipija, i dok sam se kretao niz reku obasjan svetlom današnjice, gledao sam parobrode kako tovare drva, brojao gradove koji niču, gledao ruševine Novua novijeg datuma, posmatrao Indijance kako prelaze preko reke na zapad; kao što sam pre gledao reku Mozal, sada sam gledao Ohajo i Misuri, i slušao legende o mestima Debjuk i Venonas Klif – misleći više o budućnosti nego o prošlosti ili sadašnjosti, – i shvatio sam da je i ovaj vodotok poput Rajne, ali je drugačije vrste; ovde temelje zamkova tek treba postaviti, a lukove čuvenih mostova tek treba sagraditi preko reke; i osetio sam da je i ovo herojsko doba, mada mi to ne znamo, jer su naši heroji po pravilu sasvim jednostavni i neupadljivi ljudi.

* * *

Zapad o kome govorim samo je još jedan naziv za divljinu; a ono što hoću da kažem jeste da u toj divljini leži spas sveta. Svako drvo pruža svoja vlakna u potragu za divljinom. Gradovi uvoze divljinu po bilo kojoj ceni. Ljudi oru zemlju i jedre morima zbog nje. Iz šume i divljine dolaze sokovi i materije koje jačaju čovečanstvo. Naši preci bili su divljaci. Priča o Romulu i Remu koje je došla vučica nije besmislena priča. Osnivači svake države koja je kasnije nešto značila dobijali su hranu i snagu iz nekog sličnog divljeg izvora. Pošto kasniju decu imperije nije došla vučica, oni su bili poraženi i zamenila su ih deca iz severnih šuma koja jesu sisala vučje mleko.

Verujem u šumu i dolinu, kao i u noć tokom koje raste kukuruz. Treba da dodamo eliksir kanadske jele ili tuje u svoj čaj. Nije isto jesti i piti zbog zdravlja i zbog obične halapljivosti. Hotentoti redovno i rado proždiru sirovu koštanu srž kudua ili neke druge antilope. Neki od naših severnih Indijanaca jedu sirovu koštanu srž arktičkog soba, kao i druge njegove delove, uključujući i vrhove rogova, ako su meki. I tako, možda, prevazilaze kuvare Pariza. Oni, u stvari, rade isto što radi osoba koja održava vatru. Za čoveka je to verovatno bolje od govedine iz staje i od svinjetine iz klanice. Stvorimo divljinu čiji pogled nijedna civilizacija ne može da izdrži, – kao da živimo od koštane srži kudua koju proždiremo sirovu.

Postoje šumski predeli u kojima obitava drozd; tamo bih se ja odselio – u divlju zemlju gde još nije kročio nijedan naseljenik; čini mi se da sam već prilagođen toj okolini.

Afrički lovac Kamings (Cummings) priča nam da se iz krzna elanda, kao i većine drugih vrsta upravo ubijene antilope, širi najlepší miris drveća i trave. Voleo bih da je svaki čovek kao divlja antilopa, da je u tolikoj meri neraskidivi deo prirode da naša čula oseće njegovo prisustvo kad nas njegov miris podseti na one delove prirode koje najčešće posećuje. Nisam sklon da se bunim čak ni kada se iz traperovog kaputa širi miris ondatre; to je za mene prijatniji miris od onoga koji se obično širi iz odeće trgovaca ili učenjaka. Kada pogledam u njihove ormare i dotaknem njihovu odeću, ne podsetim se travnatih dolina i cvetnih livada koje su posećivali, već pre prašnjavih trgovina i biblioteka.

Preplanula koža je vredna poštovanja, a možda je smeđa boja i prikladnija za čoveka nego bela, – to je boja stanovnika šume. „Bledi belac!” Ne čudim se što to Afrikanac kaže sa sažaljenjem. Prirodnjak Darwin (Darwin) kaže: „Belac koji se kupava pored Tahicanina izgleda kao bleđa biljka kultivisana veštinom baštovana nasuprot lepe, tamnozeleno biljke koja raste puna života na otvorenim poljima.”

Ben Džonson (Jonson) uzvikuje,

„Kako je nalik dobrom ono što je lepo!”

A ja bih rekao,

„Kako je nalik dobrom ono što je *divlje!*”

Život se sastoji od divljine. Najživlje je ono što je najviše divlje. Pošto to divlje još nije podređeno čoveku, ono ga osvežava. Čovek koji neprekidno ide napred i marljivo radi, koji se brzo razvija i ima velike zahteve u odnosu na život, uvek stiže u novu zemlju ili u divljinu, gde je okružen sirovim materijalom života. On se penje preko pokleklih panjeva prašumskog drveća.

Po meni, nada i budućnost nisu u travnjacima i kultivisanim poljima, niti u gradovima i naseljima, već u nepatvorenom i rastresitom humusu. Kada sam analizirao svoju pristrasnost prema nekoj farmi koju sam nameravao da kupim, često sam ustanovio da me je privuklo isključivo nekoliko kvadratnih metara gipkog i dubokog humusa – sa prirodnom kaljugom u jednom njegovom uglu. To je bio dragulj koji me je zaslepio. Više okrepljenja nalazim u humusnim poljima koja okružuju moj rodni grad nego u kultivisanim vrtovima na selu. Za moje oči ne postoji lepša podloga od gustih nizova patuljastog vresa (*Cassandra calyculata*) koji pokriva ta nežna mesta na zemljinoj površini. Botanika može samo da mi saopšti imena žbunova koji na takvom mestu rastu – visoke borovnice, vlatasti vres, ovčiji lovor, azaleje i gorske ruže – svi oni bujaju u rastresitom humusu. Često pomislim da bih voleo da ispred kuće imam tu masu tamnocrvenih žbunova; ne bih se odlučio za saksije i žardinjere, za presađene omorike i okresanu

ogradu, čak ni za staze sa šljunkom – ja bih ispod prozora imao plodnu parcelu, a ne samo nekoliko sanduka zemlje dopremljenih da pokriju pesak izbačen dok se kopao podrum. Zašto moja kuća, moj salon, ne bi stajali na takvoj parceli umesto usred neke bledunjave zbirke retkog bilja, usred loše zamene za prirodu i umetnost, na mestu koje zovem prednje dvorište? Zar je teško raščistiti zemlju i dovesti je u red kada odu drvodelja i zidar, tim pre što to prija kako prolazniku, tako i vlasniku? Mome oku ni najlepša ograda prednjeg dvorišta nikada nije bila prijatna; najkomplikovaniji ornamenti, u obliku žira ili već nečeg drugog, brzo mi dosade i gade mi se. Spustite svoje pragove sve do same ivice humusa (mada se tako možda ne dobija najbolje mesto za suv podrum) i pobrinite se da tu ne ulaze prolaznici. Prednja dvorišta se ne prave da bi se po njima šetalo, već da bi se u najboljem slučaju prolazilo kroz njih; u kuću se može ulaziti i sa stražnje strane.

Da, možda ćete pomisliti da sam čudak, ali kada bi mi predložili da stanujem u susedstvu najlepšeg vrta koji je ljudsko umeće ikada stvorilo ili u običnom humusu, svakako bih se odlučio za humus. Kako je samo za mene besmislen sav vaš trud, građani!

Moje raspoloženje se obavezno popravlja u onolikoj meri u kojoj oko mene ima nepatvorene prirode! Dajte mi okean, pustinju ili divljinu! U pustinji, čist vazduh i samoća nadoknađuju nedostatak vlage i plodnosti. Putnik Barton (Burton) kaže za nju – „Vaš *moral* se popravlja; postajete iskreni i srdačni, gostoljubivi i odlučni... U pustinji alkoholna pića izazivaju samo osećaj gađenja. Uživa se u samom životinjskom postojanju.” Oni koji su dugo putovali stepama Tatarije kažu – „Kada smo ponovo došli do kultivisanog zemljišta, gušili su nas i mučili nemir, zbrka i vrevu civilizacije; vazduh nam nije odgovarao i činilo nam se da ćemo svakog trena umreti zbog nedostatka kiseonika.” Kada želim da obnovim energiju, tražim najmračniju šumu, najgušću i nepreglednu, kao i humus koji je za građane neprijatan. Ulazim u humusne predele kao u sveto mesto – *sanctum sanctorum*¹¹. Tu je snaga, srž prirode. Divlje drveće natkriva nedirnutu crnicu – ta ista zemlja dobra je i za ljude i za drveće. Čovekovo zdravlje zahteva isto toliko akri¹² doline koliko je i njegovoj farmi potrebno tovara đubriva. To je jaka hrana kojom se on krepi. Grad spasavaju ne toliko pravedni ljudi u njemu koliko šume i humus koji ga okružuju. Opština u kojoj se jedna prašuma niže na površini, a druga trune na tlu – grad u takvoj opštini spreman je da gaji ne samo kukuruz i krompire već i pesnike i filozofe za naredna pokolenja. Na takvom tlu rasli su Homer i Konfučije i ostali, a iz takve divljine dolazi i Spasitelj koji je jeo skakavce i divlji med.

Da bi divlje životinje opstale, potrebno je odgajiti šumu u kojoj će one živeti i u koju će se sklanjati. Tako je i sa čovekom. Pre stotinu godina ljudi su na našim ulicama prodavali lekovitu koru drveća iz lokalnih šuma. U samoj prirodi toga primitivnog i grubog drveća postojao je, čini mi se, suštinski princip koji je kalio i jačao vlakna ljudskih misli. Ah! već strepim, jer je stanje u mome rodnom selu prilično nazadovalo; tamo, naime, ne možete sakupiti tovar lekovite kore dovoljne debljine – a više se ne proizvode ni katran ni terpentin.

Civilizovani narodi – Grčka, Rim, Engleska – oslonac nalaze u prašumama koje od davnina trule tamo gde i rastu. Oni opstaju sve dok se tlo ne iscrpi. Loše se piše ljudskoj kulturi! malo se toga može očekivati od naroda kada se biljna crnica iscrpi i nacija mora da pravi đubrivo od kostiju svojih otaca. Tu pesnik može da se hrani samo svojim salom, a filozof pada na niske grane.

Kaže se da je zadatak Amerikanaca da „obrađuju nedirnutu zemlju” i da „poljoprivreda ovde već dobija proporcije nepoznate bilo gde drugde”. Mislim da farmer, između ostalog, potiskuje Indijanca i zato što čuva svoju dolinu i tako postaje snažniji i na neki način prirodaniji. Pre neki dan sam premeravao imanje nekog čoveka – oko četiristo hvati dužine u pravoj liniji; radilo se o humusnom terenu na čijem ulazu su mogle stajati reči koje je Dante uočio iznad ulaza u paklene predele, „Ostavite svaku nadu, vi koji ulazite ovde” – nadu da ćete ikada izaći odatle; u jednom trenutku sam doslovno video svog poslodavca potonulog do guše kako pliva po svom imanju boreći se za život, mada je još bila zima. Imao je još jedan sličan humusni teren koji uopšte nisam mogao da premerim, jer je bio potpuno pod vodom; ipak, u vezi sa trećim terenom, koji jesam *procenio* iz daljine, otvorena srca mi je pomenuo da se ne bi odvojio od njega ni po koju cenu zbog blata koje se tu nalazilo. Taj čovek namerava da za tri godine opaše ceo posed jarkom i da ga tako sačuva magijom svoga ašova. Njega smatram izuzetnim čovekom.

¹¹ Svetilište nad svetilištima (*prim. prev.*).

¹² Akra („acre”), mera za površinu – jutro, ral (*prim. prev.*)

Svoje najvažnije pobede, koje bi kao nasleđe trebalo da se prenose sa oca na sina, nismo zadobili oružjem poput mača i koplja, već uz pomoć sekire, pijuka, ašova i motike, zarđalih od krvi mnogih dolina i garavih od prašine mnogih polja sa kojima smo se teško izborili. Te bitke su doline Indijanaca pretvorile u kukuruzna polja, ali Indijanci nisu umeli da primene nove veštine. Nisu imali bolja oruđa pomoću kojih bi se vezali sa zemlju osim drvenih lopatica. Ali farmer je opremljen plugom i ašovom.

U književnosti nas privlači samo ono divlje. Dosada je samo još jedan naziv za pitomost. Ushićuje nas nekultivisano, slobodno i divlje razmišljanje u *Hamletu* i *Ilijadi*, u svim svetim knjigama i mitologijama, a ne ono što se uči u školama. Kao što je divlja patka brža i lepša od pitome, takva je i divlja – neobuzdana – misao koja usred magle poleće iznad ritova. Istinski dobra knjiga je prirodna, ona je iznenađujuće i neobjašnjivo lepa i savršena, isto kao i divlji cvet otkriven u prerijama zapada ili u džunglama istoka. Stvaralački dar je sjaj koji osvetljava tamu, poput bleska munje koja možda protrese i sam hram znanja – a ne mala sveća pripaljena na kamenjoj ploči ognjišta koja utihne pre nego što osvane dan.

Engleska književnost, od vremena trubadura do pesnika iz jezerske oblasti¹³ – uključujući Čosera (Chaucer) i Spensera i Miltona, pa čak i Šekspira – ne odiše svežim i divljim tonom. Ona je u osnovi pitoma i kultivisana književnost u kojoj se naziru Grčka i Rim. Njena divljina je krotka šuma, – njen divlji čovek je Robin Hud. Postoji puno istinske ljubavi prema prirodi, ali nema dovoljno same prirode. Njene hronike nas obavestavaju kada su u njoj izumrle divlje životinje, ali ne i kada je iz nje otišao divlji čovek.

Humboltova nauka je jedna stvar, a poezija druga. Današnji pesnik, i pored svih naučnih otkrića i nagomilanog ljudskog znanja, nije ni u kakvoj prednosti u odnosu na Homera.

Gde je književnost koja izražava prirodu? Onaj ko bi uspeo da ubedi vetrove i potoke da saraduju sa njim, da govore u njegovo ime, taj bi bio veliki pesnik; on bi vezao reči za njihova prvobitna značenja, kao što farmeri u proleće ponovo pobadaju kolje koje se povilo od mraza; on ne bi samo koristio reči, on bi ih i stvarao – presađivao bi ih na stranice zajedno sa zemljom koja se zadrži na njihovim korenima; njegove reči bile bi tako istinite, sveže i prirodne da bi se širile kao pupoljci u proleće, i pored toga što leže u biblioteci poluugušene između dva ustajala lista hartije, – da, one bi cvetale i svake godine vernom čitaocu donosile svojevršne plodove u skladu sa okolnom prirodom.

Ovde bih rado citirao poeziju koja verno izražava tu žudnju za zapadom, ali ne znam da takva postoji. Ako se posmatra sa te tačke gledišta, i najbolja poezija je pitoma. Ne znam gde bih u bilo kojoj književnosti, drevnoj ili savremenoj, pronašao opis koji bi mi dočarao onu prirodu koju poznajem. Primećujete da tražim nešto što ni avgustovsko ni elizabetinsko doba, ni jedna *kultura* ne može da pruži. Mitologija se više približava tome cilju od ostalih. Koliko plodniju prirodu u svom korenu sadrži grčka mitologija u odnosu na englesku književnost! Mitologija je usev koji je Stari svet požnjeo pre nego što je tlo iscrpeno, pre nego što su mašta i kreativnost bile zahvaćene metljikom; i mitologija još ima taj kvalitet svugde gde njena prastara životnost nije umanjena. Sve druge književnosti traju samo onoliko koliko i brest koji se nadnosi nad naše kuće; a mitologija je kao veliko zmajevo drvo sa zapadnih ostrva, staro kao i čovečanstvo; ona će trajati jer odumiranje drugih književnosti stvara tlo na kome ona može da buja.

Zapad se sprema da svoje bajke doda bajkama sa istoka. Doline Ganga, Nila i Rajne su dale svoj plod; ostaje da se vidi šta mogu da pruže doline Amazona, Plate, Orinoka, Sent Lorensa i Misisipija. Kada kroz mnogo vekova američka sloboda postane samo priča iz prošlosti, – kao što je u izvesnoj meri ona i u sadašnjosti samo priča – možda će se svetski pesnici inspirisati američkom mitologijom.

Najdivljiji snovi divljih ljudi nisu manje istiniti, mada možda nisu bliski stavovima danas svojstvenim Englezima i Amerikancima. Svaka istina ne mora se svesti na zdrav razum. U prirodi postoji mesto za i divlji pavit i za kupus. Neke istine zvuče poznato – neke samo *razumno*, kako se to kaže – a neke proročanski. Čak i neki oblici bolesti mogu da naznače neke oblike zdravlja. Jedan geolog je otkrio da se preteče crteža zmija, grifona, letećih zmajeva i drugih maštovitih ukrasa na grbovima mogu naći u fosilnim ostacima vrsta koje su izumrle pre nego što je stvoren čovek, pa stoga ti ukrasi „pokazuju izvesne maglovite spoznaje o prethodnim oblicima organskog života”. Indusi veruju da zemlja počiva na slonu,

¹³ Engleski romantičarski pesnici sa kraja XVIII i početka XIX veka (prim. prev.).

slon na kornjači, a kornjača na zmiji; i mada je to možda samo slučajna koincidencija, ovde neće biti na odmet reći da je fosil kornjače koji je nedavno otkriven u Aziji bio dovoljno velik da nosi slona. Priznajem da sam pristrasan kada su u pitanju te smele fantazije koje idu dalje od uobičajenog poimanja vremena i razvoja vrsta. One su najuzvišenije okrepljenje za intelekt. Jarebica voli grašak, ali ne onaj koji ide sa njom u lonac.

Ukratko, sve što je dobro divlje je i slobodno. Postoji nešto u zvuku muzike, bez obzira na to da li taj zvuk stvara instrument ili ljudski glas, – uzmite, na primer, zvuk trube u letnjoj noći, – što me svojom divljinom i željom da iskreno progovori podseća na krikove koje ispuštaju divlje zveri u svojim rodnim šumama. Na taj način i ja mogu da razumem divljinu. Voleo bih da moji prijatelji i susedi budu divlji, a ne pitomi ljudi. Žestina koja se sreće kod divljih ljudi samo je bleđa slika velike žestine sa kojom se dobri ljudi i ljubavnici moraju suočiti.

Volim kada čak i domaće životinje pokazuju neke svoje prirodne osobine, – to je dokaz da nisu sasvim izgubile svoje prvobitne divlje navike i silinu; na primer, to čini krava mog suseda kada u rano proleće pobegne iz pašnjaka i smelo prepliva reku, – hladnu, sivu reku široku šezdeset pet ili sedamdeset hvati, nabujalu od topljenja snega. Isto to čini i bizon kada prelazi Misisipi. U mojim očima stoka zbog takvih poduhvata stiže izvesno dostojanstvo, – mada je ona i inače dostojanstvena. Ispod grube kože stoke i konja trajno se sačuvalo zametak instinkta divljine, kao što se zametak biljaka čuva u utrobi zemlje.

Ne očekujemo da vidimo stoku kako se igra. Jednog dana video sam stado od dvanaestak junadi i krava kako juri i lepo se, mada nezgrapno, zabavlja, poput velikih pacova ili mačića. Tresli su glavama, podizali repove i jurili uzbrdo i nizbrdo; posmatrajući njihove rogove, kao i njihove pokrete, zapazio sam sličnost sa plemenom jelena. Ali, avaj! iznenadni uzvik *Ojs!* smesta bi prekinuo zanos stoke i divljač bi pretvorio u goveda; njihove slabine i tetive obuzdao bi kao što obuzdava i lokomotivu. Ko bi osim Nečastivog uzviknuo „Ojs!” čovečanstvu? Odista, život stoke, kao i život mnogih ljudi, samo je neka vrsta kretanja; ljudi i stoka se neko vreme kreću bok uz bok, a zatim čovek, sa svojim mašinama, odmiče konju i volu. Onaj deo tela stoke koji pogodi bič odjednom počinje da boli. Da li bi iko ikada pomenuo *bok* jedinke iz gipkog mačjeg plemena u situaciji sličnoj onoj u kojoj bok označava samo deo govedeg mesa?

Radujem se što konje i junce treba obuzdati pre nego što postanu robovi čoveku; isto tako se radujem što sami ljudi treba da se istutnje pre nego što postanu pokorni članovi društva. Bez sumnje, svi ljudi nisu jednako pogodni podanici civilizacije; to što je većina ljudi, poput pasa i ovaca, pitoma po prirodi, nije razlog da se ostali ljudi silom menjaju kako bi se izjednačili sa većinom. Ljudi su u osnovi slični, ali se mogu razvijati na različit način i postati različiti. Ako treba uraditi neki jednostavan posao, on se može poveriti ovom ili onom čoveku, gotovo bez ikakve razlike; ako je zadatak složeniji, treba tražiti izuzetnog pojedinca. Bilo koji čovek može zapušiti neku rupu kroz koju vetar duva u kuću, ali nijedan drugi čovek ne bi mogao da preuzme izuzetnu ulogu koju je preuzeo autor narednog primera. Konfučije je rekao, „Krzna tigra i leoparda, kada se uštave, ista su kao uštavljena krzna psa i ovce”. Ali zadatak istinske kulture nije da pripitomljava tigrove, niti da ovce pretvara u mesoždere; isto tako, štavljenje krzna tih životinja da bi se napravile cipele nije najbolji način da se one iskoriste.

Kada pregledam spisak muških imena koja se mogu naći u nekom stranom jeziku, na primer oficira u vojsci ili autora koji su pisali o određenoj temi, još jednom se uverim da nema ničega u imenu. Na primer, ime Menčikov (Menschikoff) za moje uši ne zvuči ništa ljudskije od reči za brkove; po meni, moglo bi pripadati i pacovu. Kako nama zvuče poljska i ruska imena, tako njima zvuče naša. Kao da su dobili ime po dečjoj pesmici, – *eci peci pec*. U mislima vidim hordu divljih stvorenja koja preplavljuju zemlju, a svaki njihov predvodnik odaziva se na neki varvarski zvuk iz njegovog sopstvenog dijalekta. Imena ljudi su, naravno, isto tako jednostavna i besmislena kao i *Riki* i *Trezor*, imena pasa.

Čini mi se da bi bilo filozofski opravdano da ljudi dobijaju samo opšta imena, jer su ona dovoljna. Potrebno je znati samo rasu i možda vrstu i podvrstu da bi se poznavao pojedinac. Mi nismo spremni da poverujemo da je svaki redov u rimskoj vojsci imao sopstveno ime, – jer ne pretpostavljamo da je imao sopstveni karakter. Danas su naša prava imena samo nadimci. Poznavao sam dečaka koga su, zbog njegove posebne energije, drugari zvali „Baster (Buster)”¹⁴ i taj nadimak je zaslužen istisnuo njegovo pravo ime. Neki putnici nam govore da se Indijancu ime ne daje odmah, već treba da ga zasluži, pa je

¹⁴ Na engleskom „Vragolan” (*prim. prev.*).

njegovo ime i mera njegove uspešnosti; u nekim plemenima pojedinac stiće novo ime nakon svakog novog poduhvata. Šteta je što čovek dobija ime samo iz praktičnih razloga, mada zaista nije stekao ni ime ni slavu.

Po mome mišljenju, sama imena nisu bitna za razlikovanje ljudi, ali već vidim gomile ljudi koji čekaju da ih dobiju. Ime koje znam ne može mi približiti čoveka. Ono se može dati i divljaku koji potajno zadržava i svoj divlji naziv zaslužen u šumama. Mi u sebi nosimo neobuzdanog divljaka i divljačko ime je možda negde zapisano kao naše. Vidim da moj sused, koji nosi poznati epitet Vilijam ili Edvin, skida to ime isto kao što skida jaknu. Ono ne ostaje uz njega kada spava ili kada je besan, kada ga obuzme neka strast ili nadahnuće. Kao da u tim situacijama čujem njegovu rodbinu kako, lomeći jezik, izgovara njegovo prvobitno divlje ime na nekom melodičnom jeziku ili narečju.

Ovde je ta naša prostrana, divlja majka koja zavija – priroda; leži svuda oko nas, lepa poput leoparda i sa velikom ljubavlju za svoju decu; pa ipak, ona brzo prestaje da nas doji i mi prilazimo društvu, kulturi koja se sastoji isključivo od međuljudskih odnosa – što je neka vrsta internog odgoja koji u najboljem slučaju stvara plemstvo poput engleskog, civilizaciju koja se brzo suočava sa ograničenjima.

U društvu, u najboljim institucijama ljudi, lako se može zapaziti izvesno prerano sazrevanje. Kada bi još trebalo da budemo deca koja rastu, mi smo već mali ljudi. Glasam za kulturu koja koristi đubrivo iz dolina da snaži zemlju – a ne za onu koja se oslanja na veštačka đubriva i na usavršene proizvode i modalitete kulture!

Znam mnoge jadne studente umornih očiju koji bi brže napredovali, i fizički i intelektualno, kada bi, umesto da sede do kasno u noć, pošteno odspavali kao i svako drugi.

Čak i toliko potrebna svetlost može da bude prejak. Nieps (Niépce), Francuz, otkrio je „aktinizam“, moć sunčevih zraka da stvori određeni hemijski efekat – zbog čega granitne stene, kamene skulpture i metalne statue „sve pokazuju posledice destruktivnog delovanja sunčeve svetlosti, i ubrzo bi nestale pod delikatnim dodirnom najsuptilnijih sila svemira da se priroda nije čudesno postarala da se to ne desi“. On je primetio i da „ona tela koja su pretrpela takve promene tokom dana poseduju moć da se vrate u prvobitno stanje tokom noći, kada se uticaj svetla više ne oseća“. Na osnovu toga je zaključeno da su „sati tame za neorgansku materiju neophodni kao što su, po našim saznanjima, noć i san neophodni kraljevstvu organske materije“. Čak ni mesec ne sija svake noći, već ostavlja mesto i za tamu.

Ne bih voleo da svaki čovek i svaki deo čoveka bude kultivisan, kao što ne bih voleo ni da se kultiviše svaka stopa zemlje: deo zemlje treba nameniti za obradu, ali veći deo treba da budu doline i šume koje ne bi imale određenu svrhu, već bi se stvarala crnica za budućnost – tako što bi tu iz godine u godinu trulila vegetacija koja bi rasla na toj zemlji.

Postoje i druga slova koje dete treba da nauči osim onih koje je izmislio Kadmo¹⁵. Španci imaju dobar naziv za to divlje i mutno znanje – *Gramática parda*, tamna gramatika – što je neka vrsta pra-uma nasleđenog od onog leoparda koga sam već pomenuo.

Čuli smo da postoji Društvo za širenje korisnog znanja. Kaže se da je znanje moć; i slično. Meni se čini da isto tako treba da postoji i Društvo za širenje korisnog neznanja, koje ćemo mi zvati visoko znanje, znanje korisno u višem smislu: jer šta je veći deo našeg toliko hvaljenog takozvanog znanja nego obmana da nešto znamo, zbog čega nam je uskraćena prednost koju pruža naše stvarno neznanje? Ono što zovemo znanje često je naše pozitivno neznanje; neznanje je naše negativno znanje. Tokom dugih godina strpljivog truda i čitanja novina – jer šta su naučne biblioteke nego svežnjevi novina? – čovek sakupi nebrojeno mnogo činjenica, pohrani ih u sećanje i zatim, kada jednog proleća odšeta u veliko polje misli, on, takoreći, ide ka travi kao konj, a svu konjsku opremu ostavlja u staji. Ponekad imam želju da Društvu za širenje korisnog znanja kažem – Idite ka travi. Dovoljno dugo ste jeli seno. Došlo je proleće sa zelenom vegetacijom. Krave se odvoje na seoske pašnjake pre kraja maja; mada sam čuo za jednog čudnog farmera koji je svoju kravu držao u ambaru i hranio je senom tokom cele godine. Društvo za širenje korisnog znanja se često tako odnosi prema svojoj pastvi.

Čovekovo neznanje ponekad je ne samo korisno već i divno, – dok je njegovo takozvano znanje često gore od beskorisnog, osim što je i ružno. Sa kojim je čovekom najbolje sarađivati, – sa onim koji ne

¹⁵ Po starogrčkim predanjima, Kadmo je bio feničanski princ koji je izmislio pismo (*prim. prev.*).

zna ništa o nekoj temi i, što je izuzetno retko, zna da ne zna ništa, ili sa onim koji zaista zna nešto o tome, ali misli da zna sve?

Moja žudnja za znanjem je povremena; ali moja žudnja da uronim glavu u atmosferu koju moja stopala ne poznaju dugogodišnja je i stalna. Najviše što možemo doseći nije znanje, već sklonost ka inteligenciji. Nemam utisak da to najviše znanje predstavlja išta određenije od novog i velikog iznenađenja kada se odjednom shvati nedovoljnost svega onoga što smo pre zvali znanje, – otkriće da na nebu i zemlji postoji više od onoga što smo promišljali u svojoj filozofiji. To je kao kada sunce osvetli maglu. Čovek ne može da *zna* ni u kakvom višem smislu od toga, kao što samo može spokojno i nekažnjeno da gleda u lice sunca: ‘Ως τι νοον ου, κεινον νοησεις’ – „Nećete uočiti celinu, pošto uočavate pojedinačnu stvar”, kažu haldejska proročanstva.

Postoji nešto ropsko u navici da tražimo zakon koji treba da poštujemo. Možemo proučavati određene zakone kada nam to odgovara i kada nam koristi, ali uspešan život ne poznaje zakone. Zaista je neprijatno otkriti da nas neki zakon ograničava tamo gde pre nismo znali da postoje ograničenja. Živite slobodno, deco magle, – a u odnosu na znanje svi smo mi deca magle. Čovek koji se odvaži da živi stariji je od svih zakona, jer stoji u posebnom odnosu sa zakonodavcem. „Prava obaveza”, kaže *Višnu Purana*, „jeste ona koja nas ne ograničava; pravo znanje je samo ono kojem je cilj naše oslobađanje: sve druge obaveze dovode samo do umora; sve drugo znanje samo je puka veština.”

Zanimljivo je koliko malo događaja ili kriza postoji u našim životnim pričama; koliko malo razgibamo svoje umove; koliko malo iskustava imamo. Bilo bi mi milo kada bih se brzo razvijao i napredovao, jer bi se tako stalno unosile novine u dosadnu rutinu, – makar taj razvoj zahtevao i puno napora tokom dugih, tamnih, sparnih noći ili tmurnih perioda. Bilo bi bolje da su naši životi čak i božanska tragedija nego što su ova trivijalna komedija ili farsa. Dante, Banjan (Bunyan) i drugi kao da su imali gipkiji um nego mi: bili su uronjeni u takvu vrstu kulture o kojoj naše oblasne škole i koledži i ne razmišljaju. I Muhamed je, mada će se mnogi možda pobuniti na pomen njegovoga imena, imao mnogo više razloga da živi, pa i da umre, nego što ljudi obično imaju.

Kada u retkim intervalima neku osobu posete misli, kao na primer dok šeta pored železničke pruge, onda vozovi zaista prolaze pored njega a da ih on ne čuje. Ali ubrzo se, po nekom neumoljivom zakonu, vraćamo životu i počinjemo da primećujemo vozove.

„Nežni lahore, koji lutaš neopažen,
A povijaš čičak kad postaneš oluja,
Putniče vetrovitih klisura,
Zašto si tako brzo napustio moje uho?”

Gotovo svi ljudi oseće da ih nešto privlači društvu, ali malo njih oseća privlačnost prema prirodi. Čini mi se da su ljudi u svom odnosu prema prirodi, u većini slučajeva, i pored svojih sposobnosti, ispod životinja. To često nije onako skladan odnos kao u slučaju životinja. Koliko malo divljenja prema lepoti pejzaža postoji u nama! Treba nas podsetiti da su Grci svet zvali KosmoV, lepota ili red, ali mi ne shvatamo zašto su to činili, i u najboljem slučaju svet sagledavamo samo kao zanimljiv filozofski fenomen.

Što se mene samog tiče, smatram da u odnosu na prirodu vodim neku vrstu života na granici, živim na međama sveta u koji često, ali samo na kratko ulazim; moje rodoljublje i odanost državi u čije se teritorije povlačim takvi su da se osećam kao kradljivac. Rado bih krenuo u život koji je po meni prirodan, pošao bih čak i za hirovitim vodičem kroz nezamislive kaljuge i močvare, ali mi ni mesec ni svitac nisu pokazali stazu do njega. Priroda je tako velik i univerzalan organizam da mi nikada u potpunosti ne možemo da sagledamo nijednu jedinu njenu odliku. Šetač u poznatim poljima koja se prostiru oko mog rodnog grada ponekad kao da se nađe u drugoj zemlji, različitoj od opisa koji stoji u poveljama njenih vlasnika; kao da je u nekom udaljenom polju na međi Konkorda, gde povelja više ne važi i ono što reč Konkord podrazumeva prestaje da važi. Te farme, koje sam lično premerio, i njihove granice koje sam utvrdio, deluju nejasne kao da su od izmaglice; kao da nema ničega što bi ih konkretizovalo; one kao da nestaju sa površine, a slika koju je slikar zamislio nejasno se ocrta na tlu. Svet koji poznajemo ovde ne ostavlja nikakav trag i neće proslaviti svoju godišnjicu.

Pre neki dan, jednog popodneva, prošetao sam do Spoldingove (Spaulding) farme. Video sam kako sunce koje zalazi obasjava dostojanstvenu borovu šumu na suprotnoj strani. Njegovi zlatni zraci širili su se po delovima šume kao po nekoj svečanoj dvorani. Bio sam zadivljen; kao da se neka drevna, ugledna i blistava porodica doselila u taj deo zemlje zvan Konkord; ja nisam poznavao tu porodicu, – kojoj je sunce služilo, – koja nije stupila u kontakt sa društvom u selu, – koju drugi nisu posećivali. U daljini, kroz drveće, u Spoldingovoj dolini punoj drenjina video sam njihov park, kao i njihova mesta za zabavu. Borovi su im pružali zaštitu. Njihova kuća se nije mogla jasno videti; drveće je raslo oko nje. Ne znam da li sam čuo zvuk tihog veselja ili ne. Izgledalo je da članovi te porodice uživaju u zracima sunca. Tu su sinovi i kćerke. Sasvim im je dobro. Farmerov kolski put, koji vodi pravo kroz njihovu dvoranu, nije im ni najmanje smetao, – kao što se i blatnjavo dno bare ponekad može nazreti u odsjaju oblaka. Oni nikada nisu čuli za Spoldinga i ne znaju da je on njihov sused, – iako sam ga čuo kako zviždi dok vozi svoju družinu kroz njihovu kuću. Ništa se ne može uporediti sa vedrinom njihovog života. Njihov grb je jednostavan lišaj. Video sam da je on ocrtan na borovima i hrastovima. Njihovi tavani su na vrhovima drveća. Oni se ne bave politkom. Nema buke koju stvara rad. Nisam primetio da su tkali ili preli. Ipak sam, kada je vetar oslabio i moglo se bolje čuti, razaznao najfiniji mogući, predivan muzički bruč, – kao zvuk udaljene košnice u maju, što je možda bio zvuk njihovog razmišljanja. Nisu imali beskorisnih misli i niko sa strane nije mogao videti njihov rad, jer su čvorovi i izrasline prikrivali njihovu preduzimljivost.

Ali teško mi je da ih upamtim. Slike o njima bespovratno blede iz moga uma čak i sada, dok govorim i trudim se da se saberem i da ih se setim. Tek nakon dugog i ozbiljnog napora da dozovem svoje misli opet postajem svestan njihovog divljeg braka. Da nema takvih porodica, mislim da bih se odselio iz Konkorda.

U Novoj Engleskoj imamo običaj da kažemo da nas svake godine posećuje sve manje i manje golubova. Naše šume im ne nude prikladne grane. A izgleda da iz godine u godinu sve manje i manje misli posećuje odraslog čoveka, jer je lug u našim umovima opustošen, – zaposlen da hrani nepotrebne vatre ambicije ili poslat u borbu, tako da je za misli ostala jedva poneka grančica na koju mogu da se smeste. One se više ne nastanjuju i ne razmnožavaju kod nas. Možda tokom nekog vedrijeg perioda poneka bleđa senka prhne preko pejzaža našeg uma, nošena *krilima* misli koja kreće u prolećnu ili jesenju selidbu; ali, kada se time pozabavimo, ne možemo da razaznamo suštinu te misli. Naše krilate misli se pretvaraju u domaću perad. One više ne poleću ka nebu i dosežu samo visine dostupne kikirezima i morkama. Te *ve-e-like* misli, ti *ve-e-lik*i ljudi o kojima slušate!

Mi se držimo zemlje, – kako se retko penjemo! Meni se čini da bismo mogli malo više da se izdignemo. Mogli bismo se barem popeti na drvo. Jednom prilikom sam imao divan doživljaj kada sam se popeo na drvo. Bio je to visoki beli bor, na vrhu brda; i mada sam dobro tresnuo o zemlju, isplatilo se, jer sam otkrio nove planine na horizontu koje nikada pre nisam video, – mnogo sam više saznao o zemlji i nebu. Mogao sam hodati oko stabla tog drveta šezdeset plus deset godina, pa ipak sve to sigurno ne bih video. Ali, pre svega, tamo gore, na vrhovima najviših grana – bio je kraj juna – otkrio sam nekoliko majušnih nežnih kupastih cvetova, plodnih cvetova belog bora koji su okrenuti ka nebu. Najviši kupasti cvet sam smesta odneo u selo i pokazao ga nepoznatom porotniku koji je šetao ulicom – jer je te nedelje sud zasedao – i farmerima i prodavcima drvne građe i drvosečama i lovcima; nijedan od njih nikada pre nije video ništa slično, pa su se čudili kao kada se vidi zvezda padalica. Setite se drevnih arhitekata koji su vrhove visokih stubova izrađivali isto tako savršeno kao i niže, bolje vidljive delove! Priroda se od prvog otvorenog majušnog cveta šume širi ka nebu, iznad glava ljudi, a oni to ne opažaju. Mi vidimo samo cvetove koji su u dolinama, ispod naših stopala. Borovi već vekovima, svakog leta, nedre nežne cvetove na najvišim grančicama šume, iznad glava crvene i bele dece prirode; pa ipak, retko koji farmer ili lovac u zemlji ih je ikada video.

Pre svega, mi ne možemo sebi priuštiti da ne živimo u sadašnjosti. Od svih smrtnika blažen je onaj ko ne gubi ni tren prolaznog života sećajući se prošlosti. Ako ne čuje petla kako kukuriče u svakoj pojati na horizontu, naša filozofija tapka u mraku. Taj zvuk nas uvek podseća da možemo da zardamo i okoštamo u svojim misaonim tokovima i navikama. Za razliku od naše filozofije, filozofija te blažene osobe obuhvata vreme koje je bliže sadašnjosti. Nešto nam govori da ta osoba predstavlja noviji zavet, – jevanđelje koje odgovara ovom trenutku. Ta osoba ne gubi vreme; ustaje rano i rano počinje da radi, biva tamo gde treba da bude u određeno godišnje doba, i to u najranije moguće vreme. Takvo delanje je izraz zdravlja i nepatvorene prirode, primer za sav svet, – to je zdravlje izvora koji žubori, nova fontana Muza,

ono uvek slavi sadašnji trenutak. Gde živi takva osoba ne donose se zakoni o odbeglim robovima. Ko nije mnogo puta izneverio svog gospodara od vremena kada je poslednji put čuo takve note?

Dobra strana tih nota je to što im je strana svaka tugaljivost. Neki pevač lako može da nas rastuži do suza ili da nas zasmeje, ali gde je osoba koja može da nam dočara čistu jutarnju radost? Kada, setan i potišten, čujem petla kako kukuriče u daljini ili blizu mene, – i time prekida strašnu tišinu koja nedeljom vlada na našem drvenom trotoaru ili, možda, remeti tišinu osobe koja bdi u kući koja je u žalosti, – ja pomislim u sebi, „Barem jednom od nas je dobro”, i uz iznenadnu bujicu osećanja dolazim sebi.

Jednoga dana u novembru video sam izuzetan zalazak sunca. Šetao sam dolinom u kojoj je izvirao potočić, kada je sunce konačno, upravo pre zalaska, nakon hladnog sivog dana, stiglo do vedrog dela horizonta; najmekša, najsjajnija sunčeva svetlost, poput jutarnje, pala je na suhu travu, na stabla drveća na suprotnom horizontu i na lišće niskog hrasta na padini brda, a naše izdužene senke pružale su se po dolini u pravcu istoka, kao da su samo prah svetlosnih zraka. Bila je to svetlost kakvu samo tren pre toga nismo mogli ni zamisliti, a vazduh je bio tako topao i miran da je dolina gotovo ličila na raj. Taj prizor nam je delovao još veličanstvenije kada smo shvatili da to nije pojava koja se nikada više neće desiti, već pojava koja će se dešavati stalno, iznova u beskrajnom nizu večeri i da će razveseliti i obodriti i poslednje dete koje tu bude šetalo.

Sunce je zalazilo u nekoj utihnuloj dolini, gde se ne vidi nijedna kuća, sa svom lepotom i veličanstvenošću kojima zasipa gradove, i, možda, kako nikada pre nije zašlo, – na mestu gde prebiva samo usamljeni močvarski soko čija krila sunce pozlaćuje ili gde samo ondatra gleda iz svoje kućice, a usred močvare je potočić sa tamnom vodom koji se upravo tu račva i polako krivuda oko trulog panja. Šetali smo u čistoj i blistavoj svetlosti koja je pozlaćivala uvelu travu i lišće i bila tako meka i spokojno sjajna; shvatio sam da se nikada pre nisam kupao u takvoj zlatnoj bujici, bez ikakvog mreškanja ili žuborenja. Zapadna strana šume i obronci brda sijali su kao međa Elizijuma, a sunce iza naših leđa ličilo je na nežnog pastira koji nas uveče tera kući.

Tako ćemo mi šetati ka Svetoj zemlji dok jednoga dana sunce ne zasija blistavije nego ikada pre i ne obasja naše umove i srca, ne prožme sav naš život velikom svetlošću buđenja, onako toplom, spokojnom i zlatnom kakva je svetlost na obali u jesen.

ŽIVOT BEZ PRINCIPA

U jednom liceju, nedavno, imao sam utisak da je predavač odabrao temu koja mu je suviše strana, pa zato nije uspeo da me zainteresuje onoliko koliko je mogao. Opisivao je nešto što nije u njegovom srcu niti mu je blisko, već se nalazi oko srca ili na njegovoj površini. U tom smislu nije bilo prave centralne ili objedinjujuće misli u predavanju. Više bih voleo da se bavio svojim neposrednim iskustvima, kao što čine pesnici. Najveći kompliment koji mi je ikad upućen dobio sam kada bi me neko upitao šta ja *mislim* i pri tom saslušao moj odgovor. Iznenaden sam, a i radostan, kada se to desi, pošto se retko ko tako postavi prema meni, a to obično znači i da me dobro poznaje. Kada ljudi nešto žele da čuju od mene, to se obično odnosi na moju procenu koliko akri ima njihovo imanje – pošto sam ja nazdornik – ili, u najboljem slučaju, na trivijalne novosti koje su prodrle u moj um. Oni se nikada ne pozabave mojom suštinom; više ih zanima površina. Jednom je neki čovek prešao veliku razdaljinu da bi me zamolio da održim predavanje o ropstvu; ali u razgovoru sa njim ustanovio sam da on i njegova klika očekuju da sedam osmina predavanja bude njihovo, a samo jedna osmina moja; zato sam to odbio. Ja uzimam zdravo za gotovo – jer imam malo iskustva u tom poslu, – da, kada me pozovu da negde održim predavanje, postoji želja da se čuje ono što ja *mislim* o nekoj temi, makar ja bio i najveća budala u zemlji, – a ne da ja govorim samo prijatne stvari ili ono sa čime će se publika složiti; stoga, smatram da treba da im dam veliku dozu sebe. Oni su me pozvali i potrudili se da mi plate, a ja sam se saglasio da me dobiju, mada ću im možda biti dosadan preko svake mere.

Sada bih, eto, želeo da ispričam nešto slično i vama, moji čitaoci. Vi *jeste* moji čitaoci, ali ja nisam baš neki veliki putnik, pa neću govoriti o ljudima udaljenim hiljadu milja, već ću se približiti kući što je više moguće. Pošto je vreme kratko, izostaviću sve laskanje, a zadržati svu kritičnost.

Razmotrimo način na koji provodimo svoj život.

Ovaj svet je mesto gde se obavljaju poslovi. Kakva je to beskonačna vrela! Gotovo svake noći me budi brektanje lokomotive. Ona prekida moje snove. Nema sabata. Bilo bi divno videti čovečanstvo bar jednom u dokolici. Sve je samo rad, rad, rad. Ne mogu lako ni da kupim svesku bez linija da bih u nju upisivao svoje misli; sveske obično već sadrže rubrike za dolare i cente. Jedan Irac, videvši kako se olakšavam u polju, pomislio je da brojim svoju zaradu. Ako je čovek pao kroz prozor kao dete i tako bio obogaljen za ceo život, ili ako su ga na smrt preplašili Indijanci, njega sažaljevaju samo zato što je time onesposobljen za – posao! Mislim da ne postoji ništa, uključujući i zločin, što bi bilo u većoj suprotnosti sa poezijom, filozofijom, pa i samim životom, nego što je taj neprekidni posao.

Nadomak našeg grada živi jedan grub i hvalisav čovek koji zarađuje puno para i koji želi da sagradi debeli zid ispod brda koja okružuju njegovu dolinu. Uticajni ljudi su mu predložili tu ideju kao rešenje za njegove probleme, a on sada želi da ja provedem tri nedelje kopajući za njega. Nakon svega toga, on će možda moći da zgrne nešto više novca i da ga ostavi svojim naslednicima koji će ga uludo potrošiti. Ako ponudu prihvatim, mnogi će me hvaliti kao vrednog i marljivog čoveka; međutim, ako odlučim da se posvetim određenim poslovima koji donose istinsku dobit, ali samo malo novca, oni će na mene gledati kao na besposličara. Ipak, pošto mi nije potreban taj besmislen posao da bih stekao neki nauk, i pošto ne vidim apsolutno ništa hvale vredno u poduhvatu toga čoveka, – barem ništa više nego u mnogim poduhvatima naše vlade ili stranih vlada, – ma koliko čudno to njemu izgledalo, više volim da završim svoje obrazovanje u drugačijoj školi.

Ako čovek svakodnevno šeta po šumi pola dana zato što voli šumu, on je u opasnosti da ga smatraju za dangubu; ali ako provede ceo dan kao špekulant, sekući šume i prevremeno ogoljevajući zemlju, cene ga kao vrednog i preduzmljivog građanina. Kao da grad sa svojim šumama ne može da uradi ništa drugo osim da ih poseče!

Većina ljudi bi se osećala uvređenim ako bi im se predložilo da bacaju kamenje preko nekog zida, a zatim da ih sa druge strane bacaju natrag, samo da bi tako zaradili plate. Ali danas mnogi nemaju nimalo bolje zaposlenje. Na primer: jednog letnjeg jutra, odmah nakon izlaska sunca, primetio sam jednog svog komšiju kako ide pored svoje zaprege koja je s mukom vukla tešku kamenu ploču položenu na kola; sve je odisalo marljivošću, – njegov radni dan je počeo – njegovo čelo počelo je da se znoji, što je prekor

svim lenštinama i besposličarima, – on zastaje kad pretekne svoje volove, okreće se prema njima i fijukne milostivim bičem da bi ih poterao. Tada sam pomislio da američki Kongres postoji da bi štitio takav rad, – predan, marljiv trud, – predan kao što je dan dug, – koji hleb toga čoveka čini slatkim, a sladi i celo društvo, – pa takav rad svi ljudi poštuju i blagosiljaju: on je jedan od posvećenih koji obavlja neophodan, ali mukotrpan kuluk. U izvesnoj meri sam prekorio sebe, jer sam sve to posmatrao sa prozora, – nisam bio napolju i nisam se bavio sličnim poslom. Taj dan se približio kraju i ja sam uveče prošao pored dvorišta drugog komšije koji drži mnoge sluge i uludo troši puno novca ne doprinoseći ništa zajedničkom dobru; tamo sam video jutrošnju ploču kako leži pored neke čudne strukture koja je krasila prebivalište lorda Timotija Dekstera (Dexter); u mojim očima smesta je nestalo ushićenje koje sam osetio zbog truda zaprege. Po mome mišljenju, sunce je stvoreno da bi osvetljavalo rad vredniji od ovog. Mogu i da dodam da je naručilac ploče nedugo nakon toga pobegao jer je bio dužan dobrom delu grada; kada se završio sudski proces, on se naselio negde drugde da bi tamo još jednom postao zaštitnik umetnosti.

Putevi pomoću kojih možete doći do novca gotovo bez izuzetka vode nadole. Uraditi nešto *samo* da biste zaradili novac prosto znači da ste istinski besposleni ili u nekom još gorem stanju. Ako radnik ne dobije više od plate koju mu poslodavac daje, on je prevaren, on vara samoga sebe. Ako želite da zaradite novac kao pisac ili predavač, morate biti popularni, što znači da se morate strmoglavititi ka dnu. One usluge za koje društvo najradije plaća najneprijatnije je obaviti. Plaćeni ste da budete nešto manje od čoveka. Ova država obično ni genija ne nagrađuje mnogo bolje. Čak i pesnik ovenčan lovorovim vencem retko se može pohvaliti novcem za autorska prava. On se mora podmititi bačvom vina; a možda se i neki drugi pesnik odvoji od svoje muze da proceni tu istu bačvu. A što se tiče moga posla, moji poslodavci uopšte ne žele onu vrstu nadziranja koju ja obavljam sa najviše zadovoljstva. Oni više vole da ja svoj posao obavljam grubo i ne sasvim dobro, da, ne dovoljno dobro. Kada primetim da postoje razni načini nadziranja, moj poslodavac obično pita na osnovu kojeg od njih se može zaračunati najveća površina zemlje, a ne koji je najtačniji. Jednom sam izmislio način za merenje drvene građe i pokušao da ga uvedem u Bostonu; ali merač mi je rekao da prodavci ne žele da se njihovo drvo tačno izmeri, – da je on za njih već i previše precizan i da stoga oni obično mere svoju građu u Čarlstaunu pre nego što pređu most.

Cilj radnika ne bi trebalo da bude da samo zaradi za život, da dobije „dobar posao”, već da dobro obavli određeni posao; a čak i finansijski gledano, za grad bi bilo ekonomično da plaća svoje radnike tako da oni nemaju osećaj kako rade za koru hleba, samo za preživljavanje, već za naučne ili čak moralne ciljeve. Nemojte najmiti čoveka koji posao za vas obavlja zbog novca, već onoga koji to čini iz zadovoljstva.

Zanimljivo je da postoji malo ljudi koji čak i po sopstvenom mišljenju imaju dobra zaposlenja, ali njih obično nešto novca ili slave odvuče od trenutnih angažmana. Vidim oglase za snažne mladiće kao da je snaga njihov jedini kapital. Bio sam veoma iznenađen kada je jedan čovek u poverenju predložio meni, odraslom muškarcu, da uđem u neki njegov poduhvat, kao da nemam ama baš ništa da radim i kao da je moj život do tada bio potpuni promašaj. Kakav mi je samo nedoličan kompliment dao! Kao da me je sreo usred okeana kako se borim sa vetrom, ali ne idem, u stvari, nikuda i predložio mi da krenem sa njim! Da sam to učinio, šta mislite šta bi reklo pomorsko osiguravajuće društvo? Ne, ne! Ja nisam bez posla u ovoj fazi puta. Iskreno rečeno, video sam oglas za sposobne pomorce dok sam kao dečak bazao po rodnoj luci, i čim sam postao punoletan ja sam se ukrao.

Društvo ne može da ponudi takav mito koji će mudrog čoveka dovesti u iskušenje. Možete sakupiti toliko novca da prokopate tunel kroz planinu, ali ne možete sakupiti dovoljno novca da unajmite čoveka koji gleda *svoja* posla. Efikasan i vredan čovek radi ono što ume, bilo da mu društvo plaća za to ili ne. Neefikasni nude svoju neefikasnost onome ko ponudi najviše i stalno očekuju da dobiju zaposlenje. I u tome verovatno retko bivaju razočarani.

Možda ljubomornije čuvam svoju slobodu nego što bi trebalo. Imam utisak da su moje veze sa društvom i moje obaveze prema njemu uvek sitne i prolazne. Oni poslići pomoću kojih zarađujem za život i zbog kojih se može reći da sam u izvesnoj meri na usluzi svojim savremenicima, još mi pričinjavaju zadovoljstvo i samo ponekad postajem svestan da su oni neophodni. U tom smislu sam uspešan. Ali predviđam da će, ako se moje potrebe mnogo uvećaju, posao nužan da bih ih zadovoljio postati kuluk. Ako treba društvu da prodam i svoja prepodneva i svoja popodneva, kao što većina izgleda čini, siguran sam da za mene tada ne bi ostalo ništa zbog čega bi vredelo živeti. Sigurno nikada neću budžašto prodati svoje pravo stečeno rođenjem. Želim da naglasim da čovek može biti veoma marljiv, a da svoje vreme ipak ne

utroši na pravi način. Niko ne pravi veću grešku od čoveka koji utroši veći deo svoga života zarađujući samo za osnovne potrebe. Smeli poduhvati će vam omogućiti da budete nezavisni. Na primer, pesnik može da hrani svoje telo pomoću poezije, kao što parna strugara hrani svoje kazane iverjem koje nastaje tokom proizvodnje. Ljubav treba da vas vodi dok zarađujete za život. Ali kao što se kaže da od stotinu trgovaca 97 propadne, tako i život ljudi uopšte, meren tim aršinom, jeste neuspeh, a bankrot se može proreći sa velikom sigurnošću.

Doći na svet kao naslednik velikog bogatstva pre znači biti mrtvoroden nego rođen. Ma kojim lepim sinonimima označavali te pojave, biti izdržavan milostinjom prijatelja ili vladinom penzijom, – pod uslovom da niste izdahnuili – znači ići u sirotište. Nedeljom jadni trudenik ide u crkvu da odmeri svoju uspešnost i, naravno, ustanovi da su njegove greške veće od zasluga. Posebno se u okviru katoličke crkve izvode procene, daje se izjava, ostave se neuspeli poslovi i sve se počinje iz početka. Tako ljudi leže na leđima i govore o čovekovom padu, a nikada ne učine napor da zaista ustanu.

Ako uporedimo ono što ljudi očekuju od života, postoji važna razlika između dve vrste ljudi: jedna je zadovoljna malim uspehom i pogađanjem mete iz neposredne blizine, a druga, težeći zanimljivijem i uspešnijem životu, stalno svoj cilj postavlja sve više, mada pod veoma malim uglom u odnosu na horizont. Radije bih bio kao ova druga vrsta, – jer, kao što kažu orijentalci, „Veličina ne stiže do onoga ko stalno gleda dole; a svi oni koji gledaju previsoko postaju sve siromašniji”.

Zanimljivo je da od onoga što je napisano o zarađivanju za život malo ili ništa nije vredno pamćenja: *zarađivanje* za život ne treba da bude samo pošteno i časno, već i privlačno i uspešno; jer ako zarađivanje za život nije takvo, tada nema ni života. Proučavajući književnost, čovek bi pomislio da se pojedinac nikada nije opterećivao razmišljanjem o tome pitanju. Da li su ljudi toliko zgađeni svojim iskustvom da o njemu ne žele da govore? Skloni smo da potpuno preskočimo poučnu lekciju o novcu koju Tvorac svemira uz toliko truda želi da nam prenese. Što se tiče sredstava za život, zapanjujuće je koliko su ljudi iz svih slojeva nezainteresovani za njih, čak i takozvani reformatori, – ne zanima ih da li se ona nasleđuju ili zarade ili ukradu. Mislim da društvo za nas nije učinilo ništa u tom pogledu, a možda je čak i pokvarilo ono što je već postignuto. Mojoj naravi hladnoća i glad deluju podnošljivije od metoda koje su ljudi prihvatili i koji se preporučuju da bi se nedaće izbegle.

Odlika *mudar*, u većini slučajeva, pojedinim ljudima se pripisuje bez osnova. Kako neko može biti mudar ako ne zna kako da živi bolje od drugih ljudi? – ako je samo nešto vispreniji i veštijeg uma? Da li Mudrost obitava u kolotečini? ili *svojim primerom* uči kako da uspemo? Da li postoji mudrost koja nema primenu u životu? Da li je ona samo vodeničar koji usitnjava našu logiku? Umesno je upitati da li je Platon zarađivao *za život* na bolji način i uspešnije od svojih savremenika, – ili je podlegao teškoćama života poput drugih ljudi? Da li je neke od njih prevladao samom nezainteresovanošću ili zauzimajući pozu velikana? ili mu je bilo lakše da živi zato što mu je tetka nešto ostavila testamentom? Način na koji većina ljudi zarađuje za život, odnosno živi, obična je improvizacija i izbegavanje pravog poslovnog života – uglavnom zato što oni ne znaju ili ne žele ništa bolje.

Hitanje u Kaliforniju¹, na primer, i stav, ne samo trgovaca već i filozofa i takozvanih proroka prema svemu tome, najveća je sramota za čovečanstvo. Koliko je samo ljudi spremno da se osloni na sreću i da tako stekne sredstva kojima će upravljati radom drugih, manje srećnih, a da pri tom društvu ne pruži nikakav vredan doprinos! I to se zove preduzetništvo! Ja ne znam za strašniji primer nemoralnosti kada je reč o trgovini i ostalim načinima zarađivanja za život. Filozofija i poezija i religija takvog čovečanstva nisu vredne ni po lule duvana. Svinja koja živi tako što kopa korenje i preriva zemlju stidela bi se takvog društva. Kada bih samo jednim pokretom malog prsta mogao da steknem sve bogatstvo na svetu, ne bih tu mogućnost iskoristio čak ni uz *tako* nisku cenu. Čak je i Muhamed znao da Bog nije stvorio ovaj svet da bi se našalio. Kao da je Bog imućni gospodin koji baca šačicu novčića da bi gledao kako se čovečanstvo otima za njih. Svetsko kockanje! Opstanak u prirodi stavljen na kocku! Kakav komentar, kakva satira u odnosu na naše institucije! Na kraju će se svo čovečanstvo obesiti o drvo. Da li su sve pouke iz svih Biblija ljude naučile samo tome? i da li su poslednji i najsajniji izum ljudske rase samo usavršene lopate za sakupljanje đubreta? Da li je to tlo na kojem se orijentalci i zapadnjaci sreću? Da li nam je Bog rekao da tako zarađujemo za život, kopajući tamo gde nikada nismo sadili, – da li će nas za to, možda On nagraditi grumenjem zlata?

¹ U vreme „zlatne groznice” (*prim. prev.*).

Bog je pravednom čoveku uručio potvrdu koja mu daje pravo na hranu i ruho, ali je nepravedan čovek pronašao *faksimil* potvrde u božjim škrinjama i prisvojio je, pa je dobio hranu i ruho kao onaj prvi. To je jedan od najširih sistema falsifikovanja koje je svet ikada video. Nisam znao da čovečanstvo pati od nedostatka zlata. Ja lično nisam video mnogo zlata. Znam da je veoma savitljivo, ali ne toliko savitljivo kao pamet. Zrno zlata će pokriti veliku površinu, ali ne toliko kao zrno mudrosti.

Kopač zlata u planinskim gudurama isto je toliko kockar kao i njegov sabrat u salunima u San Francisku. Po čemu se ispiranje zemlje razlikuje od bacanja kocke? Ako vi dobijete, društvo gubi. Kopač zlata je neprijatelj poštenog radnika, ma koliko rada i truda da uloži u kopače. Nije dovoljno da mi kažete da ste radili naporno da biste došli do zlata. I đavo radi naporno. Pogrešan put može biti naporan u mnogim vidovima. I običan posmatrač koji ode u rudnik kaže da je kopače zlata po svojoj prirodi lutrija; tako stečeno zlato nije isto što i plata za pošten rad. Ali on ubrzo zaboravlja šta je rekao, jer misli samo na posao, a ne i na princip, pa kreće u poduhvat, odnosno kupuje kartu za nešto što se obično pokaže kao još jedno izvlačenje lutrije, mada to na početku nije svima jasno.

Nakon što sam jedne večeri pročitao Hauvitov (Howitt) članak o kopačima zlata u Australiji, u mislima su mi cele noći bile brojne doline sa potocima, sve ispresecane ružnim rupama dubokim od deset do stotinu stopa, a širokim pet-šest stopa, iskopanim onoliko blizu jedna drugoj koliko je to moguće i delimično ispunjenim vodom, – to je mesto do koga ljudi hitaju da bi iskušali svoju sreću, – nesigurni gde da raspore zemlju, – ne znajući da je zlato ispod samog njihovog kampa, – ponekad kopaju stotinu šezdeset stopa pre nego što naiđu na zlatnu žilu ili je promaše za jednu stopu, – pretvoreni u demone koji u svojoj žeđi za bogatstvom ne misle na prava drugih rudara, – cele doline su, u dužini od trideset milja, iznenada prekrivene rudarskim jamama tako da se čak stotine rudara davi u njima, – stojeći u vodi prekriveni blatom i glinom, oni rade danonoćno, umirući od hladnoće i bolesti. Kada sam pročitao i delimično zaboravio tu priču, razmišljao sam o svom neuspešnom životu u kojem radim ono što i drugi rade; i sa tom vizijom o kopaču u mislima, upitao sam se zašto *ja* ne bih iz dana u dan tražio zlato, makar samo nalazio najsitnija zrnca, – zašto *ja* ne bih prokopao kanal do zlata u sebi i radio u tom rudniku. Tu su vaši Beleret i Bendigo² – čak i ako predstavljaju tamnu klisuru. U svakom slučaju, hoću da sledim neki put, ma kako samotna, uzan i krivudav bio, kojim ću moći da koračam pun ljubavi i čestitosti. Kad god se čovek odvoji od mnoštva i krene svojim putem sa takvim namerama, zaista se javi raskršće na putu, mada obični putnici vide samo rupu u ogradi kraj puta. Obično se desi da je naš samotni put onaj *viši put* na tom raskršću.

Ljudi hitaju u Kaliforniju i Australiju kao da će tamo naći suvo zlato; ali to znači da idu upravo u suprotnom pravcu od mesta gde ono leži. Oni odlaze, ali se sve više i više udaljavaju od pravog traga, pa su, u stvari, najnesrećniji kada misle da su najuspešniji. Zar nije naša *rodna* gruda zlatonosna? Zar žila sa zlatne planine ne prolazi kroz našu rodnu dolinu? i zar ne donosi blistava zrnca i ne nudi nam grumene zlata duže nego što traje bilo koje geološko doba? Treba reći i ovo – ako se kopač, nadajući se suvom zlatu, iskrade u neistražene divljine oko nas, ne postoji opasnost da bilo ko sledi njegov trag i pokuša da ga istisne. On može da prisvoji i razrije čak i celu dolinu, kako njene obrađene, tako i neobrađene delove; svoj dugi život provešće mirno, jer niko neće nikada poricati njegovo pravo. Drugima neće smetati njegova korita za ispiranje zlata ili njegova sita. On ne mora da se zadovolji posedom od dvanaest kvadratnih stopa, kao u Beleretu, već može kopati bilo gde i isprati sav beli svet u svom situ.

Hauvit piše o čoveku koji je u kopovima oko Bendiga u Australiji pronašao veliki grumen težak 12,7 kilograma: „Ubrzo je počeo da pije; nabavio je konja, jahao svuda po okolini, obično u punom galopu; kada bi sreo ljude, dozivao ih je i pitao da li znaju ko je on, a zatim bi ih ljubazno obavestio da je on ‘prokletnik koji je pronašao onaj grumen,. Na kraju je jašući punom brzinom naleteo na drvo i gotovo prosuo sebi mozak.” Mislim da nije ni postojala opasnost da on sebi tada prospe mozak, jer je to već učinio kad je našao onaj grumen. Hauvit dodaje: „On je potpuno uništen čovek.” Ali on je tipičan predstavnik svoga soja. Svi su oni žilavi momci. Evo nekih imena mesta gde oni kopaju: – „Jackass Flat”, „Sheep’s-Head Gully”, „Murderer’s Bar” itd³. Zar u tim imenima nema satire? Neka nose svoje nepošteno stečeno bogatstvo gde god žele, ali ja mislim da će i mesto gde budu živeli takođe biti „Jackass Flat”, ako ne „Murderer’s Bar”.

² Gradovi u Australiji (*prim. prev.*).

³ Imena znače „Magareća čutura”, „Gudura ‘Ovčija glava’”, „Ubičin bar” (*prim. prev.*).

Naš najnoviji izvor prihoda je pljačkanje grobnica na Panamskom moreuzu, poduhvat koji je izgleda tek u začetku; jer, prema izveštajima, u zakonodavnim telima Nove Granade pripremljena je tek druga verzija zakona koji reguliše tu vrstu rudarstva; a dopisnik časopisa *Tribune* piše: „Tokom sušnog perioda, kada vreme dozvoli da se teren dobro prouči, bez sumnje će se pronaći nova bogata ‘*guacas*’ [to jest, grobnice].” Imigrantima poručuje: „Nemojte dolaziti pre decembra; bolje idite putem preko moreuza, a ne preko Boca del Toro; nemojte nositi nepotreban prtljag, i nemojte se opteretiti šatorom; ali neophodan je par dobrih ćebadi; pijuk, lopata i sekira od dobrog materijala gotovo je sve što će vam trebati”; savet je možda preuzet iz „Berkerovog (Burker)vodiča”. Članak se završava jednim redom odštampanim kurzivom i delom velikim slovima: „*Ako vam je dobro kod kuće, OSTANITE TU*” što se može protumačiti kao, „Ako dobro živite pljačkajući grobnice kod kuće, ostanite tu.”

Ali zašto bismo po takve tekstove išli u Kaliforniju? Kalifornija je samo dete Nove Engleske, odgajeno u njenoj školi i crkvi.

Zanimljivo je da među svim propovednicima ima tako malo učitelja morala. Proroci se trude da opravdaju puteve ljudske. Većina časni starina, koji su *illuminati*⁴ ovoga doba, kažu mi uz ljubazan, zamišljen osmeh, između nadahnuća i strepnje, da ne budem previše bolećiv kada je reč o tom pitanju – da sve to zgrudvam, odnosno da napravim od toga grudvu zlata. Savet sa najvišeg mesta koji sam čuo o toj temi bio je nizak. Suština svega toga bila je – Kada je reč o tim pitanjima, nema svrhe pokušavati da promenite svet. Ne pitajte kako buter stiže na vaš hleb; smučice vam se ako to učinite – i tome slično. Bolje da čovek odmah umre od gladi nego da izgubi čednost zarađujući za hleb. Ako u obrazovanom čoveku ne čuči neobrazovan čovek, onda je on samo jedan od đavolovih anđela. Dok starimo, postajemo sve opušteniji, popuštamo pomalo u svojoj disciplini, a u izvesnoj meri prestajemo da poštujemo i svoje najbolje instinkte. Ali treba da budemo izbirljivi do krajnosti i ne treba da se osvrćemo na ruganje onih koji su nesrećniji od nas.

Čak i u našoj nauci i filozofiji obično ne postoji istinit i sveobuhvatan prikaz tih tema. Duh sekte i licemerja postavio je svoje kopito među zvezde. Zašto moramo prljati i nebo, a ne samo zemlju? Otkriće da je dr Kejn (Kane) mason izazvalo je veliko iznenađenje; isto se desilo i u slučaju ser Džona Frenklina (Franklin) . Ali još je okrutnija bila sumnja da je to možda bio razlog zašto je prvi krenuo u potragu za drugim. Nema popularnog časopisa u ovoj zemlji koji bi se usudio da bez komentara objavi misli nekog deteta o važnim pitanjima. One se moraju podneti teolozima na pregled. Po meni, bilo bi bolje podneti ih na uvid u obližnji kokošinjac.

Vi dolazite sa sahrane čovečanstva i smatrate da je to prirodan fenomen. Odsustvo razmišljanja je grobar celog sveta.

Jedva da poznajem *intelektualca* koji bi bio toliko širokih vidika i istinski liberalan da biste u njegovom prisustvu mogli glasno da razmišljate. Većina onih sa kojima pokušate da razgovarate ubrzo počne da se zalaže za neku instituciju u koju se samo prividno kune – odnosno stvari počne da sagledava na specifičan, a ne univerzalan način. Oni neprestano postavljaju svoj niski krov sa uskim svetlarnikom između vas i neba, dok vi želite da gledate u nebo direktno. Kažem vam: sklonite paučinu, operite prozore! U nekim licejima mi kažu da su glasali da se izbaci predmet religija. Ali kako ja mogu da znam kakva je njihova religija i kada sam u kontaktu sa njom, a kada ne? Jednom sam ušao u raspravu i dao sve od sebe da razjasnim kako poimam religiju, tako da je publici bilo sasvim jasno šta mislim. Tim predavanjem publiku nisam nimalo oštetio, kao što joj ne šteti ni mesečina. Da sam im, međutim, pričao o biografijama najvećih hulja u istoriji, oni bi možda pomislili da sam opisao živote perjanica njihove crkve. Najčešće ih zanima – Odakle dolazite? ili Kuda idete? Jednom prilikom sam slučajno čuo kako jedan od mojih slušalaca postavlja drugom umesnije pitanje: „Za šta se on zalaže?” Od iznenađenja sam se tresao od glave do pete.

Objektivno govoreći, najbolji ljudi koje znam nisu jednostavni, oni su svet za sebe. Oni se u najvećoj meri zadržavaju na formi, laskaju, ali svoj učinak proučavaju detaljnije od drugih. Mi biramo granit za potporu svojih kuća i ambara; gradimo ograde od kamena; ali mi sami ne stojimo na podlozi od granitne istine, najčvršće prirodne stene. Naši pragovi su truli. Od kakvog materijala je sačinjen čovek koga u svojim mislima ne povezujemo sa najčistijom i najsuptilnijom istinom? Često optužujem svoje najbolje poznanike za beskrajnu lakoumnost; naime, pošto ne postupamo uvek na pravi način, mi ne poučavamo

⁴ Prosvetljeni, bogatog znanja (*prim. prev.*).

jedni druge o poštenju i iskrenosti kao što to čine životinje, niti o postojanosti i čvrstini kao što čine stene. Međutim, krivica je, po pravilu, obostrana; jer mi uglavnom i ne zahtevamo više jedni od drugih.

To uzbuđenje oko Košuta (Kossuth) – tako karakteristično i tako površno! – samo je još jedna vrsta politike ili poigravanja. Ljudi su držali govore o njemu širom zemlje, ali svaki od njih je izražavao samo stav većine ili nije izražavao nikakav stav. Niko se nije držao istine. Samo su, kao obično, stajali zajedno, oslanjajući se jedan na drugoga, a svi zajedno ni na šta; kao što po Indusima svet počiva na slonu, slon na kornjači, kornjača na zmiji, dok ispod zmije ne postoji ništa. Plod sve te buke samo je milostinja za Košuta.

U velikoj meri isto su tako prazni i nedelotvorni i naši svakodnevni razgovori. Površnost se sreće sa površnošću. Kada naš život prestane da bude okrenut ka nama samima i privatn, razgovor se pretvara u obično ogovaranje. Retko srećemo čoveka koji nam može reći neku novost koju nije pročitao u novinama ili je nije čuo od komšije; u velikoj meri, jedina razlika između nas i našeg bližnjeg je u tome što je on pročitao novine ili bio kod nekog na čaju, a mi nismo. U srazmeri u kojoj se naš unutrašnji život smanjuje, sve češće očajnički odlazimo na poštu. Budite ubeđeni da jadnik koji izađe iz pošte sa najvećim brojem pisama, ponosan na svoju obimnu prepisku, nije dobio vesti od samog sebe već duže vreme.

Mislim da su i jedne novine nedeljno previše. Nedavno sam pokušao da čitam novine i osećam se kao da dugo ne živim u svom prirodnom obitavalištu. Sunce, oblaci, sneg, drveće ne govore mi više o meni samome kao pre. Ne možete služiti dva gospodara. Potrebno je više od povremene pažnje da bi se spoznalo i posedovalo bogatstvo dana.

Trebalo bi da nas je stid da kažemo šta smo sve pročitali ili čuli tokom dana. Ne znam zašto bi vesti koje primam morale biti tako trivijalne, – kada se uzme u obzir kakvi su ljudski snovi i očekivanja, situacija ne bi morala da bude tako nedostojna. Vest koju čujemo, u većini slučajeva, nije nova za naš duh. Ona je bajato ponavljanje. Često padate u iskušenje da se upitate zašto nekom doživljaju treba pridati značaj – na primer, tome što ste nakon dvadeset pet godina na trotoaru ponovo sreli Hobinsa, pravnog zastupnika. Možda zato što taj događaj pokazuje da niste nimalo napredovali? Tako stoji stvar sa svakodnevnim vestima. Činjenice iz vesti kao da lebde u vazduhu, beznačajne su kao spore gljiva, ali padaju na neki zapostavljenji *talus* ili površinu našeg uma koji im pruža podlogu, a zatim dolazi do parazitskog rasta. Treba da se potpuno odvojimo od takvih vesti. Od kakvog bi značaja bila eksplozija naše planete ako ne bi postojala ličnost zahvaćena eksplozijom? U stvari ne treba da pokazujemo ni najmanji interes za takve događaje. Mi ne živimo za beskorisnu zabavu. Ako bi svet odleteo u vazduh, ja ne bih otrčao do ugla da to posmatram.

Celo leto i duboko u jesen možda ste i nesvesno izbegavali štampu i vesti, a tek sada shvatate da je to zato što su vam jutro i večer bili ispunjeni novostima. Vaše šetnje su bile pune neočekivanih događaja. Vi se ne brinete za evropske poslove, već za svoje poslove u poljima Masačusetsa. Ako živite, krećete se i postojite u onom tanušnom nivou u okviru kojeg kruže vesti o događajima – nivou tanjem od hartije na kojoj se vesti objavljuju – tada će sve to ispuniti vaš svet; ali ako lebdite ili ronite iznad ili ispod toga nivoa, nećete pamtili te vesti, pa ni drugi neće moći da vas podsete na njih. Ostaćete mentalno zdravi ako svakoga dana posmatrate izlazak i zalazak sunca i ako sebe dovedete u odnos sa tom univerzalnom činjenicom. Nacije! Šta su nacije? Tatari i Huni i Kinezi! Množe se poput insekata. Istoričar uzalud pokušava da ih učini vrednim pamćenja. To što mnoštvo ljudi izbija u prvi plan pokazuje da je pojedinac zapostavljen. Pojedinci naseljavaju svet. Svaki čovek koji razmišlja može reći u duhu Lodina, –

„Ja sa svoje visine posmatram nacije,
I one preda mnom postaju pepeo;
Mirno je moje prebivalište u oblacima;
Prijatna su široka polja moga spokoja.”

Pokušajmo da ne živimo tako kao da nas, poput Eskima, vuku psi, jureći preko brda i dolina i grizući uši jedni drugima.

Često uz jezu uočim koliko sam bio blizu iskušenju da u svoj um primim detalje nekog trivijalnog događaja vesti sa ulice; i zapanjen sam kada shvatim koliko su ljudi voljni da svoj um pune

takvim glupostima, – pa dozvoljavaju besmislenim glasinama i sasvim beznačajnim događajima da se uvuku u prostor koji treba da bude svetište misli. Treba li um da bude javna arena u kojoj se najviše raspravlja o uličnim događajima i ogovaranjima koja se prepričavaju uz čaj? Ili treba da bude delić neba – otvoreni hram posvećen službi božjoj? Meni je toliko teško da se odvojim od onih nekoliko činjenica koje su mi bitne i oklevam da opteretim svoju pažnju onima koje su nevažne, što je moguće samo uz pomoć božanskog uma. Takve su, u najvećoj meri, vesti iz novina i razgovora. U tom smislu, važno je sačuvati čednost uma. Zamislite da u svoje misli primite detalje samo jedne krivične parnice, da time jeretički opteretite taj sanctum sanctorum⁵ tokom jednog sata, pa čak i više sati! da unutrašnjost uma pretvorite u sudnicu, kao da je taj prostor već okupirala prašina sa ulice, – da dozvolite ulici da sa svom svojom jurnjavom, vrevom i prljavštinom prolazi kroz svetište naših misli! Zar to ne bi bilo intelektualno i moralno samoubistvo? Kada sam bio primoran da nekoliko sati sedim u sudnici kao gledalac i slušalac, i kada sam video svoje bližnje koji nisu na to bili primorani, kako s vremena na vreme tiho ulaze u sudnicu i hodaju na vrhovima prstiju opranih ruku i lica, u mašti mi se učinilo da bi se, kada bi skinuli šešire, njihove uši iznenada pretvorile u velike levke za prikupljanje zvuka između kojih bi bile zgrčene njihove uske glave. Poput krila vetrenjače, oni bi hvatali široko, ali plitko strujanje zvuka koji bi, nakon izvesnog mreškanja i okretanja zupčanika u njihovim mozgovima, izlazio na drugu stranu glave. Pitao sam se da li, kada stignu kući, isto tako pažljivo peru uši kao što su pre oprali ruke i lica. U to vreme mi se učinilo da su slušaoci i svedoci, porota i advokati, sudija i okrivljeni – ako mogu da ga smatram krivim pre nego što bude osuđen – svi podjednako kriminalci i ne bih se čudio da je udario grom i sve ih zajedno uništio.

Koristeći sve vrste zamki i upozoravajućih natpisa, preteći drastičnim kaznama po božjem zakonu, isključite takve uljeze iz prostora koji za vas predstavlja svetinju. Tako je teško zaboraviti ono što je više nego beskorisno pamtiti! Ako treba da budem staza, više volim da krivudam pored planinskih potoka i parnaskih slapova nego da prolazim kroz gradsku kanalizaciju. Postoji inspiracija, glasovi koji do uha otvorenog uma stižu iz nebeskih polja. A postoji i prizemno i nezanimljivo saopštenje iz sudnice i policijske stanice. Isto uho je u stanju da primi obe informacije. Samo karakter slušaoca određuje za šta će se ono otvoriti, a za šta zatvoriti. Smatram da se um može zauvek iskvartirati ako stekne naviku da sluša trivijalne stvari, jer se tako sve naše misli oboje trivijalnošću. Time se naš um, da se tako izrazim, pretvara u makadamski put, – osnova uma biva isitnjena u komadiće da bi točkovi mogli da prelaze po njemu; a ako želite da saznate šta je najtrajniji kolovoz, bolji od kamenčića, dasaka i asfalta, treba samo da pogledate neki od naših umova koji je dugo odolevao takvom tretmanu.

U slučaju da smo na taj način oskrnavili sebe – a ko nije? – lek ćemo naći ako budemo oprezni i predani, ako ponovo primimo blagoslov, ako opet sagradimo hram uma. Prema svojim umovima, odnosno prema sebi, trebalo bi da postupamo kao prema nevinoj i prostodušnoj deci čiji smo mi čuvari, – treba dobro da pazimo koje objekte i subjekte poveravamo njihovoj pažnji. Nemojte čitati *Times* (*Vremena*). Čitajte *Eternities* (*Večnosti*). Konvencionalnosti su, u stvari, isto toliko loše kao i banalnosti. Čak i naučne činjenice mogu svojom suvoparnošću zamagliti um, osim ako se na neki način ne uklanjaju svakog jutra ili se ne oplode rosom sveže i žive istine. Znanje nam ne dolazi kroz činjenice, već kroz bleskove svetlosti sa neba. Da, svaka neprimerena misao koja prolazi kroz um doprinosi da se on troši i svodi se na rutinu, tako da biva korišćen koliko i ulice Pompeje. Trebalo bi proveriti koliko stvari zaista možemo upoznati razmišljanjem, – proveriti da li je bolje pustiti da sve one same pređu, čak i najsporijim kasom ili običnim hodom, preko mosta sa veličanstvenim lukom kojim želimo da ovladamo, a koji vodi od najudaljenije ivice vremena do najbliže obale večnosti! Zar nemamo kulturu ni prefinjenost, – već samo veštinu da živimo grubo i služimo đavolu? – da steknemo malo ovozemaljskog bogatstva ili slave ili slobode, i da se dičimo njima, kao da smo samo oklop i ljuska bez mekog i živog jezgra? Da li naše institucije treba da budu poput onih bodljikavih kestena koji sadrže zakržljala jezgra, a kad ih berete samo možete izbosti prste?

Kaže se da je Amerika arena u kojoj se vodi borba za slobodu; ali to svakako ne može biti sloboda samo u političkom smislu. Čak i ako se složimo sa tim da je Amerikanac oslobodio sebe od političkih tirana, on je još rob ekonomskih i moralnih tirana. Sada kada je republika – *res-publica*⁶ – uspostavljena, vreme je da se pobrinemo za *res-privata*⁷ – privatna pitanja – da pripazimo, kako je rimski

⁵ Svetinja nad svetinjama (*prim. prev.*).

⁶ Na latinskom, „res publica” doslovno znači „javna stvar” ili „država” (*prim. prev.*).

⁷ Na latinskom, „privatna stvar” ili „imovina” (*prim. prev.*).

Senat naložio svojim konzulima, „*ne quid res-PRIVATA detrimenti caperet*“, da privatna pitanja ne trpe štetu.

Da li ovo zovemo zemlja slobodnih? Šta znači biti slobodan od kralja Džordža, a zadržati robove kralja Predrasude? Šta znači biti rođen slobodan, a ne živeti slobodno? Koji smisao ima politička sloboda ako ne vodi ka moralnoj slobodi? Da li treba da se ponosimo slobodom koja dopušta da neko bude rob ili slobodom koja omogućava da se bude slobodan? Mi smo nacija političara koja se ponajviše bavi odbranom slobode. Tek će deca naše dece možda biti zaista slobodna. Mi svoje namete ne raspoređujemo ravnopravno. Postoji deo populacije koji ne može da bira. Dakle, imamo namete i za ljude bez biračkog prava. Mi opskrbljujemo vojsku, opskrbljujemo budale i gajimo stoku svih vrsta. Mi isto tako primamo nežne duše u svoja gruba tela, sve dok tela ne pojedu svu suštinu duše.

Ne želim da poričem našu istinsku kulturu i dostojanstvo, ali mi smo još u suštini provincijalci, a ne stanovnici velegrada – obični Džonatani.⁸ Mi smo provincijalci jer nismo usvojili prave standarde, – jer se ne molimo istini, već odblesku istine, – jer smo izgubili uspravan hod i širinu zato što smo se posvetili isključivo trgovini, zaradi, manufakturama, poljoprivredi i sličnom, a to su samo sredstva, a ne cilj.

Isto tako je i engleski Parlament provincijalan. Tamo sede obični seoski klipani koji se pokazuju u pravom svetlu kada se pojavi neko važnije pitanje koje treba rešiti, na primer irsko pitanje, – zašto nisam rekao englesko pitanje? Njihova priroda se prilagođava onome na čemu rade. Njihovo „lepo vaspitanje“ im dopušta da se pozabave samo drugorazrednim temama. Kada se uporede sa višom inteligencijom, najlepši maniri na svetu deluju neprimereno i luckasto. Oni izgledaju kao moda iz prošlih vremena – isprazna uglađenost, kopče za dokolenice iznad kojih idu pumparice, što je sve izašlo iz mode. Njihove mane, a ne izvrsni maniri određuju njihov karakter; oni su odbačena odela ili ljuštura, a zahtevaju poštovanje koje je pripadalo živom stvoru. Pred sobom imate ljušturu umesto živog mesa; pri tome ništa ne menja činjenica da je kod nekih vodenih stvorenja ljuštura vrednija od mesa. Čovek koji mi prikazuje svoje manire ponaša se kao da mi nudi svoj ormar pun antikviteta, dok ja želim da vidim njega samog. Pesnik Deker (Decker) nije u tom smislu nazvao Hrista „prvim pravim džentlmenom koji je ikada hodao zemljom“. Ponavljam da je u tom smislu i najlepši dvor u hrišćanskim zemljama provincijalan, pošto je ovlašćen samo za transalpska pitanja, a ne i za poslove koji se tiču celog Rimskog carstva. Jedan pretor ili prokonzul bili bi dovoljni da reše pitanja koja zaokupljaju pažnju engleskog Parlamenta i američkog Kongresa.

Vlada i zakonodavstvo! mislio sam da su to ugledne profesije. Istorija sveta pominje Nume⁹, Likurge i Solone, ponikle na nebu, čija *imena* barem mogu da označavaju idealne zakonodavce; ali zamislite donošenje zakona da bi se *regulisalo* držanje robova ili izvoz duvana! Šta nebeski zakonodavci imaju sa izvozom ili uvozom duvana? a šta oni ljudski sa držanjem robova? Pretpostavimo da treba da postavite to pitanje bilo kom božjem sinu, – zar On nema dece u devetnaestom veku? da li se ta porodica ugasila? – u kojim uslovima bismo je opet mogli imati? Šta će sudnjeg dana reći za sebe država poput Virdžinije, u kojoj su to glavni, osnovni proizvodi? Kakve osnove za patriotizam postoje u takvoj zemlji? Ja izvodim zaključke na osnovu statističkih tabela koje objavljuju same Sjedinjene Države.

Trgovina po svim morima traga za orasima i suvim grožđem, a mornare zbog toga pretvara u robove! Pre neki dan sam video brod koji je doživeo brodolom i izgubio mnoge živote, a njegov tovar od tkanina, borovnica i badema rasuo se po obali. Činilo se da i nije bilo vredno truda prkositi opasnostima mora između Leghorna i Njujorka zbog tovara borovnica i gorkih badema. Amerika kreće da u Stari svet pošalje svoje bademe! Nisu li slani talasi i brodolom već dovoljno gorki da prepune čašu? Pa ipak, takva je u velikoj meri naša hvaljena trgovina; a postoje i oni koji sebe nazivaju državicima i filozofima, mada su toliko slepi da misle kako progres i civilizacija zavise upravo od te vrste razmene i takvih poduhvata – poduhvata muva oko bačve molase. Pa eto, primećuje neko, ljudi su slepi kao ostrige. Eto, odgovaram ja, ljudi se ponašaju kao komarci.

Poručnik Herndon, koga je naša Vlada poslala da istraži Amazon i, priča se, da proširi teritoriju Ropstva, primetio je da tamo nema „marljive i aktivne populacije koja bi znala šta su ugodnosti života i koja bi istinski koristila velika bogatstva zemlje“. Ali koje to „istinsko korišćenje“ bi trebalo podsticati? Ne želju za luksuzom, na primer za duvanom i držanjem robova kao u njegovoj, verujem, rodnoj Virdžiniji, niti za dijamantima, granitom i drugim materijalnim bogatstvima naše rodne Nove Engleske; isto tako, ni

⁸ Duhoviti naziv za Amerikanca (*prim. prev.*).

⁹ Numa je legendarni sabinjanski kralj iz VIII-VII veka pre n.e. (*prim. prev.*).

„velika prirodna bogatstva zemlje” ne treba crpsti samo da bi se taj luksuz stvorio. Ono što je najviše trebalo svakoj državi u kojoj sam bio jeste uzvišeni i iskreni cilj koji bi se postavio pred njene stanovnike. Jedino tako se zaista koriste „velika bogatstva” prirode i stvara nešto više od samih tih bogatstava; to je važno jer čovek, naravno, zavisi od prirode. Ako želimo kulturu koja se ne svodi na gajenje krompira i prosvećenost koja nije nalik na šećerlemu, onda velika bogatstva sveta treba koristiti i crpsti, ali rezultat ili osnovni proizvod ne treba da budu robovi niti težaci, već ljudi – oni retki plodovi zvani junaci, sveci, pesnici, filozofi i spasitelji.

Sve u svemu, kao što se snežni smet stvara tamo gde vetar duva slabije, isto tako, rekli bismo, institucije niču tamo gde ima manje istine. Ali istina ipak uvek duva pravo na institucije, i na kraju ih oduva.

Ono što nazivamo politika u stvari je nešto tako površno i nehumano da mi se praktično nikada nije učinilo da je to za mene bitno. Novine, moj je utisak, potpuno besplatno ustupaju neke od svojih stubaca politici ili vladi; i to je, rekli bismo, ono što vladu i politiku održava; ali, pošto volim književnost, a u izvesnoj meri i istinu, ionako nikada ne čitam te stupce. Ne želim da toliko otupim svoj osećaj za ono što je ispravno. Ne mogu se proglasiti odgovornim ni za čitanje jedne jedine Predsednikove poruke. Ovo je čudno doba u svetu, kada carstva, kraljevine i republike dolaze do vrata pojedinca da prose i njemu u uho iznose svoje žalbe! Ne mogu da uzmem novine u ruke, a da ne pročitam da ova ili ona bedna vlada, koja je zapala u teškoće i na kolenima je, zahteva da ja, čitalac, glasam za nju, – ona to čini nametljivije nego neki italijanski prosjak; a ako mi padne na pamet da nešto upitam, pojavice se neki prostodušni službenik ili šef policije da ponudi objašnjenje, jer sama vlada ne govori naš jezik; tako će se, verovatno, kao glavni krivci pomenuti istinite ili izmišljene erupcije nekog Vezuva ili izlivanje neke reke Po. Kada se to desi, ja bih za vladu bez oklevanja predložio prinudni rad ili odlazak u sirotište; ali možda se od mene očekuje da vladin zamak ostavim na miru, što obično i činim? Jadni predsednik, potpuno je zbunjen, jer ne zna kako da istovremeno održi svoju popularnost i obavlja svoj posao. Novine u stvari imaju vlast. Svaka druga vlast svodi se na nekoliko marinaca u Fort Independensu. Ako neki čovek propusti da pročita *Daily Times*, vlada će pred njim pasti na kolena, jer je u naše vreme to jedina prava pobuna.

Tačno je da ono što sada najviše zaokuplja pažnju ljudi, poput politike ili svakodnevnih poslova, predstavlja vitalne funkcije ljudskog društva; ali te aktivnosti treba izvoditi nesvesno, kao što naše telo obavlja svoje fizičke funkcije. Funkcije društva treba da budu *infra*-ljudske, odnosno da se obavljaju vegetativno. Ponekad postajem polusvestan činjenice da se one odvijaju oko mene, kao što čovek, kada se ne oseća dobro, može, na primer, postati svestan procesa varenja, i imati, kako se to kaže, dispepsiju¹⁰. To je kao kada mislilac oseća grč u želucu zbog kreativnih napora. Politika je, takoreći, želudac društva, pun kamenčića i šljunka, a dve političke partije su njegove suprotstavljene polovine, – ponekad možda podeljene i na četvrtine, – koje se obrušavaju jedna na drugu. Zato trajnu dispepsiju imaju ne samo pojedinci već i države; i sami možete pretpostaviti kroz kakvu vrstu govorništva se dispepsija države ispoljava. Tako naš život ne podrazumeva samo zaboravljanje, već, avaj!, u velikoj meri i osveščivanje onoga čega nikada nije ni trebalo da budemo svesni, barem ne na javi. Zašto se ne bismo ponekad susreli ne kao dispeptičari koji pričaju svoje ružne snove, već kao *eupeptičari*, koji jedni drugima pominju veličanstvena jutra? Mislim da zaista ne postavljam prevelik zahtev.

¹⁰ Probavne smetnje (*prim. prev.*).